

T.C.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI ANABİLİM DALI**

**YOKSULLUĞA KARŞI İSLAM HUKUKU VE TÜRK
HUKUKUNDAKİ DÜZENLEMELER**

**Hazırlayan
Şeymanur TURGUTALP**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Ramazan KORKUT**

Bingöl-2024

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI ANABİLİM DALI

YOKSULLUĞA KARŞI İSLAM HUKUKU VE TÜRK
HUKUKUNDAKİ DÜZENLEMELER

Hazırlayan
Şeymanur TURGUTALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ramazan KORKUT

Bingöl-2024

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	iii
TEZ KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
YOKSULLUĞUN TÜRLERİ, SEBEP VE SONUÇLARI	4
1.1. Pozitif İktisatta Yoksulluk Kavramı	4
1.2. Pozitif İktisatta Yoksulluğun Türleri	5
1.2.1. Mutlak Yoksulluk	5
1.2.2. Göreli Yoksulluk	5
1.2.3. Geçici-Kronik Yoksulluk	6
1.2.4. Kırsal-Kentsel Yoksulluk	7
1.2.5. İnsani Yoksulluk	7
1.3. İslam İktisadında Yoksulluk ve Zenginlik Kavramları	8
1.3.1. Fakir-Miskin Kavramları	9
1.3.2. Fakir- Miskin Ayrımı	9
1.3.3. Zenginlik Kavramı ve Ölçütü	11
1.3.4. İslam'ın Zenginlik ve Fakirliğe Bakışı	12
1.4. Yoksulluğun Sebepleri	14

1.4.1. Bireysel Sebepler	15
1.4.2. Dış Sebepler	16
1.4.2.1. Büyüme ve Gelir Dağılımı	16
1.4.2.2.Nüfus	17
1.4.2.3.Hanehalkı Özellikleri	18
1.4.2.4.Göç	19
1.4.2.5.İşgücü Piyasaları	21
1.4.2.6.Ayrımcılık	22
1.4.2.7.Eğitim	23
1.4.2.8.Enflasyon	24
1.4.2.9. Ekonomik Krizler	24
1.4.2.10. Siyasi Nedenler	25
1.4.2.11.Sosyal Yardım Politikaları	26
1.4.2.12.Yolsuzluk	27
1.5. Yoksulluğun Sonuçları	27
1.5.1. Bireysel Sonuçlar	28
1.5.2. Toplumsal Sonuçlar	29
1.5.2.1. Toplumsal Düzen ve Huzur	29
1.5.2.2. Eğitim	29
1.5.2.3. Sağlık	30
1.5.2.4. Sosyal Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Eşitsizlik	30
1.5.2.5. Aile	31
1.5.3. Ekonomik Sonuçları	31
1.5.3.1. Kalkınma/ Yatırım/ Büyüme	32

1.5.3.2. Dış Borçlanma	32
1.5.3.3. Enflasyon/ Ekonomik İstikrarsızlık	33
İKİNCİ BÖLÜM	34
İSLAM HUKUKUNUN YOKSULLUKLA İLGİLİ DÜZENLEMELERİ	34
2.1. İbadetler	35
2.1.1. Zekât	36
2.1.2. Fitre (Sadaka-i Fıtr)	40
2.1.3. Fidyeye	42
2.1.4. Kurban ve Adaklar	43
2.1.5. Çalışmak	45
2.2. Yasaklar	47
2.2.1. Faiz (Riba) Yasağı	47
2.2.2. Kumar ve Şans Oyunları	52
2.2.3. Karaborsacılık (İhtikâr)	53
2.2.4. İsrâf ve Cimrilik Yasağı	54
2.2.5. Malı Koruma İlkesi	55
2.3. Gönüllük ve Paylaşım Temelli Düzenlemeler	56
2.3.1. Sadaka	56
2.3.2. Karz-ı Hasen	58
2.2.3. Vakıf	59
2.4. Aile Hukuku Düzenlemeleri	60
2.4.1. Nafaka	61
2.4.2. Mehir	63
2.4.3. Miras	64

2.5. Ceza Hukuku Düzenlemeleri	67
2.5.1. Diyet	67
2.5.2. Tazminatlar	69
2.5.3. Kefaretler	70
2.6. Ahlaki Düzenlemeler	72
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	75
TÜRK HUKUKUNUN YOKSULLUKLA İLGİLİ DÜZENLEMELERİ	75
3.1. Yoksullukla İlgili Mevzuat Düzenlemeleri	79
3.1.1. Anayasa	80
3.1.2. Kanunlar Çerçevesinde Yapılmış Düzenlemeler	84
3.1.2.1. Sosyal Güvenlik Hukuku Kapsamındaki Kanuni Düzenlemeler	85
3.1.2.1.1. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	86
3.1.2.1.2. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu	88
3.1.2.1.3. Sosyal Yardımların Düzenlendiği Bazı Kanunlar	89
3.1.2.2. Diğer Alanlardaki Kanuni Düzenlemeler	97
3.1.2.2.1. Medeni Hukuk	98
3.1.2.2.2. Borçlar Hukuku	102
3.1.2.2.3. İş Hukuku	104
3.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Sosyal Yardımlaşma Araçları	105
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	124

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Yoksulluğa Karşı İslam Hukuku ve Türk Hukukundaki Düzenlemeler**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda, doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

05/08/2024

İmza

Şeymanur TURGUTALP

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

201219101 Öğrenci Numaralı [Şeymanur TURGUTALP] tarafından hazırlanan [Yoksulluğa Karşı İslam Hukuku ve Türk Hukukundaki Düzenlemeler] başlıklı bu çalışma, [22.07.2024] tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği] başarılı bulunarak jürimiz tarafından [İslam İktisadı ve Finansı] Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi İsmetullah SAMİ	İmza:
Danışman	:Doç. Dr. Ramazan KORKUT	İmza:
Üye	:Doç. Dr. İsmail NARİN	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...,/.../ 2024 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a; salat ve selam Kur'an'da "yüce bir ahlak üzere" olmakla vafedilen Hz. Peygamber'e, ailesine ve ashabına olsun. Onu seviyor ve ona tabi oluyoruz.

İslam'da mülkün sahibi Allah'tır. İnsan ise mülkün bu dünyadaki geçici sahibidir. İnsanoğlu kendisine verilen malı Allah yolunda, O'nun rızasını gözeterek, emir ve yasaklarına uygun bir şekilde kullanmakla görevlendirilmiştir. İnsanın sahip olduğu mal üzerinde diğer insanların ve toplumun hakkı bulunmaktadır. Bu sebeple insan, malı üzerinde tasarruf ederken diğer insanları da düşünerek hareket etmekle sorumludur. İslam, insanın mal üzerindeki tasarruf yetkisini yalnızca kendi iradesine bırakmamış paylaşma esaslı uygulamalar ve kurallarıyla adil bir yardımlaşma mekanizması oluşturmuştur. Özü itibarıyla iyi insan olmayı öğütleyen, kul hakkını önemseyen ve infak etmeyi çokça tavsiye eden İslam dini ve buna göre yaşayan Müslüman bir toplumda yoksulluk problemine daha az rastlanacaktır. İslam hukukunun insana bakışı onun diğer nizamlardan üstünlüğünün ispatıdır.

İnsanı merkeze alan ve toplumcu bakış açısına sahip olan İslam iktisadının yoksulluğa bakış açısı da modern iktisada göre farklılıklar içermektedir. Beşeri bilimlerde yalnızca sorun olarak nitelendirilen yoksulluk İslam'da sabredip imtihan gözüyle bakıldığında sevap olarak zikredilmektedir. Zenginlik ise belli sorumlulukları da beraberinde getiren bir nimet olarak görülmektedir.

İslam'ın dünya malına ve insana bakışı İslam iktisadındaki uygulamaların temelini oluşturmaktadır. Bireysel ve toplumsal refahı ve adaleti gerçekleştirme amacıyla inşa edilen bu uygulamalar yoksulluk problemi için çözüm olabilecektir. Bu sebeple çalışmamızda hem İslam hukukunda bulunan düzenlemeler hem de güncel hukuk düzenlemeleri beraber ele alınmıştır. Bu sayede iki hukuk sistemi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar görülecektir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Konunun ve sorunun anlaşılması için kavramların bilinmesi önem arz ettiğinden çalışmamızın ilk bölümünde yoksulluk kavramının; tanımı, türleri, sebepleri ve sonuçları açıklanmıştır. İslami açıdan fakirlik-

zenginlik kavramları ve ölçütlerine bu başlık altında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise İslam iktisadının özelliklerinden bahsedilmiş ve İslam hukukundaki düzenlemelere yer verilmiştir. Temel amacı toplumsal refah ve gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmek olan İslam iktisadı, bunu infak esaslı uygulamalar ile gerçekleştirmektedir. Özellikle zekât, kurban, fitre, sadaka gibi mali nitelikteki ibadetler yardımlaşmanın ve paylaşmanın esas olduğu bir toplumun oluşmasında katkı sunmaktadır. Paylaşma esasına dayalı toplumsal ve ekonomik nitelikteki düzenlemeler; ibadetler, yasaklar, aile hukuku, ceza hukuku, ahlaki ve gönüllülük esaslı düzenlemeler şeklinde sınıflandırılarak açıklanmıştır.

Son bölümde ise Türk hukukundaki düzenlemelere yer verilmiştir. Türk hukukunda yoksulluk düzenlemeleri sosyal devlet, sosyal adalet ve sosyal yardım ilkeleri temel alınarak oluşturulmuştur. Bu sebeple öncelikli olarak bu kavramlar izah edilmiştir. Düzenlemeler Anayasa ve kanunlar çerçevesinde ele alınmıştır. Doğrudan sosyal yardımlar ve yoksullukla ilgili kanunlar Sosyal Güvenlik Hukuku başlığında açıklanmıştır. Yoksullukla doğrudan ilişkili olmadığı halde dolaylı koruyuculuk etkisine sahip diğer düzenlemelere de yer verilmiştir. Medeni hukuk, borçlar hukuku ve iş hukukunda bulunan ekonomik düzenlemelerde incelenmiştir. Sosyal devlet ilkesine göre devletin aktif olarak rol alması gereken yerlerde bu görevi üstlenen Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığında da bahsedilmiştir. Sonuç kısmında ise iki farklı hukuk disiplin arasında benzerlik ve farklılıklara değinilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmayı hazırlamamda desteğini esirgemeyen ve katkılar sunan danışmanın Doç. Dr. Ramazan KORKUT'a, tez savunma jürimde yer alan hocalarıma, bu süreçte yanımda olan aileme, zorlandığım zamanlarda devam etmem için beni motive eden kardeşim Buşra, ablam Merve ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın ilim camiasına katkı sunmasını temenni ederek bu çalışmayı 7 Ekim 2023'ten beri büyük bir soykırım ve savaşla karşı karşıya olan Filistin'e ve Dünyadaki bütün mazlum Müslüman halklara ithaf ediyorum. Allah onları muzaffer eylesin.

Şeymanur TURGUTALP

Bingöl-2024

ÖZET

Tezin Başlığı : Yoksulluğa Karşı İslam Hukuku ve Türk Hukukundaki Düzenlemeler
Tezin Yazarı : Şeymanur TURGUTALP
Danışman : Doç. Dr. Ramazan KORKUT
Anabilim Dalı : İslam İktisadı ve Finansı A.B.D.
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : xi (ön kısım) + 122(tez) + 1(ekler)
<p><i>“Yoksulluğa Karşı İslam Hukuku ve Türk Hukukundaki Düzenlemeler” adlı bu çalışmamızda öncelikli olarak geçmişten beri var olan ve birçok bilim dalının konusunu oluşturan yoksulluk problemi ve probleme dair iki farklı hukuk sistemindeki düzenlemeler çalışılmıştır. Sorunun daha iyi anlaşılabilmesi ilk bölümde yoksulluk kavramı; tanım, tür, sebepler ve sonuçlar olarak ele alınmıştır. İhtiyaçları karşılama durumundaki eksik olarak tanımlanan yoksulluk daha çok iktisat ve ekonomi bilimleri ile ilişkilendirilmektedir. Hukuk bilimi ise kurallar koyucu ve kurucu özelliği ile sistemleri kurup şekillendirmektedir. Ekonomi kuralları ve kurumları da hukuk kuralları ile inşa edilmektedir. Kısacası ekonomi ve hukuk birbirlerini şekillendiren iki alandır. Daha çok gelir eksikliği ve ekonomiyle ilişkilendirilen yoksulluk problemi hukuk sistemlerinin de konusu olmuştur. Çalışmamızda İslam hukuku ve Türk hukukunda yoksullukla ilişkilendirilen ve kişileri ekonomik olarak koruyucu ve yoksulluğa düşmelerini önleyici düzenlemeler ele alınmıştır. Bu hukuk sistemlerinin esasları, oluşumları ve kaynakları farklılık arz ettiği için iki ayrı bölüm halinde çalışılmıştır. İslam hukuku kısmı ahkâm âyetleri, hadisler ve temel İslam kaynakları esas alınmıştır. Açıklayıcı olması için düzenlemeler; ibadetler, yasaklar, aile hukuku düzenlemeleri, cezalar ve gönüllük esaslı düzenlemeler şeklinde kategorize edilmiştir. Türk hukuku kısmında ise yoksullukla bağlantılı</i></p>

olarak öncelikle sosyal adalet, sosyal devlet ve sosyal yardım kavramları tanımlanmıştır. Sosyal devlet ve sosyal yardımlar ise Anayasa ve farklı hukuk disiplinlerinde bulunan çeşitli kanunlarla yapılmış ekonomik düzenlemelerle izah edilmiştir. Ayrıca Türk hukukunda devletin aktif sorumluluğu çerçevesinde yoksulluk ve sosyal yardımlar alanında rol alan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından da bahsedilmiştir. Sonuç kısmında iki hukuk sistemindeki benzer düzenlemeler ve farklılıklara değinilerek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, İslam Hukuku, Türk Hukuku, Sosyal Adalet*

ABSTRACT

Title of the Thesis	: Islamic Law and Regulations in Turkish Law Against Poverty
Author	: Şeymanur Turgutalp
Supervisor	: Doç. Dr. Ramazan KORKUT
Department	: Islamic Economics and Finance
Date	:
Sayfa Sayısı	: xi(ön kısım) +122 (tez) + 1(ekler)
<p><i>In this study titled "Islamic Law Against Poverty and Regulations in Turkish Law", we examine in detail the issue of poverty, which has existed since the past and is the subject of many branches of science, and the regulations in two different legal systems regarding the problem. In order to understand the problem better, the first division situation; It is discussed as definition, type, cause and effect. Poverty, as a lack of ability to meet needs, is mostly associated with economics and economic sciences. The science of law, on the other hand, establishes and shapes systems with its basic and rule-making features. Economic rules and rules are also created by legal rules. In short, what shapes economic and legal relations is twofold. The problem of lack of income and poverty in relation to the economy has also had legal consequences. In our study of this ability, the systems that are related to poverty in Islamic law and Turkish law and that protect people economically and prevent them from falling into weakness are discussed. Since the principles, formations and sources of this legal energy are diverse, they are provided in two separate sections. Islamic law is based on decree verses, hadiths and basic Islamic sources. Edits for clarity; They are categorized as worships, prohibitions, family law regulations, penalties and volunteer-based regulations. As part of Turkish law, there are primarily the</i></p>	

concepts of social justice, social state and social assistance as relations with poverty. The social state and social assistance are explained by economic regulations regulated by the Constitution and various laws in different legal disciplines. In addition, the Ministry of Family and Social Services, which plays a role in the field of poverty and social assistance within the framework of the active responsibility of the management in the Turkish system, was also mentioned. In the conclusion, suggestions were made by touching on the similar regulations and differences in the two legal systems.

Keywords: *Islamic Law, Turkish Law, Poverty, Social Justice*

KISALTMALAR

vb.	: ve benzeri
H.z.	: hazreti
r.a	: radiyallahu anh
ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları
SYGM	: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
TMK	: 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KYK	: Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Çalışmamızın temel konusu olan yoksulluk; çoğunlukla ekonominin bir sonucu olarak ele alınmakta ve sosyoloji bilim dalında çalışılmaktadır. Bu çalışmada ise yoksulluk, hukuk çerçevesinde ele alınmış ve İslam hukuku ve Türk hukuku açısından ayrı ayrı incelenmiştir. İki hukuk sisteminde bulunan ve kişileri ekonomik olarak koruyan ayrıca muhtaç duruma düşmelerini önleyen düzenlemeler yoksullukla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Aslında hukuk ve ekonomi arasındaki ilişki hukuk düzenlemeleri ve yoksulluk kavramı arasındaki bağı izah etmektedir.

“Hukuk” ve “ekonomi” birbirinden farklı iki bilimsel alandır. Fakat birbirlerine olan etkilerini ortaya koyan çalışmalarla beraber günümüzde disiplinler arası bir çalışma alanı haline gelmiştir. Hukuk ve ekonomi arasındaki ilişki iki alanın da başlangıç tarihlerine kadar götürülebilir. Çünkü her iki disiplin de insan doğası ve davranışları üzerine şekillenmiştir (Dülger, 2020, s. 13). Bunların birbirlerine etkileri, bazı hallerde birinin diğerinin ön şartı olduğu ve kimi zaman bir araya gelerek ayrı bir alan oluşturdukları uygulamalarla ortaya çıkmıştır.

Kanuni düzenlemelerin varlığı bazen ekonomik sistemlerin kurulması bakımından ilk şart olarak aranmaktadır. Bu da hukuk kurallarının iktisat üzerindeki kuruculuğunu ve ön şart oluşunu gösterir. Bununla beraber hukuk, ilişkileri yaptırımlar aracılığıyla düzenlemektedir. Ekonomi de kişiler ve kurumlar arasındaki dar ve kapsamlı ilişkiler üzerinden devam eden büyük bir organizasyondur. Bu organizasyonun verimli ve düzgün bir şekilde ilerleyebilmesi için otorite tarafından konulmuş, yaptırımı ve bağlayıcılığı olan kurullarla sağlam bir zeminde şekillenmesi önem arz etmektedir. Çünkü güvenilir bir piyasa oluşturmak farklı hukuk alanlarında yapılacak çeşitli düzenlemelerle mümkün olacaktır. Örneğin; mülkiyet hukukunda yapılacak tanımlamalarla işlem maliyetlerini düşürmek, sorumluluk hukuku kapsamında kişilere ve çevreye verilecek zararları yaptırımlara bağlamak, haksız rekabet ve tekelleşme sorunlarına karşı rekabet hukukunda önleyici ve cezalandırıcı düzenlemeler yapılarak piyasa şartlarındaki olumsuzlukları azaltmak ekonomiyi düzeltici sonuçlar doğuracaktır. Bu sebeple hukuk kuralları ekonomiye etkinlik kazandırmak için önemli ve gereklidir

(Sanlı, 2017, s. 7). Hukuk kurallarının ekonomiyi şekillendirmesinin yanında ekonomi de hukuk alanını etkiler. Örneğin, yargı mekanizmasının ekonomik işleyişi ve yargı mercilerinin kararlarının ekonomik etkileri hukuk alanında ekonominin düşünülmesini gerektirir. Özellikle bazı kanunların uygulanması neticesinde ortaya çıkan mali yükümlülük ve ekonomik yaptırımlar bakımından içinde bulunulan ekonomik hal ve şartlar adaletin tesisinde önemli rol oynayacaktır (Dülger, 2020, s. 19). Özetle her iktisadi sistemin bir hukuk düzeni vardır. Bu sistemin düzenli bir şekilde işlemesi ancak hukuk kurallarıyla sağlanabilir.

İslam hukuku, İslam dininin kuralları ve temel kaynaklarından (Kur'an, Sünnet, İcma, İctihad) oluşan kendine özgü ilahi kaynaklı bir hukuk sistemidir. Din merkezli düşünce sistemlerinde bütün kurumlar din kurallarına göre oluşmaktadır. İslam dininde de hukuk, siyaset, ekonomi vb. birçok kurum İslam kuralları esas alınarak oluşturulmuştur. Çünkü dinler hayatın her aşamasına düzenleyici kurallar koyarak bütüncül bir yapı oluştururlar. Ekonomik hayatta da bu bütünlüğün sağlanması gerekmektedir. Bu sebeple İslam'ın İslam hukuku/fıkıh kuralları kapsamında oluşmuş kendine özgü ekonomik yapısı bulunmaktadır. İslam ekonomisi/iktisadı dediğimiz bu alan din kaynaklı olduğu için ilahi temelli bir ekonomi sistemidir. Bu sebeple insanların iktisadi faaliyetlerde bulunurken nasıl davranması gerektiği kurullarla düzenlemiştir. Kurallara uyulmaması halinde maddi yaptırımların yanında manevi yaptırımlar da bulunmaktadır. Bu durum din temelli ekonomilerde düzenin ve ilerlemenin sağlanması bakımından önemli temel taşlarındandır (Toker, 2020, s. 42).

Hukuk ve ekonomi bilimi kadar yoksulluk probleminin varlığı da insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü insanlar yaşarken bir takım şeylere ihtiyaç duyarlar. Temel ihtiyaçları karşılayamama halinde ise yoksulluk sorunu ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk önemi ve etkileri sebebiyle birçok bilimsel alanın çalışma konusu olmuştur. Bizde çalışmamızda iki farklı hukuk alanının bu soruna dair sunmuş olduğu çözümleri "yoksullukla ilgili düzenlemeler" şeklinde aktarmaya çalıştık. Düzenleme şeklinde ele almamızın sebebi bunlardan bazılarının yoksul durumda olanlara yönelik koruyucu nitelik taşıması ve onlara ekonomik katkılar sunması, bazılarının ise kişilerin mevcut ekonomik varlıklarını koruyan ve muhtaç duruma düşmelerini önleyici nitelikte

olmalarındandır. Çünkü bunlar yaptırım olan hukuk kurallarından ziyade haklar ve hizmetler sunan düzenlemeler niteliğini taşımaktadır. Yoksulluğa karşı İslam Hukuku alanındaki düzenlemeler Kur'an-ı Kerim'de bulunan ahkâm âyetleri, temel hadis kaynakları, ilmihaller, İslam iktisadı ve fıkıh alanındaki eserlerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Aynı probleme karşı Türk hukuku düzenlemeleri ise Anayasa, çeşitli kanunlar ve teorik hukuk kaynakları esas alınarak aktarılmıştır.

İslam iktisadı alanında yoksullukla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın İslam iktisadında yoksullukla ilgili yapılmış diğer çalışmalardan farkı, yöntem olarak iki farklı hukuk sisteminin ele alınarak hazırlanmış olmasıdır. Çalışmada İslam Hukuku ile Türk hukukunun benzerliklerini ve farklılıkları görülebilmektedir. Buna ilişkin sonuç kısmında açıklamalar yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Toplumsal refah ve gelir dağılımında adalet İslâm'ın temel hedefleri arasındadır. İslam toplumsal refahı olumsuz etkileyen ve yoksulluk sebebi olan gelir dağılımındaki adaletsizliği ve eşitsizliği infak esaslı uygulamalarıyla ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Sırım, 2021, s. 106). İslam iktisat modeli de bu amaçlara hizmet eden prensipleri ve uygulamaları barındırmaktadır. İslam iktisadı; insanı merkeze alan, emeği yücelten, haksız kazanca müsaade etmeyen, faizi ve sömürüyü reddeden yapısıyla bir ekonomi ve finans modeli olarak iktisadi krizlerden çıkışın da anahtarı gibi gözükmektedir.

Çalışmamızda iki hukuk sistemini karşılaştırmanın amacı; Kur'an, sünnet, icma ve icthadî birikimiyle asırlar boyunca adil iktisadi bir sistem kuran İslam hukukunu yoksulluk örneklemini bağlamında günümüz Türk hukuk sistemiyle karşılaştırmak, benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak, ulaşılan sonuç üzerinden Türk hukuku alanında tavsiyelerde bulunmaktır. İslam hukukunda bulunan paylaşım esaslı düzenlemelerin günümüzdeki ihtiyaçlar, toplumsal yapı, ekonomi sistemine göre revize edilerek Türk hukuk sisteminde düzenlenmesi yoksulluk karşısında sürdürülebilir çözümlerin uygulanabilirliğini arttıracaktır. Özellikle gelir eşitsizliğini ortadan kaldıran, toplumsal ve bireysel refahın gerçekleşmesine önemli katkılar sunan zekât kurumu ve faiz yasağının Türk hukuk sisteminde yer edinmesine ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN TÜRLERİ, SEBEP VE SONUÇLARI

Yoksulluk, geçmişten beri var olan, insanların ve ülkelerin gündemini oluşturan ekonomi ve sosyal bilimlerin diğer dallarını da ilgilendiren zor ve kapsamlı bir konudur. Yoksulluk; insanlar, toplumlar, devletler ve ekonomiler için sorun olarak nitelendirilir. Bu sorunun çözümü için üretilen birçok proje ve sürekli devam eden bir yazın olmasına rağmen yoksulluk, insanlıkla beraber yaşayan değişmez bir yoldaş olarak varlığını sürdürmektedir (Friedmann, 2001, s. 145). Sorunların giderilmesi ve çözümler üretilmesi için öncelikle anlaşılması gerekmektedir. Bu sebeple kavramların tanımlanması, türleri, sebepleri ve sonuçlarının incelenmesi gereklidir.

Yoksulluk kavramı üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanım bulunmamaktadır. Çünkü yoksulluk sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi birden çok bilimsel alanın çalışma konusudur. Her alanın farklı çalışma disiplini ve bakış açısı olduğu için her ne kadar ortak bir kavram olsa da ortak bir tanım yapılması güçtür. Farklı bakış açıları yoksulluk türlerini ve tanım farklılıklarını beraberinde getirmektedir. Bizim çalışmamızda iki farklı alan olan Türk hukuku ve İslam hukukunu içerdiği için yoksulluk kavramını modern iktisat ve İslam iktisadı açısından ele alıp incelenmesinin konunun anlaşılması açısından daha faydalı olacağını düşünerek yoksulluk kavramı modern iktisat ve İslam iktisadı açısından ayrı ayrı ele alınmıştır.

1.1. Pozitif İktisatta Yoksulluk Kavramı

Sözlükte yoksul, “Geçinmekte çok sıkıntı çeken kimse, fakir, fukara” şeklinde tanımlanır. Yoksulluk ise “Yoksul olma durumu, fakirlik, sefillik” şeklinde ifade edilir (TDK, 2005, s. 2188). Sözlüklerde ve ansiklopedilerde yapılan açıklayıcı tanımlar dışında uluslararası kuruluşların da yoksulluğu ölçmede kullandıkları ölçütlere göre değişen çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Örneğin Dünya Bankası (WB) yoksulluğu “onaylanamaz insani yoksunluk olarak” tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNPD) ise insani yoksulluk terimini kullanmakta ve insani yoksulluğu “temel kapasitelerin eksikliği” şeklinde ifade etmektedir (Yüksel Arabacı, 2017, s. 144).

Yapılan tanımları özetlemek gerekirse yoksulluk, asgari yaşam ihtiyaçlarını karşılayamama ve genel yaşam standartlarının altında bulunma şeklinde ifade edilebilir.

1.2. Pozitif İktisatta Yoksulluğun Türleri

Yoksulluk farklı bakış açılarıyla ele alınan çok boyutlu bir kavram olduğu için yoksulluğun birbirinden farklı türleri bulunmaktadır. Yoksulluğun tür farklılığı tanımsal farklılığı da beraberinde getirir. Çünkü yoksulluğu belirlemede temel alınacak ölçütler değiştiği için tanımlarda farklılaşmaktadır. Genel kabul gören ölçütlere göre belirlenmiş yoksulluk türleri ve tanımları başlıklar halinde açıklanmıştır:

1.2.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluğu tanımlama ve ölçme de kullanılan en temel yaklaşım, gelir ve tüketim sınırlarına göre belirlenen mutlak yoksulluk yaklaşımıdır. Gelir ve tüketimin belirlenmesi kolay olduğu için çoğunlukla bu kıstaslar kullanılmaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamaması şeklinde ifade edilebilir. Burada hayatta kalmaya yetecek gıda harcamalarının minimum değeri belirlenir ve geliri bu sınıra ulaşamayanlar yoksul sayılır. Bu yaklaşıma göre en ucuz gıda mallarının parasal değerinin toplamı “yoksulluk sınırını” oluşturmaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımında gıda dışında diğer ihtiyaç ve harcamaları da dikkate alarak yapılan hesaplamalar da bulunur. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) “Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı” temelde mutlak yoksulluk yaklaşımıdır. Burada yoksulluk sınırı belirlenirken gıda, eğitim, barınma ve sağlık gibi ihtiyaçlarda dikkate alınır. (Şenses, 2019, s. 63). Özetlemek gerekirse mutlak yoksulluk yaklaşımında; temel ihtiyaçlar düzeyini karşılayacak en az gelir miktarı belirlenir ve bu gelirin altında kalanlar yoksul olarak sınıflandırılır.

1.2.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk “ Bir ülkedeki hane halklarının ortalama gelir düzeyinin altında gelire sahip olması durumu” şeklinde tanımlanır (TDK, 2011, s. 187). Tanımdan da anlaşıldığı üzere ‘toplumsal refah seviyesi’ göreli yoksulluğun belirleyicisidir. Görelî yoksullar, temel ihtiyaçlarını karşılayabilen ancak toplumsal refah standartların altında kaldıkları için toplumdan sosyal olarak dışlanan kimselerdir. Mutlak yoksullukta bir

toplulukta hiç yoksul olmayabilir. Çünkü burada temel ihtiyaçlara göre belirlenmiş sabit bir yoksulluk sınırı vardır. Ama görelî yoksullukta eşitlik olgusu ve gelir dağılımı esas alınarak belirleme yapıldığı için ortalama refahın altında kalan yoksul bir kesim her zaman bulunacaktır (Şenses, 2019, s. 92).

Yoksulluk çalışmalarının amacı yoksulluk sebeplerini araştırıp bunlara uygun çözümler sunmaktır. Bunun için önce yoksul kesimin ve bunların ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere tespit ölçütleri değişince yoksulluğun tanımları da değişmektedir. Bu nedenle yoksullukta kullanılan yaklaşımlar ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşır. Çünkü gelişmişlik seviyelerine göre yoksulluk parametreleri değişmektedir. Bu sebeple gelişmiş ülkeler için görelî, az gelişmiş ülkeler için mutlak yoksulluk yaklaşımın uygun olduğu söylenebilir.

1.2.3. Geçici-Kronik Yoksulluk

Bu ayırım yoksulluğun yaşandığı süreye göre yapılmaktadır. Kısa süre devam eden yoksulluk geçici yoksulluk; uzun süre devam eden ise kronik yoksulluk olarak adlandırılır.

Kronik yoksulluk, geçmişten beri süregelen ve kalıcı hale gelmiş uzun süreli yoksulluk olarak ifade edilir. Yoksulluk burada yalnızca gelir düşüklüğü anlamına gelmez. İnsanlar temel gıda maddeleri, su, giyim, sağlık, gibi hayatta kalmak için gereksinim duyulan temel ihtiyaç maddelerine ve hizmetlerine de erişemezler. Kronik yoksulluk, kişilerin hayatları boyunca devam eder ve çocuklarına da miras kalır. Çünkü kişilerin bu döngüyü kırıp yoksulluktan kurtulabilme olasılıkları çok düşüktür (Temiz, 2008, s. 63)

Kısa süreli veya dönemsel yoksulluk olarak da adlandırılan geçici yoksulluk; kişilerin yaşam standartlarında veya refah düzeylerinde dönemsel olarak meydana gelen ve uzun sürmeyen dalgalanmalarda ortaya çıkar. Ekonomik krizler, doğal afetler, işsizlik gibi durumlarda yaşanan gelir kaybı örnek verilebilir (Hatıpler & Ataç, 2011, s. 12).

1.2.4. Kırsal-Kentsel Yoksulluk

Yoksulluğun özellikleri bakımından yaşanan yerlere göre yapılan ayırmda yoksulluk; kırsal ve kentsel yoksulluk olarak ayrılmıştır. Kır ve kent ayrımı coğrafi şartlar, nüfus, ekonomik faaliyetler ve sosyal yapı dikkate alınarak yapılır. Kır daha küçük yaşam alanları iken kentler kalabalıkların yaşadığı büyük yerleşim yerleridir. Kırsal alanda çoğunlukla geçim kaynağı tarım hayvancılık olduğu için yoksulluk bu sektörlerde kendini gösterir. Kırsalda toprağı bulunmayan köylüler, tarım işçileri, küçük zanaatkârlar kırsal yoksulluğun alanına girerler (İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları:Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, 2013, s. 24).

Ülkelere bakıldığında kırsalda yoksulluğun daha fazla olduğu görülür. Eğitim, sağlık, ulaşım, konut ve iletişim gibi temel hizmetler kırsal kesimlerde yeterli düzeyde değildir. Kırsal alanların hizmet noktasında geride kalmışlığı yoksulluğu arttırmakta ve kente göçü tetiklemektedir. Kırdan kente göçler kentsel yoksulluğun oluşum sebebi olarak gösterilir (Kocatepe, 2011, s. 23). Kentsel yoksulluk, kentlerde yaşayan insanlardan bir kısmının asgari gelir düzeyine sahip olmayıp belli bir yaşam standardının altında kalmaları şeklinde tanımlanır. Çünkü yeterli kaynaklarının bulunmadığı kırsalda geçim sıkıntısına düşen insanların kentlere göç etmesiyle kent nüfusu artar ve hem göç edenler hem de kentte yaşayanlar bakımından gelir kaynakları azalır. Göçle beraber iş bulma olanakların azalması, nüfus fazlalığı ve gelirlerin bölüşülmesi kentsel yoksulluğa sebep olur.

1.2.5. İnsani Yoksulluk

Seyyar, insani yoksulluğu “ okur- yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden yoksun olma” şeklinde tanımlamaktadır (Seyyar, 2007).

İnsani yoksulluk kavramı Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNPD) tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. İnsani yoksulluk kavramını ölçülebilir hale getiren insani yoksulluk endeksidir. İnsani yoksulluk endeksinde; temel eğitim, yaşam süresinin kısalığı ve ekonomik-sosyal imkânlarla erişim ölçüt olarak kullanılır. Temel eğitimde okuma yazma oranı dikkate alır. Kişilerin hayatta kalma süreleri bakımından 40 yaş esas

alınarak belirlenir. Burada yaşam süresinin kısalığı yoksulluk göstergesi kabul edilir. İnsani yoksulluk bakımından ekonomik ve sosyal imkânlarla kısıtlı erişim yoksul olarak sınıflandırılmada kullanılan bir diğer unsurdur. (Emiroğlu, Danişoğlu, & Berberoğlu, 2006, s. 1002).

1.3. İslam İktisadında Yoksulluk ve Zenginlik Kavramları

İslam iktisadında yoksulluk “fakir” ve “miskin” kavramları üzerinden açıklanmaktadır. Yerine göre aynı anlamda kullanılan bu kelimeler, aslında iktisadi açıdan farklı manalara gelmektedir (Korkut, 2019, s. 63). İslam iktisadında ise “yoksul” kelimesi yerine çoğunlukla “fakir” kelimesi kullanılır. Genellikle kaynaklarda ve sözlüklerde fakir ve yoksul kelimeleri eş anlamlı olarak gösterilir. Yoksulluk “nasıl tanımladığınızınza bağlı olarak fakir olma hali” şeklinde tanımlanır. Çünkü yoksulluğa ilişkin ölçüm yöntemleri farklılaştıkkça tanımlar da farklılaşmaktadır (Matthew, 2013, s. 126).

Seyyar’a göre fakirlik; zenginliğin zıddı olarak muhtaçlık, temel ve zorunlu ihtiyaçları yeterince karşılayamama, yani açlık ve çaresizlik, yokluk-yoksulluk, miskinlik, yeterli varlığa sahip olamama, kazançtan ve gelirden mahrum olma anlamlarına gelmektedir (Seyyar, 2007, s. 306).

İslam hukukunda ise fakir ve yoksul kavramları arasında anlam bakımından farklılık bulunmaz. Ama bu kavramlar muhtaçlık derecesi bakımından farklı değerlendirilmektedirler. Fakir, azda olsa bir gelire sahip ama geliri ihtiyaçlarını karşılayamaya yetmeyen ve belirli derecede yardıma muhtaç kimseler şeklinde ifade edilebilir. Yoksul-miskin ise herhangi bir mal varlığı ve geliri bulunmayan kimseler için kullanılır. Yoksullar, mutlak fakir olarak ifade edilebilir. Özetle yoksulların muhtaçlığı fakirlerden fazladır. Bu sebeple sosyal yardımlarda yoksullar önceliklidir (Seyyar, 2007, s. 306). Ayrıca fakirlik ve zenginlik halleri İslam hukuku açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü malî nitelikteki dinî mükellefiyetlerin belirlenmesinde bu kavramlar ölçüt olarak kullanılır. Bu sebeple bu kavramların çerçevesinin çizilmesi ve tanımlanması önem arz eder (Duru, 2010).

1.3.1. Fakir-Miskin Kavramları

İslam hukukunda fakir ; “maddi ihtiyaç içinde bulunan kimse, yoksul” (Eskicioğlu, "Fakir", 1995, s. 129), “zekât nisabına yani asgari zenginlik miktarı mala malik olmayan kimse” (Erdoğan M. , 2013, s. 135) şeklinde tanımlanmaktadır.

Hiçbir şeyi olmayan anlamındaki fakir, sırt omurgalarının kırılması anlamında olan “inkisaru fıkârî’z-zahr” ifadesindeki fıkâr kelimesinden türemiştir (Serahsi, 2011:III/11). Sözlükte fakir, sırt omurgaları kırılmış yani ayakta duramayan, geçinemeyen, hiçbir şeyi olmayan veya çok az şeyi olan kimse anlamında kullanılmıştır. Miskin kelimesi ise Arapça’da sükûnet kökünden türeyen “hiç ve yeteri kadar malı olmayan kimse, zelil, zayıf” manasına gelmektedir (Kallek, "Miskin", 2020, s. 183).

1.3.2. Fakir- Miskin Ayrımı

Kur’an’da zekâtta hak sahipleri sayılmıştır: “*Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, miskinler/düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”(Tevbe,9/60). Âyette fakirlerle miskinler beraber anılmıştır. Bu sebeple kelimelerin manaları hakkında farklı görüşler bulunur. Bu kelimelerin aynı anlama geldiğini savunanlar bulunsa da âlimlerin çoğunluğu farklı anlamlara geldiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu kelimeler beraber kullanıldıkları zaman farklı manalar kastedilmekte, ayrı ayrı kullanıldıkları zaman ise biri diğerini de kapsamaktadır (Karadağı, 2018, s. 134). Esasında bu kavramlar zayıflık/düşkünlük manası bakımından aynı, yoksulluk derecesi bakımından farklıdır (Kallek, "Miskin", 2020, s. 183). Kavramlarının yoksulluk derecesine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır:

Hanefî mezhebine göre “miskin” malı ve düzenli bir geliri olmayan kimsedir; gündelik temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak durumdadır. “Fakir” ise gıda, elbise ve ev eşyası gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mala sahip olmakla birlikte nisap miktarı kadar, yani kişiye zekât ödeme yükümlülüğü getirecek kadar (aslî ihtiyaçların dışında yaklaşık 84 gr. Altın veya bunun karşılığı para) malı bulunmayan ve gelirleri ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen kimsedir. Şafî mezhebine göre ise adlandırma

bunun tersinedir; yani fakir, miskinenden daha fazla ihtiyaç içinde olan kimsedir ("Fakir", 2020, s. 536).

Fakir ve miskin kelimeleri için zikredilen iki tanım farklılığından hareketle iki kavramın aynı anlama gelmediği, her ikisinin yoksulluğun farklı derecelerini ifade ettiği; bu konuda aslî ihtiyaç sınırının esas alındığı, bu ihtiyaçları karşılamayanlar ile bu ihtiyacı karşıladığı halde nisap miktarı mala sahip olmayanların yoksulluk çatısı altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Tevbe suresinde; borcu mal varlığını aşan veya nisap miktarından düşüren borçlular, ayrıca zengin olduğu halde yolda kaldığı için kısa süreli yokluğa mahkûm olanlar da zekâtın verilebileceği sınıflar arasında sayılmıştır. Bu durum uzun süreli/kronik ve kısa süreli yoksulluk kavramları arasındaki ayrıma kısmen benzemektedir.

Refah seviyesi yüksek bir topluma nispetle, zenginlik için belirlenen sınırların altında kalan, ancak İslam iktisadının belirlediği zenginlik ölçütlerinin üzerinde kalan kimselerin yoksul sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır. Bu açıdan İslam iktisadının yoksulluk için belirlediği sınırlar ile modern iktisat anlayışlarının esas aldığı ölçütlerin farklılaşacağı muhakkaktır. İslam iktisadında yoksulluk ölçütü olarak havaic-i asliyye ve nisap kavramı ön plana çıkar. Zekât gibi mali mükellefiyetlerde nisab ölçütü olarak kullanılmaktadır. Havâic-i asliyye ise nisap miktarının altında belirlenmiştir. Havaic-i asliyye yoksulluğu belirleyen temel ihtiyaçlara ilişkin bir terim olduğu için bu başlık altında izah edilmiştir. Nisab kavramı ise zekâta kullanılan zenginlik ölçütü olduğu için zenginlik başlığında incelenmiştir.

Havâic-i asliyye, İslâm hukukunda “zekâta tâbi olmayan temel ihtiyaç mallarını” ifade eder. Havâic-i asliyye kavramı İslam hukukunda asgari geçim standardını belirlemede kullanılan bir ölçüt konumundadır. Müslümanlar, bu standardın altında yer alanlara yardım etmekle yükümlü oldukları gibi bu standardın üstünde olanlar da bu yükümlülüğe katılmak durumundadır (Çeker, 1997).

Havâic-i asliyye, zekât gibi mali konularda malın taşınması gereken şartlardan biridir. Zekâtın farz olması için eldeki malın zaruri ihtiyaçların dışında kalması gerekir. Kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda malı bulunmuyorsa zekât yükümlülüğü bulunmaz. Çünkü ihtiyaç kapsamındaki mal ile zenginlik şartı oluşmaz (Acar, 2017, s. 132). Geçen zaman ve değişen şartlar

temel ihtiyaç olarak belirlenen malları değiştirmiştir. Bu sebeple havâic-i asliyyenin taşınması gereken şartlar da süreç içerisinde değişiklikler göstermiştir. Günümüzde temel ihtiyaçlara ilişkin belirlenmiş net bir ölçü bulunmasa da konuya ilişkin âlimlerin görüşleri ve içtihatlar bu konuda açıklayıcı olmaktadır. Özellikle son dönem İslam hukukçularının oluşturduğu temel ihtiyaç listeleri incelendiğinde daha önce ihtiyaç olmayan şeyleri ihtiyaç haline geldiği ve bazı şeylerin de nitelik değiştirdiğini görülmektedir (Balta, Belli Başlı Kaynaklar Havaic-i Asliyye Listeleri, 2016, s. 228,235).

Havaic-i asliyye kapsamında sayılan asli ihtiyaçlar: “karın doyuracak kadar yiyecek, vücudu örtecek kadar kıyafet, sıcak ve soğuktan koruyacak temel kıyafet, barınmayı sağlayacak mesken, meskendeki temel eşyalar, ticari maksatlı olmayan binek, iş için kullanılan malzemeler, ilim adamlarının özel kütüphaneleri, altın ve gümüş dışındaki ziynet eşyaları” şeklinde sıralanabilir ("Havaic-i Asliyye", 2020, s. 420).

1.3.3. Zenginlik Kavramı ve Ölçütü

Zengin, “malı ve parası çok olan, varlıklı; kendisinde bulunan şeyin pek çok çeşidine ve miktarına sahip olan; verimli; pahalı ve gösterişli” (Ayverdi, 2005, s. 3490) “hayat standardı yüksek olan” (Öney, 1978, s. 357) manalarına gelmektedir.

Zenginlik kavramıyla kişinin maddi servet sahibi olması kastedilir. İslam iktisadı açısından zenginlik, dini ve hukuki bazı yükümlülükler bakımından sahip olunması gereken bir şarttır. Örneğin zekât ve hac gibi ibadetler için sahip olunması gereken zenginlik ile nafaka yükümlülüğü için gereken zenginlik farklı ölçütlere tabidir. İslam hukukunda kişinin zenginliğini belirlerken yaygın olarak zekât ibadetiyle ilgili olan ölçütler kullanılmaktadır ("Zengin", 2020, s. 492-493).

Bazı kaynaklarda zenginlik ölçütü zekât mükellefi olmakla eş anlamlı kullanılır. Burada ölçüt bir kısım mallarda belirlenen miktara sahip olmaktır. Hukuki olarak bu miktar “nisab” olarak adlandırılır (Habergetiren, 2020, s. 508). Nisâb-ı istiğnâ ve nisâb-ı gınâ adı verilen iki tür nisab ölçüsü bulunmaktadır. Nisâb-ı istiğnâ, kişiyi zekâtla yükümlü kılmayan ama bazı fikhî hükümlere temel teşkil eden zenginlik ölçüsünü ifade eder. Zekât mükellefiyetinde esas alınan nisâb-ı gınâ ise hangi türden olursa olsun artıcı nitelikteki malların şeri olarak belirlenmiş miktara ulaşmasını ifade etmektedir. (Erkal,

"Nisab", 2007). Fıkıh kaynaklarında zenginlik kavramı zekât ile beraber ele alındığı için bu bölümde zekât ve nisab kavramları açıklanmıştır. Zenginlik ölçütü olana nisab miktarına dair detaylı açıklamalar zekât başlığı altında izah edilmiştir.

1.3.4. İslam'ın Zenginlik ve Fakirliğe Bakışı

Zenginlik ve fakirlik kavramlarının toplumsal yaşamın gerçekliğidir. Hangi şekilde yürütüldüğü fark etmeksizin bütün ekonomilerde, toplumlarda ve dinlerde insanlar zengin ve fakir olarak sınıflandırılır. İslam iktisadında da insanlar arasında maddi anlamda tam eşitlik amacı güdülmendiğinden Müslümanlar zengin ve fakir olarak ayrılmaktadır. İnsanlar maddi imkânlarına göre sahip oldukları bu sıfatlar sebebiyle belli ibadetlerle yükümlü kılınmış ve belli sorumluluklar yüklenmişlerdir.

İslamiyet'te her ne kadar kişi çalışmasıyla gelir elde etse de rızkı veren Allah'tır. Kur'an-ı Kerim de açıkça insanların rızık konusunda birbirinden farklı olacağına işaret eden âyetler bulunmaktadır: *"Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."*(Zuhruf,43/32). Bu âyette rızkın önceden belirlenmiş olduğu, insanların gelir açısından birbirinden farklı olduğu ve ayrıştırıldığına işaret edilmektedir. İlahi düzende de fakirlik ve zenginlik, dünya yaratıldığından beri var olan ve kıyamete kadar devam edecek gerçekliklerdendir (Şen, 2012, s. 258).

İslam'da fakirlik ve zenginliğin fazileti konusunda âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bir kısım zenginliği, bir kısım fakirliği üstün görür. Zenginliği daha faziletli gören görüşe göre zenginlik nimet, fakirlik ise sıkıntıdır. Nimet sıkıntıya tercih edilmelidir. İslamiyet'te insanlara yardım etmek ve sahip olduklarından vermek çokça mükâfatı olan ve tavsiye edilen davranışlardandır. Kişinin daha çok verebilmesi için ona mal ve zenginlik bahşedilmiş olmalıdır. Fakirliğin daha faziletli olduğunu ileri sürenler ise fakirliğin kişi için daha emniyetli olacağını savunurlar. Çünkü fakir olan kişi zenginliğin sebep olacağı azgınlıklardan muhafaza edilmiştir. Her ne kadar fakirlik daha faziletli olsa da Peygamberimiz Allah'ı unutturacak ve isyana götürecek fakirlikten Allah'a sığınmıştır (eş-Şeybani, 2019, s. 59-60).

İslam'ın fakirlik ve zenginliğe bakış açısının yanlış bilinmesi İslam toplumlarını ve Müslümanları geri kalmışlığa mahkûm etmektedir. İnsanların dünya nimetlerine karşı yaklaşımları farklılık gösterir. Kimileri dünya malına aşırı önem vererek onları put haline getirecek şekilde hareket ederken bazıları ise zühd adına dünya hayatından, nimetlerinden ve nefisinden yüz çevirerek münzevi bir bakış açısını benimsemektedir. Her iki yaklaşım tarzı da İslâmî olmayıp tenkit edilmiştir. İslam'ın öngörmüş olduğu anlayış; dünya nimetlerini putlaştırmadan, geçici olduğunu unutmadan, sahip olunanlara şükrederek, bunlardan faydalanmak ve faydalanılmasına yardımcı olmaktır (Sancaklı, 2001, s. 370). Nihai olarak Müslüman helal yoldan elde ettiği kazancını, yükümlülükleri çerçevesinde, cimrilik yapmadan ve israf etmeden iktisatlı ve itidalli bir şekilde Allah yolunda harcamalıdır.

İslam'da malını Allah yolunda harcamak tavsiye edilmiştir. Kur'an'da da bu konuya dair birçok âyet bulunmaktadır. Âyetlerde şöyle buyrulmuştur: *“Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir.”* (Enfâl, 8/3), *“Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.”* (Bakara, 2/274). Malını Allah yolunda harcayanlara yapılan övgü zenginliğe övgü ve teşviktir. Müslüman ne kadar çok mala sahip olursa o kadar fazla verme imkânı olacaktır. İslam'ın esaslarını bilen ve kendisine verilmiş zenginlik mükâfatının yüklediği görevleri yerine getiren sorumlu Müslümanlar; kendilerinin dünya ve ahiret mutluluklarını, çevresindekilerin ise dünyadaki rahatlıklarını ve toplumsal refahı temin edeceklerdir. Bu amaç ve bilinçle çalışan zengin Müslümanların sayısının artması İslam toplumlarının refahına ve felahına vesile olacaktır.

Fakirlik tavsiye edilen veya övülen bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Fakirlik bir musibet olarak da görülmez. Fakirlik de zenginlik de kaderdir. Fakirliği imtihan olarak görüp sabretmek ve bu durumdan kurtulmak için çalışmak gerekir. Peygamberimizin her ne kadar fakirliği öven hadisleri bulunsa da bunların fakirliğe özendirmek için değil Müslümanın imtihanına sabretmesini kolaylaştırmak için zikredildiği düşünülmektedir (Sancaklı, 2001).

Zengin varlıkla, fakir ise yoklukla imtihan edilmektedir. İnsanların bir kısmının zengin, bir kısmının da fakir olması kabul edilmesi gereken bir gerçekliktir. İslam da kişi hayatını şekillendirirken özgürdür. Her ne kadar külli irade var ise de kişilere cüzi irade de verilmiştir. İnsanlar gerekli çalışmayı göstermeli ve çalışmasının sonucunda elde ettiklerinden memnun olmalıdır (Mevdudi, 2016, s. 84). Zenginlik şükredilip paylaşıldığında, fakirlik ise sabredilip çalışıldığında değer kazanmaktadır (Şen, 2012, s. 265).

1.4. Yoksulluğun Sebepleri

Yoksulluk yaşandığı toplum, zaman, mekân, siyasi, sosyal ve ekonomik birçok faktörden etkilenmektedir. Yoksulluğun bir sorun olarak adlandırılıp mücadele edilmeye çalışılması insanlık tarihi kadar eskidir. Kimin yoksul olduğu, neden yoksul olduğu, toplumdaki yeri cevaplanması gereken sorulardır. Fakat yoksulluğun tembellik, düşkünlük gibi bireysel yetersizlikler üzerinden mi yoksa yapısal ve sistematik etkileyiciler üzerinden mi açıklanması gerektiği konusu tartışmalıdır (Şener, 2010, s. 3).

Birçok etkileyicisi bulunduğu için yoksulluğun birden fazla sebebi ve bu sebeplerin oluşumuna dair farklı yaklaşımlar vardır. Wilson'a göre, yoksulluğun sebepleriyle ilgili iki farklı yaklaşım bulunur. Bunlardan birincisi yoksulluğun kişinin kendisinden kaynaklanan çalışkanlık, yetenekler ve hatta şans gibi unsurların etkili olduğunu ileri süren kişisel yaklaşımdır. Diğer yaklaşım ise yoksulluğun kişiden bağımsız etmenler olan ekonomi politikaları, işsizlik, eğitim gibi dış sebeplerden kaynaklandığı yaklaşımıdır (Aktaran Şenses, 2019, s. 146). Başka bir sınıflandırmaya göre yoksulluğun yapısal ve dışsal sorunlardan kaynaklanan nedenleri makro; kişilerden kaynaklanan nedenleri ise mikro nedenler olarak ele alınmaktadır (Kabakçı Karadeniz, 2017).

Farklı yoksulluk türleri, birçok yoksulluk sebebi ve bunlara dair farklı yaklaşımlar bulunduğu için yoksulluk sebeplerini kategorize etmek ve bunları tek başlık altında toplamak güçtür. Bu sebeple çalışmada yoksulluğun temel sebeplerine; bireysel sebepler ve dış sebepler şeklinde iki başlık halinde ele alınmıştır. Ayrıca yoksulluk kavramı modern iktisat ve İslam iktisadı açısından ayrı ayrı ele alındığı için yoksulluğun sebepleri iki bakış açısı üzerinden değerlendirilmiştir.

1.4.1. Bireysel Sebepler

Yoksulluğun sebeplerine ilişkin geliştirilen yaklaşımlardan biri de yoksulluğun kişisel sebeplerden kaynaklandığı görüşüdür. Maddi kazanç, bireylerin yoksul veya zengin olarak tanımlanmasında temel ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple bireylerin ihtiyaçlarını karşılamalarına yetecek kadar kazançlarının olmaması yoksulluğu meydana getiren en temel sebeptir. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse insanlar çalışarak para kazanmakta ve bu parayı ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktadırlar. Yeterli gelire sahip olamayan kişiler ihtiyaçlarını karşılayamaz. İhtiyaçların karşılanamaması hali ise yoksulluk olarak ifade edilir. Kısacası yoksulluk bireysel çalışma ile doğrudan bağlantılıdır.

Bazı kişisel özellikler bireysel yoksullaşma sebebi olabilir. Örneğin çalışmak yerine tembellik yapan ve üretim yerine tüketim kültürünü benimseyen biri gelir edemeyecektir ve bu durumda gerek kendisi gerek varsa ailesi yoksul olarak sınıflandırılacaktır. Hastalıklar, yaşlılık, tecrübesizlik, eğitimsizlik, israf kültürü, kumar, faizli borçlanma gibi bireysel sebepler de yoksullaşma üzerinde etkilidir (Karadağı, 2018, s. 148). Özellikle tembellik bireysel yoksullaşmanın önemli sebeplerindendir. Gerek modern iktisat gerekse İslam iktisadında ekonomik yeterliliği sağlayabilmenin temel şartı çalışmaktır. İslam hukukunda çalışmak, helal yoldan kazanmak ve farzları eda etmek şartıyla ibadet olarak nitelendirilir. Türk hukukunda ise çalışma Anayasa'da düzenlenmiş temel hak ve ödevlerdendir.

İslam, insanları çalışmaya teşvik etmiş ve çalışmayı ibadet olarak görmüştür. Hayatını sürdürmek için çalışıp kazanmak herkese farzdır. Kur'an'da birçok âyette çalışmaya değinilmiştir. Necm Suresi 39. âyette "*İnsan için ancak çalıştığı vardır. Onun çalışmasının semeresi şüphesiz görülecektir.*" çalışmanın karşılığında bahsedilmiştir. İslâm'da helal kazancın temel kaynağı emek ve çalışma sonucunda elde edilen gelirdir. Ayrıca çalışmanın üretimin temel ve en önemli faktörü olduğuna dikkat çekilmiştir (Çayıroğlu, 2014, s. 179). Alın teri, el emeği ve çalışmak hadislerde de çokça zikredilmiş ve tembellik ve dilencilik yasaklanmıştır (Eskicioğlu, İslam ve Ekonomi, 1999, s. 39).

1982 Anayasasınının 49. Maddesine göre: “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.”. Çalışma hakkı birçok uluslararası metinde de yer almaktadır. Sosyal bir hak olan çalışma hakkının tesisi devletlerin sorumluluğundadır (Erken, 2013, s. 82). Çalışma her ne kadar hak olarak düzenlenmiş ise de ayrıca bir ödevdir. Kişilerin çalışarak yaşamlarını sürdürme sorumlulukları bulunur. Bireyler çalışmadıkları dönemlerde devletin koruyucu düzenlemeleri devreye girerek kişilere belli bir refah düzeyini tesis edecektir. Ama bu durumun süreklilik arz etmemesi için kişilerde çalışma yükümlülüğünü yerine getirmeli pasif bireyler olarak devlete ve topluma yük olmamalıdır. Bu sebeple çalışma ayrıca bireysel bir ödev olarak düzenlenmiştir.

1.4.2. Dış Sebepler

Bireysel sebepler her ne kadar yoksulluk üzerinde belirleyici olsa da bireyin yaşam alanını oluşturan dış etkenlerin yoksulluk üzerindeki etkisi daha fazladır. Bireylerden bağımsız var olan, toplumsal düzeni ve bireysel yaşamı şekillendiren; sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, ulusal ve uluslararası birçok sebep yoksulluğu etkilemektedir. Problemlere çözüm üretebilmek için sebeplerin anlaşılır olması ve iyi tespit edilmesi gerektiğinden yoksulluğun dış sebepleri ayrı ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

1.4.2.1. Büyüme ve Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı ve büyüme birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedir. Gelir dağılımındaki adalet ekonomik büyümeyi artırır. Büyümenin ekonomi üzerindeki etkisiyle de gelir kaynakları artar. Bu sebeple iktisadi büyüme yoksulluğun azaltılmasında önemli faktörlerdendir. Yüksek ve sürdürülebilir bir büyümeyle yoksulluk ve olumsuz sonuçlarına çözümler bulunabilir. Olumlu büyüme makroekonomik istikrarla sağlanır (Karayılmazlar & Güler, 2015, s. 32).

Büyümenin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki olumlu etkisi geçmişten günümüze büyüme gösteren ülkeler incelendiğinde görülecektir. Çünkü büyümeyle beraber istihdama duyulan ihtiyaç artar ve işsizlik azalır. İşsizliğin azalması, ücretlerin artması ve adil gelir dağılımıyla beraber gerçekleşecek ekonomik büyüme yoksulluğu azaltacaktır. Her ne kadar çoğunluk görüş büyümenin yoksulluk üzerinde azaltıcı etkisi olduğu savunsa da aksi görüşler de mevcuttur. Çünkü istikrarlı büyüme gösteren

gelişmiş ülkelere ve yüksek büyüme oranları yaşanan gelişmekte olan bazı ülkelere bakıldığında yoksulluk probleminin devam ettiği gözlemlenir. Bu durum büyümenin yoksulluk üzerinde etkinliği konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Kuznets hipotezine göre; büyüme döneminin başlarında gelir dağılımında eşitsizlik artar. Fields ise gelir dağılımı ile büyüme arasında düzenli bir ilişki bulamamış ve büyüme sürecinde yoksulluğun bazen artacağını bazen azalacağını ifade etmiştir (Kabaş, 2010, s. 60).

Gelir dağılımının zaman içerisinde gösterdiği değişikliklerin yoksulluk düzeyi üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Gelir dağılımı “bir ülkede belirli bir dönemde üretilen milli gelirin bireylere dağıtılması” olarak tanımlanır. Bu dağıtımın adil olması oldukça önemlidir. Çünkü gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluğu da beraberinde getirir. Toplumu oluşturan zengin kesim ile yoksul kesim arasındaki gelir farkının artması toplumsal eşitsizlikle beraber istikrarsız bir ekonomi de meydana getirecektir. Bu durumda zengin daha fazla zenginleşecek, fakir daha fazla fakirleşecek ve bu hal yoksulluğun kronikleşmesine sebep olacaktır (Yar, 2015, s. 11). Gelişmişlik seviyesi ne kadar iyi olursa olsun hiçbir ülkede gelir dağılımında eşitlik gözlenemez. Mutlak eşitlik mümkün olmasa bile gelir dağılımında adaleti sağlayarak yoksulluk problemini çözecek düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Çünkü temelde kişilerin maddi gelirindeki miktar farklılığı yoksulluğa sebep olur.

1.4.2.2.Nüfus

Modern iktisat düşüncesine göre sınırsız ihtiyaçları bulunan insan bunları sınırlı kaynaklardan temin etmektedir. Bu sebeple insan sayısı yani nüfus arttıkça kaynaklar da daha fazla bölünecek ve doğal kaynaklara erişim zorlaşacaktır. Sonuç olarak kişilerin refah düzeyi olumsuz etkilenecektir. Özellikle doğal koşullar açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da bölgelerde nüfusun hızla artması yoksullaşmayı beraberinde getirmektedir (Aktan, 2002, s. 1). Bu nedenle az gelişmiş ülkeler bakımından nüfus artışı yoksulluğun temel sebeplerinden sayılır. Dünya üzerinde de bakıldığında az gelişmiş bölgeler sınıfında olan Afrika kıtasında nüfus çok hızlı bir şekilde artarken yoksullukta üst derecelerde yaşanmaktadır. Hatta bu bölgelerde yoksulluk artık kronikleşmiştir (Şenses, 2019, s. 152). Oysa sömürü düzeni ve yeraltı kaynaklarının küresel güçler

tarafında sömürüldüğü dikkate alındığında Afrika ülkelerindeki yoksullaşmanın temel sebebinin nüfus artışı olarak gösterilmesi ideolojik bir yaklaşıma benzemektedir. Böyle bir anlayış, sömürüye karşın nüfusun azaltılması türünden bir politikayı öne sürmeye ve sömürü düzeni karşısında durabilecek genç potansiyeli azaltma türünden ideolojik politikaları teşvik etmeye müsaittir.

Yoksulluğun nüfus artışının sonucu değil nedeni olduğunu ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşe göre nüfusu arttırmak yoksulluğa karşı bir önlemdir (Şenses, 2019, s. 152). Az gelişmiş ve nüfusun hızla arttığı ülkelerde gelişmiş sanayi ve teknoloji yerine insan gücüne dayanan tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerle varlıklarını sürdürmektedir. Bu ülkeler bakımından insan gücüne duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Bu sebeple insan sayısını yani nüfusu arttırarak daha fazla işgücü oluşturmak yoksulluk bakımından çözüm olarak görülmektedir. Çünkü çalışan sayısı arttıkça üretim artacak bu da geliri arttırıp yoksulluğu azaltacaktır.

İslam iktisadında insana ve kaynaklara bakış açısı daha farklı olduğundan nüfusun fazlalığı yoksullaşma sebebi olarak görülmez. İslam'a göre kâinat insan için yaratılmıştır. Yeryüzündeki kaynaklar insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yeter. Modern iktisatta geçerli olan kıt kaynaklar sınırsız ihtiyaçlar teorisi İslam iktisadında kabul görmez. İnsan ihtiyaçları sınırlıdır. Kaynaklar israf edilmeden ve atıl bırakılmadan verimli bir şekilde kullanılmalıdır. Kaynakların verimli kullanılması ve adil dağıtılması halinde ihtiyaçları karşılamaya yeterli olduğu savunulmaktadır (Ersoy, 2015, s. 48). Bu sebeple İslam iktisadı açısından nüfus yoksulluğun sebebi olarak değerlendirilmez.

1.4.2.3.Hanehalkı Özellikleri

Hanehalkı, “tüketim kararlarını birlikte veren bir veya birden çok kişiden oluşan tüketici” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s. 198). Hanehalkının türü, büyüklüğü, bileşimi, aile içindekilerin eğitim düzeyleri ve yaşları da yoksullukla ilişkilendirilmektedir. Özellikle hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki olduğu ileri sürülür. Fakat bu savı destekleyen net bir sonuç bulunmamaktadır. Çünkü yoksulluk bazı ülkelerde küçük hanehalklarında (İngiltere), bazılarında ise büyük hanehalklarında (Malezya) daha fazla hissedilir (Şenses, 2019, s. 157).

Hanehalkı tipine göre yoksulluk ve ekonomik zorluk çekme riski değişkenlik göstermektedir. Çünkü toplumun ekonomik olarak da şekillenmesinde etken olan ailenin yapısal ve ekonomik özellikleri yoksulluk düzeyini de etkiler. Ailenin büyüklüğü, çocuk sayısı, boşanmalar, bağımlı bireyler, aile reisinin cinsiyeti ve eğitim düzeyi gelir miktarının etkilediği için yoksullukla bağlantılıdır. Örneğin ailede yaşlılar ve çocuklar gibi bağımlı nüfus sayısının fazla olması halinde üreten kişi sayısı az tüketen fazla olacağından bu durum ailenin ekonomik düzeyini olumsuz etkileyecektir. Bunun dışında ebeveynlerin ikisinin de çalıştığı ailelerin tek kişinin çalıştığı veya boşanmış ailelere göre yoksulluğa düşme riskinin daha az olduğu tespit edilmiştir (Gemicioğlu, 2022, s. 140). Kısacası ailelerin büyüklüğünden ziyade aile fertlerinin aile ekonomisine sunmuş oldukları katkılara göre hanehalkı yoksulluk üzerinde belirleyici olmaktadır.

1.4.2.4.Göç

Mekânsal olarak bir yerden diğere gitmek şeklinde tanımladığımız “göç” yoksulluğun önemli sebeplerindedir. Göç, ülke içinde ve ülkeler arasında gerçekleşen coğrafi mekân hareketliliği olup ekonomik, sosyal, kültürel vb. birçok açıdan toplum yapısını etkilemekte ve değiştirmektedir (Özkan, 2019, s. 129). Göçün birden çok çeşidi bulunmaktadır. Kırdan kente göç, az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere göçler, uzun süreli veya mevsimlik göçler yapılmaktadır. Farklı görünüm şekilleri bulursa da göç büyük oranda ekonomik geliri arttırmak amacıyla yapılmaktadır.

Göç; sebepleri, sonuçları, türleri ile kapsamlı bir olay olup göçün yoksulluk üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Göç toplumsal bir olay olmasının yanında bireysel bir tercihtir. Bu sebeple yoksulluğun hep bireysel hem dış sebebi olarak değerlendirilebilir. Savaş, doğal afetler ve kıtlık gibi nedenlerle yapılan zorunlu göçleri kişinin elinde olmayan sebeplerden kaynaklandığı için dış sebep; bireysel bir tercih olarak maddi geliri arttırmak amacıyla yapılan göçleri ise bireysel sebep olarak düşünebiliriz. Göç ve yoksulluk arasında çift yönlü bir etki bulunur. Çünkü çoğunlukla yoksulluk sebebiyle yapılan göç, yoksulluğun da sebebi olmaktadır.

Göçün en temel nedenleri yoksulluk ve işsizliktir. Dünya üzerinde küreselleşmeyle beraber artan göç hareketlerine bakıldığında daha az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olduğu görülür. Kısacası hareketlilik istihdamın az olduğu yerlerden çok

olduğu yerlere doğru gerçekleşir. Bu glerin, göç edilen bölgelerde işsizliği arttırdığı veya azalttığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, işsizlik amacıyla yapılan glerde göç edilen bölgelerde işsizlik artar bazılarına göre ise bir etkisi bulunmaz (elik & Aslan, 2018, s. 68). Gün işsizlik üzerindeki etkisine dair farklı fikirler bulunsa da gün işsizliği ve yoksulluğu arttırıcı etkisi kabul gören görüştür. İlk zamanlarda g alan bölgelerde istihdam olanakları daha fazla olduğu için işsizlik sorunu oluşmayacak ve gelenler makul ücretlere çalışıp gelir elde edebileceklerdir. Bu durum kişiler özelinde yoksulluğu azaltıcı etki gösterse de zamanla g alan bölgeler bakımından yoksulluğu arttırıcı olumsuz sonuçlar da meydana gelecektir. nk gler sonucu nüfusun artması bir süre sonra işsizliğin artmasına ve ücretlerin düşmesine sebep olacaktır. Daha çok kırdan kente yapılan glerde biz bu sonuca şahit olmaktayız. Hatta yoksulluk türlerinden sayılan kentsel yoksulluk kavramı kırdan kente işsizlik sebebiyle yapılan gler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu da bize gösteriyor ki aslında işsizlik ve yoksulluk sebebiyle yapılan plansız gler yoksulluk ve işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır (Kansu Karadağ, 2019, s. 489). G alan bölgelerle beraber g veren bölgelerde de yoksulluğu arttırıcı gelişmeler meydan gelmektedir. Özellikle kırdan kente yapılan glerde kırsal kesimden aktif gelir elde eden kişilerin g etmesiyle beraber bu bölgelerde çoğunlukta çocuklar ve yaşlılar gibi bağımlı nüfus kalacaktır. Her ne kadar g edenlerin gelir elde edip katkı sunmaları ile yoksulluk başta sorun olarak ortaya çıkmasa da ailelerinde g etmesiyle beraber bölgede iş imkânları bulunsa bile gelir elde edilemeyecek ve bölge zamanla yoksullaşacaktır.

G olgusunun her ne kadar birçok sebebi ve türü olsa da gerek ülkemiz de gerek dünya da yaşanan glerin çoğunluğunu zorunlu gler oluşturmaktadır. Zorunlu göç eden nüfus ise vasıfsız ve niteliksiz işçi sınıfını oluşturur. Göç eden nüfusun niteliksiz işlerde kayıt dışı olarak çalıştırılması göç edilen bölgelerde gelirin artmasına sebep olsa da artan gelirin adaletsiz dağılımı yoksulluğun artmasına sebep olmaktadır. Kısacası bireyler yoksulluklarını yaşadıkları yerlerden göç ettikleri yerlere taşırlar. Dünya üzerinde yapılan gler ile ülkemizde özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden Akdeniz'e yapılan gleri incelediğinde bu durum daha iyi anlaşılmaktadır (Evcim, Güneş, & Karaalp Orhan, 2019, s. 160).

1.4.2.5.İşgücü Piyasaları

İşgücü piyasalarının temel aktörlerinden olan istihdam, işsizlik ve düşük ücretler yoksulluğun belirleyicilerindedir. Özellikle istihdam yetersizliği ve işsizlik yoksulluğun temel nedenlerinden sayılır. İşsizlik yalnızca ekonomik bir gelir kaybı olarak görülmemelidir. İşsizlik; ekonomik, sosyal, psikolojik, toplumsal vb. birçok soruna da beraberinde getirir. Yoksulluk ise işsizliğin yarattığı önemli problemlerdendir. İşsizlik oranının artması yoksullaşmayı beraberinde getirmektedir. Çünkü gelirle doğrudan bağlantılı olan yoksulluk, gelir elde edilemediği durumlarda sorun olarak ortaya çıkacaktır. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk ve işsizlik birbirini beslemektedir (Erkan, 2007, s. 172). İşsizliğin süresi de işsizlik ve yoksulluk arasındaki ilişkide göz önünde bulundurulması gereken bir unsurdur. Çünkü işsizliğin uzun süreli olması yoksulluğun etkilerini ve süresini arttırmaktadır.

İşsizlik kadar istihdamın şekli de yoksulluğu etkilemektedir. Kayıt dışı ve güvencesiz istihdam şekilleri iş kazası, meslek hastalığı, yaşlılık vb. riskler barındırmaktadır. Bu risklerin gerçekleşmesi durumlarında kişiler gelir kaybına ve gider artışına uğrayarak yoksullaşmaktadır (Kabakçı Karadeniz, 2017, s. 172) Ayrıca iş gücü piyasalarında meydana gelen yapısal değişimler de yoksulluk üzerinde etkilidir. Özellikle sanayi sektöründen hizmet sektörüne geçilmesiyle beraber yaşana gelir düşüklüğü yapılanmanın yoksulluk üzerindeki sebebi olarak gösterilir. Çünkü bu değişikle imalat yüksek ücretlerin ödendiği sanayi ve üretim sektöründen, düşük ortalama ücret yapısına sahip hizmet sektörüne büyük bir geçiş yaşanmıştır. Düzenli ve yüksek ücretli sanayileşme sürecinden, düşük ücretli hizmet sektörüne geçiş sonucunda sıradan, niteliksiz veya yarı zamanlı istihdam kadrolarının oluşması ve bunun gibi geçici istihdam biçimlerinin yaygınlaşması son yıllarda yoksulluğu etkileyen temel unsurlardan birini oluşturmuştur (İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları:Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, 2013, s. 34).

İşsizliğin olmadığı veya minimum düzeyde olduğu Ülkeler ve zamanlara baktığımızda yoksulluğun olduğunu görebiliriz. Çünkü insanlara sunulan iş imkânlarının karşılığında ödenen düşük ücretler kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği sürece yoksullukla karşılaşılması kaçınılmaz bir gerçekliktir. Kısacası sadece salt iş

imkânlarının çokluğu yoksulluk problemlerini çözmeye yetmez. İstihdam olanakları, adil ücret ve işsizlik problemlerine karşı sosyal destek projeleri ile sağlanacak katkı ve düzenlemelerin bir bütün olarak ilerlemesi halinde yoksulluk sorunu en aza indirilebilecektir.

1.4.2.6.Ayrımcılık

Ayrımcılık kişilerin sahip oldukları cinsiyet, yaş, ırk/etnik köken gibi farklılıkları sebebiyle ötekileştirilip dışlanmalarıdır. Kişilerin özellikleri sebebiyle hizmetlere erişimleri engellenmesi yoksulluğun sebebi olarak gösterilir. Bu durumun yol açtığı sosyal dışlanma sebebiyle yoksulluk devamlı hale gelmektedir (Atatanır & Karataş, 2019, s. 455).

Kadınlar, göçmenler ve çocuklar gibi dezavantajlı grupların toplumdan ve sistemden ötekileştirilmeleri bu gruplar bakımından yoksulluğun sebeplerindedir. Özellikle etnik kökenleri sebebiyle ayrımcılığa uğrayan göçmenlerin çoğunlukla toplumun alt tabakalarını oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu grupların yoksulluklarının en önemli sebebi işsizlik sorunudur. Çünkü çalıştırılmaları tercih edilmez. Çalıştırılanlar ise veya ucuz iş gücü olarak görülerek çok düşük ücretlerle çalıştırılırlar. Bu sebeple gelir kaynakları kısıtlı olan bu gruplar yoksullaşacak ve insana ve emeğe bakış açısı değişmediği sürece yoksul kalmaya devam edeceklerdir. Aslında Dünya'ya ve Türkiye'ye baktığımızda buna ilişkin birçok somut örnek görülebilir. Özellikle Dünya genelinde ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalan siyahilerin, günümüzde ise Türkiye'de yaşayan mültecilerin çoğunun yoksul olduğu görülmektedir. Yoksulluk sorunu, yoksulluk ve sosyal dışlanmadan etkilenen gruplar bakımından toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle ayrımcılığa uğrayan kadınlar aleyhine de olumsuz sonuçlar doğurur. Özellikle emek piyasasındaki olumsuzluklar dikkat çekicidir. Kadınlara sunulan istihdam olanaklarının azlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca istihdam edilen kadınların erkeklere göre daha düşük ücretlerle çalışma ihtimali daha fazladır. Kadının düzensiz ve güvencesiz işlerde istihdam edildiği toplumlarda yoksulluğun artması muhtemeldir (Öztürk & Çetin, 2009, s. 2670).

İslam hukuku bakımından ev geçindirme ve nafaka yükümlüsü koca olarak belirlendiğinde kadının ev geçindirme sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu sebeple

çalışma yükümlülüğü olmadığı için kadının çalışmaması ailenin ekonomik durumu ve yoksulluk üzerinde etken olarak değerlendirilmez. Hatta istihdam alanlarında kadınlar yerine erkeklerin tercih edilmesi yoksulluk sorununu azaltıcı bir çözüm olarak görülmektedir. Çünkü erkekler çalışıp hem eşinin hem çocuklarının geçimini temin etmekle yükümlüdür. Kadınların ise çalışma gibi bir zorunlulukları olmadığı gibi kazandıkları ve mal varlıklarıyla eşlerinin ve çocuklarının nafakalarını temin etmek zorunda değildirler. İslam hukuku kısmında nafaka bahsinde bu konu daha detaylı olarak izah edilmiştir.

1.4.2.7.Eğitim

Eğitim hakkı herkesin sahip olması gereken evrensel bir haktır. Eğitimde fırsat eşitsizliği toplumsal refahı etkilemektedir. Kişilerin eğitim imkânlarına aynı düzeyde ve nitelikte ulaşamadığı ülkelerde farklı gruplar arasındaki eğitim farkı artmaktadır. Eğitim fırsatları açısından adaletsiz ve çarpık bir dağılımın olması refah kaybına yol açmaktadır. Çünkü para dışındaki eğitim, sağlık, beslenme gibi beşeri sermayelerin eşit dağılımı üretkenlik ve yoksulluktan kurtulmak için gerekli şartlardandır. (Karayılmazlar & Güler, 2015, s. 36)

Eğitim yetersizliği yoksulluğun hem nedeni hem sonucu olarak ele alınabilir. Eğitim düzeyi kişinin istihdam alanını bu da alacağı ücretin ve sahip olduğu ekonomik güvencelerin belirleyicisidir. Eğitim seviyesi düşük olan bireyler çoğunlukla düzensiz, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştırılmaktadır. Ayrıca sosyoekonomik olarak yetersiz düzeyde bulunan eğitimsiz kişiler işsizlikten en çok etkilenenlerdir. Çünkü bu bireyler yeterli eğitim ve donanıma sahip olmadıkları için iş bulma konusunda daha az şansa sahiptirler (Adak, 2010, s. 110). Bununla beraber işsizlik sebebiyle yeterli gelir düzeyine sahip olmayan ailelerin çocukları eğitim hizmetlerine ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Ayrıca yoksul ailelere bakıldığında çocukların genellikle eğitimlerini yarıda bırakıp çalışma hayatına atılmak zorunda kaldıkları görülür. Yoksulluktan kurtulmak için çalışma hayatına atılan çocuklar çoğunlukla gelecekteki yoksulluğu devralmaktadırlar. Çünkü bu çocuklar hem yaşları sebebiyle iş sektörlerinde ayrımcılığa uğrarlar hem de yeterli eğitim seviyesine sahip olmadıkları düzensiz işlerde ve düşük ücretlerle istihdam edilirler.

Eğitim seviyesi yoksulluğun diğer bir sebebi olan işsizlikle de bağlantılıdır. Eğitim seviyesi yüksek bireyler daha donanımlı oldukları için nitelikli işlerde çalışarak daha fazla kazanç elde ederler. Bu nedenle, belirli bir sınırın altında gelire sahip olma durumu olarak tanımlanan yoksulluk, eğitim seviyesiyle ters orantılıdır. Çünkü eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin iş bulma ihtimalleri daha yüksektir. Ayrıca eğitimli kişiler düzenli ve yüksek ücretli işlerde istihdam edilecekleri için onlar bakımından yoksulluk sorunu oluşmayacaktır (Çalışkan, 2007, s. 303).

1.4.2.8.Enflasyon

Enflasyon “Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s. 140). Fiyatlardaki bu artış alım gücünü azaltır. Alım gücünün azalan kişiler ihtiyaçlarını karşılayamayacak ve yoksullaşacaktır. Bu sebeple enflasyon yoksulluğun önemli nedenleri arasında sayılmaktadır.

Enflasyon yoksulluğa neden olduğu kadar olumsuz etkilerini de daha çok yoksullar üzerinde göstermektedir. Çünkü yoksullar varlıklarını genellikle nakit olarak saklayarak tasarruf etmektedirler. Enflasyonla beraber yaşana fiyatların artışı ve değer kayıpları yoksulların gelirlerinin ve varlıklarının değerini düşürerek daha fazla yoksullaşmalarına sebep olacaktır. Enflasyon yoksulluk sınırının üstünde bulunan kişileri de olumsuz etkileyebilir. Çünkü yüksek enflasyonla beraber kişilerin sahip oldukları varlıklar değersizleşecektir. Bu da yoksullaşmalarına ve yoksulluğun artmasına sebep olacaktır (Karayılmazlar & Güler, 2015, s. 32). Ayrıca yüksek enflasyon gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir. Çünkü enflasyon oranlarının yükselmesiyle yoksullar daha fazla yoksullaşacak, zenginler ise daha fazla zenginleşecektir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluğun başlıca sebeplerindendir.

1.4.2.9. Ekonomik Krizler

Ekonomik kriz, “ekonomide beklenmedik bir şekilde aniden yaşanan olayların ülke ekonomisini derinden etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması” olarak tanımlanabilir. Ülkeler içinde buldukları durumlara göre ekonomik krizlerden etkilenirler. Krizlerle beraber üretimde düşüşler, işsizlik oranlarında artış, iflaslar ve ücretlerde gerilemeler

yaşanır (İncedal, Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları:Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, 2013, s. 36). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik krizler yoksulluğa neden olmaktadır. Çünkü kişi başına düşen gelirin azalması ve gelir dağılımındaki bozulmalar yoksulluğu artmasında etkindir (Şenkal, 2021, s. 45).

Yaşanan ekonomik krizlerin etkileri bölgesel veya küresel çapta olabilir. Farklı sebeplerden kaynaklanan bu krizler sonucunda özellikle tüketim ve üretim miktarlarında büyük düşüşler yaşanır. Tüketim talebindeki azalmayla üretime ihtiyaç kalmadığı için krizler üretim yapan iş yerlerinin kapanmasına sebep olur. Kapanan işyerleriyle işsizlik sorunu ortaya çıkacaktır. Ayrıca iş bulma olanakları azaldığı için işsizlik süresi uzayacaktır. İşsizlik gelir yoksulluğunu da beraberinde getirir. Görüldüğü üzere ekonomik krizler yoksulluğu olumsuz yönde arttırıcı sonuçlar doğurmaktadır (Kabakçı Karadeniz, 2017, s. 165).

1.4.2.10. Siyasi Nedenler

Siyasi nedenler olarak savaş, terör olayları ve sömürgeciliği sayabiliriz. Özellikle savaşlar ve terör olayları ülkelerdeki yatırım ve harcamaların yönünü değiştirmektedir. Harcamalar daha çok savunma harcamalarına dönüşmektedir. Bu durumda yoksulluğun azalmasında etkili olan eğitim, sağlık gibi önemli harcamalara ayrılan kaynaklar azalmakta ve yoksulluk artmaktadır (Karamızrak & Karaca, 2018, s. 162). Dünyada devam eden savaşlara ve savaşan ülkelerin insanlarına bakıldığında savaşın yoksulluk üzerindeki etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Suriye, Yemen, Ukrayna, Filistin gibi ülkeler somut örnek olarak verilebilir. Bireylerin varlıklarının ve gelir kaynaklarının yok olması ve savaşın yıkıcı etkisi ile halk giderek yoksullaşmaktadır. Bununla beraber yoksulluğun sebeplerinden olan göçlerin önemli nedenlerinden biri de savaşlardır.

Terör olayları ise sebep olduğu güvenlik sorunları nedeniyle yoksulluğu arttırıcı etki göstermektedir. Çünkü güvenlik sorunları nedeniyle insanlar bu bölgeleri terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ekonomik faaliyetleri azalmaktadır. Türkiye özelinde de incelendiğinde doğu ve güneydoğu bölgelerinin ülkenin yoksul bölgeleri olarak sınıflandırılmasında terör olaylarının etkisi olduğu bilinmektedir. Çünkü bu bölgelerdeki güvenlik sorunları nedeniyle gerekli hizmetler ve yatırımlar yapılamamaktadır. Bu bölgelerde yaşayanlar hem güvenlik hem ekonomik sebeplerle göç etmek zorunda

kalmaktadır. Kalanlar bakımından ise asgari yaşam standartlarını sağlamak zorlaşmaktadır. Göç ve yatırımlar üzerindeki olumsuz etkisi sebebiyle terör olayları ekonomi ve yoksulluk üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmektedir.

Dünya üzerindeki yoksulluğun, gelir eşitsizliği ve adaletsizliğinin önemli diğer bir sebebi sömürgeciliktir. Ülkelerin gelişmişliği ve tarih ilerlemeye devam etse de geçmişten gelen sömürgeci anlayış varlığını ve etkilerini devam ettirmektedir. Özellikle yoksulluğun aşırı ve kronikleşmiş olduğu Afrika gibi geri kalmış bölgelere bakıldığında bu bölgelerin gelişmiş ülkelerin sömürsü olmaya devam ettiği görülür. Dünya ekonomisine yön veren Fransa, Hollanda, Amerika, İspanya gibi büyük devletlerin tarihlerine bakıldığında hepsinin büyük sömürge devletleri olduğu görülmektedir. Zenginliklerini kendilerinin sahip olmadıkları kaynakları bu kaynaklar bakımından zengin olan ülkelere koloniler kurarak insanları ve toprakları sömürerek elde ettikleri tarihin acı gerçeklerindedir. Sömürgecilik, günümüz ekonomisine hâkim olan kapitalist ekonomi anlayışının kaçınılmaz bir sonucu olarak varlığını devam ettirmektedir. Çünkü kapitalizm faydacılık üzerine inşa edilmiştir. Gelişmiş ülkeler kendi ekonomik faydaları için adalet, eşitlik, insan hakları gibi birçok olguyu göz ardı ederek ülkeleri sömürmeye devam ederler (Çeken, Ökten, & Ateşoğlu, 2008, s. 84).

1.4.2.11.Sosyal Yardım Politikaları

Sosyal yardımlar, devletin yoksulluğa karşı geliştirdiği ve yararlananların katkı sunmadığı destek mekanizmalarıdır (Şener, 2010, s. 2). Sosyal yardımların yoksullar üzerinde önemli faydaları bulunmaktadır. Her ne kadar yardım kavramı iyi ve destekleyici olarak görülse de olumsuz etkileri de olduğu göz ardı edilmemelidir. Özellikle de karşılıksız yapılan yardımların bireyleri tembelleştirdiği kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Sosyal yardımlarla ilgili yapılmış olan bazı çalışmalar yardımların çalışacak durumda olanların çalışma isteğini azalttığı ve iş gücü piyasalarını olumsuz etkilediğine dikkat çeker. Bu olumsuz etki dikkate alınarak sosyal yardım düzenlemelerinin hazırlanması önerilmektedir. Haveman'a göre gelir koruma destekleri ve bunlara ulaşılabilirliğin artması gelir yoksulluğu ve ücret eşitsizliğini azaltacaktır. Bununla beraber çalışma isteğinin de azalmasına ve işsizliğin artmasına sebep olacaktır

(Aktaran Şener, 2010, s. 7). Bu durum sosyal yardımların olumsuz etkilerindedir. Çünkü çalışma isteğindeki azalma ve işsizliğin artması yoksulluğun başkaca sebeplerindedir.

1.4.2.12.Yolsuzluk

Yolsuzluğu “kişinin, yönetimi altındakilerden çıkar veya kazanç sağlamak amacıyla kamu gücünü kötüye kullanması” şeklinde tanımlayabiliriz (Stapenhurst, 2000, s. 9). Yolsuzlukla yalnızca kamu sektöründe karşılaşılmaz. Yolsuzluk ekonominin tüm sektörlerinde yapılan hukuk ve ahlak dışı eylemlerdir. Ayrıca yolsuzluk toplumların ekonomik kalkınmalarının önündeki büyük engellerdendir (Gültekin, 2015, s. 409-417).

Yolsuzluk ve yoksulluk birbirlerini etkileyici ve tetikleyici olgulardır. Yolsuzluklar toplumda yoksulluğa sebep olur. Yoksulluk ise toplumda yolsuzluğun artmasına zemin hazırlar. Yoksulluğun azaltılması için yolsuzluğun ortadan kaldırılması gerekir. Devletin yoksullukla mücadele etmek için uyguladığı sosyal yardım politikalarında dahi yolsuzluklar yapılabilmektedir. Bu sebeple birçok sosyal yardım politikası amacına ulaşamayıp yarım kalmakta veya beklenen faydayı sağlayamamaktadır (Gültekin, 2015, s. 409-417). Devletin sosyo-ekonomik yapısını, toplumsal huzuru, güveni, en önemlisi yoksulların hakkına ve birçok ahlaki ve toplumsal değere tecavüz eden bu olguyla mücadele edilmesi için çalışılmalıdır.

1.5. Yoksulluğun Sonuçları

Yoksulluk etkileri ve sonuçları bakımından çok boyutlu bir kavramdır. Temelde birey özelinde gerçekleşen yoksulluk aslında toplum, ekonomiler ve siyasi açıdan birçok alanı etkilemektedir.

Yoksulluğun sebepleri kısmında değindiğimiz üzere yoksulluk, sebepleri ve sonuçları bakımından bağlantılıdır. Yoksulluğun sebepleri ve sonuçları bazı durumlarda aynı olabilmektedir. Kısacası bir sebepten kaynaklanan yoksulluk aynı sonucu oluşturabilmektedir. Örneğin işsizlik ve yoksulluk arasında bir döngü vardır. İşsiz olan bir kimsenin gelir elde etme durumu ortadan kalktığından bu kişi yoksullaşmaktadır. Bu durumda işsizlik yoksulluğun sebebi olacaktır. Kişi yoksulluğu nedeniyle çocuğunu okutamıyorsa çocuk eğitimsizlik sebebiyle iş bulamayacak ve işsizlik problemi ortaya

çıkacaktır. Dolayısıyla yoksulluğun sebepleri ve sonuçları bir bütünlük göstermekte ve bunların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. (Karayılmazlar & Güler, 2015, s. 29)

Yoksulluğun sonuçlarının ele alınması soruna karşı farkındalık oluşturmak ve çözüm üretmek açısından önem arz etmektedir (Korkut, 2019, s. 72). Yoksulluğun sonuçları da sebepleri gibi kişilere ve toplumlara göre farklılık göstermektedir. Sonuçlar sınıflar ve unsurlar açısından farklılık gösterdiğinden yoksulluğun sonuçlarını; bireysel, toplumsal ve ekonomik sonuçlar şeklinde kategorize ederek açıklanmıştır.

1.5.1. Bireysel Sonuçlar

Yoksulluğun etkileri en temelde bireyler üzerinde gözlemlenecektir. Çünkü yeterli gelire sahip olmadıkları için temel yaşam standartlarına sahip olamayan kişiler birçok sorunla mücadele etmektedirler. Yoksulluk kişileri inanç, düşünce, ahlak ve psikolojik olarak olumsuz etkiler ve maddi ve manevi açıdan yıpratır. Çünkü yoksul birinin gündemi kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağı sorusu oluşturacaktır. Bu olumsuz düşünceler sebebiyle kişilerin üretkenliği azalacak ve bu halin devamı sorunu daha büyük hale getirecektir. Kısacası yoksulluk insan davranışlarının şekillenmesinde belirleyicilerdendir (Karadağı, 2018, s. 140).

Yoksulluk kişilerin inançlarını da etkilemektedir. Çünkü yoksul bir kişi zenginlere bakıp kendi çaba ve gayretinin anlamsız olduğunu düşünerek yaratıcının varlığından hikmetinden şüphe duyabilmektedir (Karadağı, 2018, s. 140). Bu sebeple yoksulluk, din istismarında güçlü bir argüman olarak kullanılır. Kişilere mahrum oldukları temel ihtiyaç maddelerini sunarak dini değerlerini sömürüp kendi inancalarını empoze etmeye çalışan birçok oluşum bulunmaktadır. Özellikle Afrika ülkelerindeki misyonerlik faaliyetlerinin çoğunlukla bu şekilde ilerlediği bilinmektedir.

Birey toplumu oluşturan temel unsur olduğu için aslında toplumsal sonuçlar da bireysel sonuçların yansıması niteliğindedir. Bu sebeple toplumsal sonuçlar bireysel bazda yorumlanabilir.

1.5.2. Toplumsal Sonuçlar

Yoksulluk; eğitim, sağlık, aile, toplumsal düzen/huzur, eğitsizlik gibi birçok alanda toplumsal yapıyı etkilemekte ve Şekillendirmektedir. Bunlar başlıklar halinde detaylı bir Şekilde açıklanmıştır.

1.5.2.1. Toplumsal Düzen ve Huzur

Yoksulluk toplumsal düzen ve huzur bakımından önemli bir Őekillendiricidir. Yoksulluk kişilerin psikolojisini etkileyerek bireysel davranış bozukluklarına sebep olur. Toplumsal düzeni bozarak su oranların artmasına sebep olan bu davranışlar toplumsal huzuru ve düzeni olumsuz etkilemektedir. Őehirlerde yoksulların yerleşim yerlerine bakıldığında yapısal düzensizliğin ve huzursuzluğun daha fazla olduğu göze çarpmaktadır (Aytaç, 2016, s. 153).

Yoksulluk ve suç arasında doğrudan bir ilişki olduğu ve yoksulluğun suu etkileyen önemli etkenlerden olduğu varsayılmaktadır. nk yoksulların iiresinde bulunduğu Şartlar incelendiğinde onları suç iŐlemeye iten birçok faktör bulunduğu görülecektir. Yoksul kesimde yaşayan insanlar çoğunlukla sosyal dışlanmalara ve eğitsizliklere maruz kalmaktadırlar. Bu durum kendilerini toplumun dışında hissetmelerine sebep olur. Bu nedenle kurallar noktasında diğerlerinden daha rahat hareket ederler. Kurallara uyma noktasında hassasiyetin zayıflaması su niteliğindeki davranışları gerçekleştirme potansiyelini arttırmaktadır (Açıkgoz & Yusufolu, Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları, 2012, s. 105)

1.5.2.2. Eğitim

Yoksulluğun sebepleri kısmında da ele aldığımız ve belirttiğimiz üzere eğitim yoksulluğun hem sebebi hem sonucu olarak değerlendirilir. Yoksulluk ve eğitim ters orantılıdır. Yoksulluk arttıa eğitime verilen önem azalmaktadır. nk temel ihtiyaçlarını gidermekte zorlanan bireyler ikincil bir ihtiyaç olarak gördükleri eğitimi telerler. Yoksul aileler çocuklarını okula göndermek yerine el işleri, tarım, sanayi gibi para kazanmalarını sağlayacak işleri öğretmeye ve çalışıp para kazanmaya teşvik ederler. Bu durum eğitimsizliği, okur-yazar olmamayı ve cahilliği arttırmaktır (Karadağı, 2018, s. 142).

Eğitim her ne kadar birçok yerde ücretsiz olarak veriliyor olsa da ailelere ve öğrencilere maliyeti olan bir hizmettir. Herhangi bir geliri olmayan veya eğitim masrafını karşılayabilecek gelire sahip olmayan ailelerin çocukları yoksulluk sebebiyle eğitimlerine ara vermek zorunda kalmaktadırlar. Bununla beraber çalışma hayatına giren çocuklar gelecekteki düzensiz ve düşük ücretlerle çalışan işçi sınıfını oluşturmaktadırlar. Bu sınıf çoğunlukla gelecekteki yoksulluk sorunun üstlenicileri olmaktadır. Kısacası eğitim gerek sebep gerek sonuç bağlamında yoksulluğın önemli belirleyicilerindendir.

1.5.2.3. Sağlık

Yoksulluğın beraberinde getirdiği beslenme yetersizlikleri, kötü yaşam koşulları ve imkânsızlıklar insan sağlığını olumsuz etkiler. Yoksulluk bugün dünyada hastalık ve ölümlerin en büyük nedenidir. Çünkü birçok hastalık maddi imkânsızlığın sebep olduğu eksikler yüzünden yeterli ve gerekli gıda, temizlik, ilaç gibi zorunlu ihtiyaçlar karşılanamadığı için oluşur (Pala, 2019). Yoksulluğın sebep olduğu sağlık sorunları henüz anne karnındayken başlamaktadır. Yoksulluğın fazla olduğu ülkelerde yetersizlikler ve sağlık hizmetlerine ulaşılmasındaki zorluklar sebebiyle bulaşıcı hastalıklara daha fazla rastlanılmaktadır. Hastalıkların fazlalığı ve sağlık hizmetlerindeki eksiklik ölüm oranlarını arttırmaktadır. Aslında sağlık hizmetlerine erişim imkânı ve yaşam süresinin uzunluğu ve kısalığı yoksulluk türlerinde ölçüt olarak kullanılır. Mutlak yoksulluk tanımında temel ihtiyaçlardan sayılan sağlık hizmetine ulaşamayan kişiler yoksul olarak tanımlanır. Ayrıca BM tarafından belirlenen insani yoksulluk tanımında yaşam süresi yoksulluğın ölçüm parametrelerindendir. Sağlık hizmetlerine ulaşamaması yaşam süresini kısaltmakta ve bu durum yoksulluk olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu, Danişoğlu, & Berberoğlu, 2006, s. 1002).

1.5.2.4. Sosyal Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Eşitsizlik

Gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluğın toplumsal sonucu ve sorunudur. Bu dengesiz ve adaletsiz dağılım insanlar arasında eşitsizliği meydana getirmektedir. Bu sebeple yoksulluk içerisinde derin eşitsizlikler barındırmaktadır (Açıkgöz & Yusuföğlu, 2018, s. 164). Özellikle gelir eşitsizliği hali sebepler kısmında da belirtildiği üzere yoksulluğın en temel sebeplerinden sayılır.

Yoksulluk, gelir eksikliği sebebiyle mal ve hizmetlerden hiç veya yeterli olarak yararlanamama hali olarak ifade edilir. Maddi yetersizlik nedeniyle sunulan mal ve hizmetlerden yararlanamama gelir dağılımındaki adaletsizlikle bağlantılıdır. Çünkü yoksulluk temelde gelir, cins, fırsat, etnik vb. her türden eşitsizliklerin sonucudur. Bu adaletsizlik, kişilerin maddi kaynağa ulaşmalarındaki farklılıktan kaynaklanır (Erdem, 2003, s. 136-137). İnsan, yoksulluk gibi doğal olmayan farklılıklar nedeniyle eşitsizliklere maruz kalmaktadır. Farklılıkların getirdiği eşitsizlik yoksulluğa; yoksulluk ise sınıflaşmalara ve sosyal dışlanmalara sebep olur. Aslında eşitsizlik, sınıfsal bir sorundur. Sınıfsız bir toplum için eşitsizlik sorununu çözen yaklaşımlar temele alınmalıdır. Çünkü sınıflaşma ortadan kaldırılmadıkça eşitsizlikle baş edilemez ve toplumsal sınıflar var oldukça eşitsizlikler ve yoksulluk varlığını devam ettirir (Pala, 2019, s. 54).

1.5.2.5. Aile

Yoksulluğun bireyler üzerindeki psikolojik etkileri aileleri de olumsuz etkilemektedir. Geçim sıkıntısı çekmek, gelecek endişesi yaşamak ve maddi yetersizliğin sebep olduğu mahrumiyetler ailelerin dağılmasına sebep olmaktadır. Hatta günümüzde birçok kişi maddi yetersizlik ve ailenin yükleyeceği ekonomik külfetler sebebiyle aile kuramamaktadır (Karadağı, 2018, s. 145). Toplumunu güçlendirmek, şekillendirmek ve her açıdan ilerleme sağlanması için toplumun temel yapısı olan aileye yönelik koruyucu düzenlemeler bulunmalıdır. Özellikle birçok fırsat ve imkânın temelini oluşturan ekonomik gelir düzeyini belli bir standartta tutmak çok önemlidir. Bu sebeple belli bir gelir düzeyinin altında kalan ve yoksul olarak sınıflandırılan ailelere yönelik gerek maddi gerek sosyal destek uygulamalarına yer verilerek aileler ve insanlar yoksulluktan korunmalıdır.

1.5.3. Ekonomik Sonuçları

Yoksulluk özünde ekonomik bir sorun olduğu için kişiler, toplumlar ve devletler üzerinde ekonomik sonuçları vardır. Yoksulluğun; ekonomik kalkınma, büyüme, yatırım, dış borçlanma ve enflasyon üzerinde etkileri bulunmaktadır.

1.5.3.1. Kalkınma/ Yatırım/ Büyüme

Yoksulluk, devletlerin ekonomi politikalarını şekillendirmede bir unsurdur. Toplum yoksul olduğu zaman devletler bütçelerini devleti kalkındırarak ve ilerletecek projelere yatırım yapmak amacıyla kullanmak yerine toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu sebeple gelişmişlik ve büyüme açısından gerekli olan yatırımlar yapılamaz ve istenilen kalkınma gerçekleştirilemez (Karadağı, 2018, s. 141). Her ne kadar yatırım toplumu doyurmak ve yoksulluğu azaltmak için yapılsa da sanayi-teknoloji gibi devletin gelirini arttıran alanlara yatırım yapılmaması ekonomik büyüme ve kişi başına düşen geliri olumsuz etkiler. Bu durum yoksulluğa çözüm olmaktan ziyade onu kronikleştirir. Ayrıca kalkınmanın gerçekleştirilememesi devletlerin ekonomik olarak büyümesini ve gelişmesini de engeller. Çünkü zaman içerisinde devlet ekonomileri olarak yeterli gelir elde edemez ve büyüyemezlerse bu durum gelişmemişliği de beraberinde getirecektir. Bugün yoksul ülkelere bakıldığında ekonomik geri kalmışlığın ve gelişmemişliğin kaçınılmaz sonucunun yaşandığı gözlenmektedir.

1.5.3.2. Dış Borçlanma

Ekonomik kaynakların yetersiz kalması durumlarında devletler dış borç alarak ekonomilerini finanse edeceklerdir. Alınan borçlar faizli olarak ödendiği için aslında devletler ekonomilerini iyileştirmek yerine devam eden bir borç alma ve ödeme döngüsüne girmektedirler (Karadağı, 2018, s. 142). Özellikle savaş halinde alınan borçların yükü vatandaşlar bakımından çok fazla hissedilmektedir (Karamızrak & Karaca, 2018, s. 162). Çünkü vatandaşlar maddi yükümlülükleri, vergi mükellefiyetleri arttırılarak borç ödeme yükümlülüğünü dolaylı olarak üstlenmektedir. Bu sebeple dış borçlanma aslında ekonomiyi iyileştirmek için yapılsa da devlet ve vatandaş üzerinde mali olumsuzlukları olan bir durumdur.

Ekonomik bağımlılığın siyasi bağımsızlığı zedeleyici sonuçları göz ardı edilmemelidir. Çünkü ekonomik ve siyasi olarak bağımlılık toplumların karar alma mekanizmalarını zamanla devre dışı bırakacaktır. Zamanla sömürüye dönüşecek bu durum her anlamda bağımlılığı beraberinde getirir. Özellikle ekonomik olarak bağımlılık

ve yetersizlik yoksulluğun temel sebeplerindedir. Ekonomik olarak yetersiz, gelişmemiş ve bağımlı ülkelere bakıldığında yoksulluğun boyutları görülecektir.

1.5.3.3. Enflasyon/ Ekonomik İstikrarsızlık

Yoksulluğun sebepleri kısmında da değindiğimiz üzere bu kavramlar ayrıca sonuç olarak da nitelendirilir. Özellikle enflasyonun artması ve paranın alım gücünün düşmesi yoksulluğun sonuçları arasında gösterilebilir. Çünkü enflasyonun artmasıyla zaten düşük gelir düzeyine sahip yoksulların ellerindeki varlıklar daha çok değersizleşecektir. Ayrıca alım gücünün artmasıyla bu kimseler ihtiyaçlarını temin etmekte ekstra zorlanacaklardır. Kısacası enflasyon gelir dağılımını olumsuz etkilemekte ve yoksulları daha fazla yoksullaştırmaktadır (Dilber & Hatipoğlu, 2022, s. 345). Enflasyon artışı ekonomik istikrarsızlıklara da sebep olacaktır. İstikrarsızlık belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Ekonomi de yaşanacak bu ani değişimler kişileri orta halli biriyken yoksul birine dönüştürebilecektir. Yoksullar bakımından ise yoksulluğun derecesi artmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNUN YOKSULLUKLA İLGİLİ DÜZENLEMELERİ

Hayatın bütün alanına dair düzenlemeler getiren İslam'ın, ekonomi alanında da kendine özgü kuralları bulunmaktadır. İslam hukuku/fıkıh kurallarına göre oluşturulan bu düzen İslam ekonomisi/iktisadı olarak adlandırılmaktadır. İslam ekonomisi iktisatçılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Müslüman iktisatçılardan Akram Khan İslam İktisadını şöyle tanımlamıştır: “İslam iktisadı, yeryüzündeki kaynakların, işbirliği ve katılım temelinde organize edilmesiyle gerçekleştirilen, insan felahının incelenmesini amaçlamaktadır” (Khan, 2021, s. 36).

İslam ekonomisinin en temel kuralı; mülkün Allah'a ait olmasıdır. İslam ekonomisi; meşruiyet ilkesi, kuralların ahlak temelli olması, maddi-manevi denge, yardımlaşma ve dayanışma, sahip olduklarını paylaşma, refahı topluma yayma, faiz yasağı, israf yasağı, iktisadi bağımsızlık ve serbest piyasa gibi birçok temel özellik üzerine şekillenmiş bir düzendir (Çayıroğlu, 2014, s. 151). Burada sayılan ve sayılmayan nice esas özünde yoksulluk problemini önleyici ve azaltıcı niteliktedir. İslam özü itibarıyla insana değer veren, bireyselliği değil toplumsal refahı esas alan ve yardımlaşmayı tavsiye eden bir dindir. Sermaye, toplumun ihyası için ve toplumsal yardım çerçevesinde değerlendirilir. İnsanların ve toplumun refahını önceleyen bu ekonomik düzen insanları yoksulluktan korur (Mevdudi, 2016, s. 91).

Mevdudi İslam ekonomisini şu şekilde ifade etmektedir:

“İslami ekonomi sistemi, siyasi, hukuki, resmi, sivil ve sosyal sistemleri birbirine sıkı sıkıya bağlı ve tümü İslam'ın ahlaki kurallarına uygun olan bir sistemdir. Bu ahlak kuralları, her şeyi bilen, her şeyi gören, insanların ekonomik problemlerine ve onun İslami çözümlerine cevap veren Allah'a(cc) iman etmek üzerine kuruludur. Birey, İslami yaşam yolunu bütün veçheleriyle bir bütün olarak kabul etmelidir çünkü İslam bir tek gün dahi hayattan soyutlanamaz.” (Mevdudi, 2016, s. 91-92).

İslam'ın yoksulluğu giderici kendisine has prensipleri ve yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Karadağı, 2018, s. 344):

- İslam, Müslümanları helal yoldan kazanç sağlamaya, mal elde etmeye ve yeryüzünü imar etmeye teşvik eder.

- Müslümanları gerek zihni gerekse bedeni olarak çalışmaya teşvik eder. Tembellik ve işsizlikten kaçınmayı tavsiye eder.
- İslam para ve malı biriktirerek atıl hale getirmeyi, karaborsacılığı, israf ve savurganlığı yasaklamaktadır.
- Yatırım ve birikim yapmaya teşvik eder. Özellikle helal yatırım araçları vasıtasıyla risk almayı, paraların ve malların piyasada kullanılmasını tavsiye eder.
- Bir bütün ve nizam içerisinde sosyal güvenliğin sağlanması için zekât, nafaka, sadaka vb. ibadetleri barındırır. Genel itibariyle İslam iktisadı yoksulluğun sebeplerini ortadan kaldırmayı hedefleyerek bireyi, toplumu ve devleti koruma altına alır.

İslam'ın yoksulluk sorununun giderilmesi konusunda aldığı tedbirleri kapsamlı bir çerçevede ve detaylı olarak ele almak daha faydalı ve anlaşılır olacaktır. Bu sebeple İslam'da bulunan müesseseleri; ibadetler, yasaklar, gönüllülük ve ahlaki esaslı düzenlemeler, aile ve ceza hukuku düzenlemeleri şeklinde sınıflandırarak yoksulluğa karşı alınan tedbirleri başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1. İbadetler

İbadet, kelime olarak “boyun eğme, kulluk, tapma” anlamlarına gelmektedir. Dini bir terim olarak da Allah'a saygı göstermek, itaat etmek ve rızasını kazanmak şeklinde tanımlanır (Sinanoğlu, 1999). İslamiyet'te insanın Dünya'ya gönderiliş amacı Allah'ın rızasını kazanıp iyi bir kul olmaktır. Bu vazifesini hakkıyla yerine getirmiş sayılabilmesi için Allah tarafından konulmuş kurallara ve nizama uygun davranması gerekir. İbadetler kulluk görevinin gereği için yapılsa da ibadetlerini hakkıyla yerine getiren kullar için hem maddi hem manevi birçok hikmet ve fayda bulunmaktadır. İslam insancıl bir din olarak tanımlanabilir. Çünkü kulluk vazifesi olarak yapılması emredilen ibadetlere bakıldığında insan hayatına ve topluma birçok fayda sunduğu görülecektir.

Özellikle İslam'da farz olan namaz, oruç, hac gibi temel ibadetlerin de insanlar arasındaki yakınlaşmayı sağlayarak Müslümanların empati duygularını geliştirdiği ve yoksul ve zengin arasında bağ kuran ortamlar hazırladığı görülür. Örneğin namaz, en az haftada bir defa Cuma namazı için zorunlu olarak bir araya gelen Müslümanların cemaat içerisindeki kişilerin durumlarından haberdar olmaları için bir vesiledir. Bu sayede müşkül durumda olan kişiler fark edilerek cemaatleşme ve birada bulunmanın verdiği

kaynaşma ile insanları birbirlerine yardıma teşvik eden bir ortam oluşmaktadır. Zengin fakirin halinden anlamasına vesile olan önemli ibadetlerden bir diğeri de oruçtur. Oruç ibadetinde yokluk hissi zorunlu açlık ile zengine fiilen hissettirilir. Ayrıca orucun farz olduğu Ramazan ayı infak ayı olarak da adlandırılır. Çünkü bu ayın bereketinden istifade etmek isteyen Müslümanlar bu ayda daha fazla namaz kılarlar, Kur'an okurlar ve yardım ederler. Özellikle zekâtların bu ayda verilmesi tercih edilir, fitre ve oruç tutamayanlar bakımından fidye gibi zorunlu mali ibadetlerde bu ayda gerçekleştirilir. Kısacası Ramazan ve oruç; zengin yoksulun halinden anladığı, yardımlaşmanın en fazla olduğu ve fakirlerin rızıklarının genişlediği bir ibadettir (Nursi, s. 15). Hac ibadeti ise ırk, dil, din fark etmeksizin bütün Müslümanları bir araya getirerek zenginlik-fakirlik gibi farklılıkların ve üstünlüklerin önemli olmadığını gösterir ve Müslümanları yakınlaştırıp kaynaşmalarını sağlar. Ayrıca hac ve umre ibadetleri mali niteliği gereğince kişilerin bireysel tasarrufu sağlayarak boşa harcama yapmalarına engel olur. Nihai olarak bir bütün olarak insanı önceleyen İslam'ın ibadetlerle de bunu gerçekleştirdiğine şahit oluruz.

Diğer ibadetlerin yoksulluk sorununa sunduğu katkılar bulunsa da bu çalışmanın konusu olan yoksulluğu giderici nitelikte bulunan ibadetler daha çok mali yükümlülükler yükleyen ibadetlerdir. Zengin olan Müslümanlar için yükümlülük olan ibadetler aslında yoksul ve ihtiyaç sahibi olan Müslümanlar için nimet olmaktadır. İslam dininin emrettiği zekât, fitre, fidye, sadaka, kefare, kurban gibi ibadetler gelir düzeyi yüksek olanlardan ihtiyaç sahibi olan muhtaçlara gelir transferi şeklinde gerçekleşir. Bu ibadetlerin şekli, şartları, kimler için zorunlu olduğu, kimlere verilebileceği ve yoksul-zengin arasındaki ilişkisini anlamak için bu müesseseler başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1.1. Zekât

İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanlara mali yükümlülükler yükleyen zekât önemli farz ibadetlerdendir. Zekât, kelime anlamı olarak "temizlenmek, çoğalmak ve büyümek" manalarına gelmektedir. Geride kalan malı arttırması, koruması ve temizlemesi sebebiyle İslam'da malın verilen kısmına zekât adı verilmiştir. Fıkhi olarak ise "belli bir malın belli bir kısmının belli yerlere verilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Zuhayli, 1990:III/248).

Zekâtın farz olması için hem zekâta tabi olan mallar hem de zekât mükellefinin sahip olması gereken bazı şartlar bulunmaktadır. Bir kimsenin zekât ödemekle yükümlü tutulabilmesi için; Müslüman, akıl-bâliğ, hür olması ve borçlu olmaması gerekmektedir. Bir malın zekâta tabi olması için ise; tam mülkiyet, nema (zekâta tâbi malın artıcı nitelikte olması), havelânü'l-havl (mal üzerinden 1 kameri yılın geçmesi), havâic-i asliyye (asıl ihtiyaçtan fazla) ve nisap miktarı kadar mal olması şartı aranır (Erkal, "Zekat", 2013). Bir bütün olarak şu şekilde ifade edilebilir: Akıl baliğ ve hür olan her Müslüman, sahip olduğu artıcı niteliğe sahip nisap miktarı malın üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekât mükellefi olacaktır. Zekâtın farz olma şartlarının bulunduğu gibi verilen zekâtın geçerli olabilmesinin de şartları bulunmaktadır. Geçerlilik şartı üç tanedir: Niyet etmek, malın piyasada bir değer taşıması ve malın zekât verilen kişilere temlikidir. Kısacası zekât ibadetinin kabul olması için mükellefin zekât vermeye niyet ederek belli bir değeri olan malını kendi mülkiyetinden çıkarıp zekât verilen kişilerin mülkiyetine geçirmesi gerekmektedir (Yavuz, Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât , 1992, s. 64).

Farziyet ve geçerlilik şartları bulunan zekâtın verilebileceği yerler Kur 'anda açıkça düzenlenmiştir. Zekâtın verilebileceği kişiler Tevbe suresinde sekiz sınıf olarak sayılmıştır: *“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: yoksullar, düşkünlere, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”* (Tevbe:09/60). Âyetten anlaşıldığı üzere zekât başta yoksullar olmak üzere toplumun değişik kesimlerindeki kimselere de verilebilmektedir.

Müslümanın sahip olduğu her nevi mal zekâta tabi değildir. Malın cinsi ve miktarı zekâtın esaslarındandır. Zekâta tabi olan malları beş başlık altında toplamak mümkündür: Altın, gümüş ve paralar, maden ve defineler, ticaret malları, tarım ürünleri ve hayvanlar (Döndüren, 2005, s. 601). Malın miktarı bakımından fıkhîta nisab kavramı kullanılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere zekâtın farz olması için nisap miktarı kadar mala sahip olunması gerekmektedir. Nisab, İslam da zenginliğin ölçütüdür. “Nisab-ı gına” ise zekât mükellefiyetinde esas alınan zenginlik ölçütüdür. Her mal için

nisab ölçüsü değişiklik göstermektedir. Nisab ölçüsü; altın ve gümüşte %2,5, define ve madenlerde 1/5, deve 5, koyun ve keçide 40, sığırdaki 30 adet olarak belirlenmiştir. Toprak mahsullerinden alınan vergi aslında öşür olarak ifade edilmektedir. Öşür, Müslümanların sahip oldukları arazi ürünlerinden alınmaktadır. Toprak mahsullerinin nisabı 1 tondur. Zekât ise toprağın sulanma yöntemine göre belirlenmektedir. Herhangi bir emek harcanmadan yağmur, nehir, dere vasıtasıyla sulanıyorsa 1/10; enerji harcanarak ve masraf yapılarak sulanıyorsa 1/20 olarak verilecektir (Yavuz, İslamda Zekat Müessesesi, 1983, s. 12,14).

Zekâtın mal varlığı, toplum ve insanlar üzerindeki olumlu etkileri âyet ve hadislerde sık sık tekrar edilmektedir. Zekât malı temizleyen, koruyan ve arttıran bir ibadettir: “*Müminlerin mallarından zekât al ki, onunla kendilerini temizleyip mallarını bereketlendiresin*”(Tevbe:09/103). Âyette belirtildiği üzere zekâtın bizzat Hz. Peygamber tarafından toplanması ve devlet kontrolünde bulunması emredilmiştir. Öneme ve çok yönlü etkilerine binaen zekât, kişilerin isteklerine bırakılmamış ve devlet eliyle gerçekleştirilen bir kurum haline getirilmiştir. Zekât müessesesi, Peygamber efendimiz ve halife zamanlarında devletin zekât toplama işiyle görevlendirdiği memurlar aracılığıyla yerine getirilmiştir. Yeterli maddi varlığa sahip olan her Müslümana farz olan zekât ibadetinin, kişilerin inisiyatifine bırakılmadan devlet eliyle gerçekleştirilmesi ve müeyyideye bağlanması İslam devleti ve toplum açısından beklenen faydanın gerçekleşmesini maksimize etmektedir (Yavuz, İslamda Zekat Müessesesi, 1983, s. 41).

Günümüzde ise zekât, yerine getirilmesi kişilerin isteğine bırakılmış, verilmemesi halinde yaptırımı olmayan, verenler bakımından ise belirli bir düzen ve organizasyon olmadan eda edilen bir ibadet olarak varlığını devam ettirmektedir. Zekât ibadetini yerine getiren Müslüman sayısı verilere yansıyan Müslüman sayısından daha azdır. Müslümanlardaki ibadet zayıflığının yanında aslında bilgi eksikliği ve bilinçsizlik de zekât verenlerin sayısı üzerinde etkilidir. Her ne kadar zekât konusunda insanları bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılsa da bu bütün bir toplum açısından yeterli değildir. Müslümanların gerekli bilince sahip olması, hayır işlerinin devlet güvencesinde gerçekleşmesi ve zekâtın sağlayacağı toplumsal ve ekonomik faydalar için zekât müessesinin kurumsallaşarak bir otorite ve düzen içerisinde bulunması zorunluluk arz

etmektedir. Zekât kişilerin isteğine ve vicdanına bırakıldığı sürece toplum ve ekonomi üzerinde kendisinden beklenen faydayı gerçekleştiremeyecektir. İslam'da da zekât esasen hükümetin yürütmesi gereken işlerden sayılmıştır. Zekâtın toplanması ve dağıtılması bireylerin vicdanına değil, devlet otoritesine ve sorumluluğuna bırakılmıştır. Zekât, vergi niteliği taşıyan bir ibadettir. Bu sebeple kişinin hem Allah'a hem de zekâtı toplayan otoriteye karşı sorumluluğu bulunmaktadır (Kardavi, s. 117).

İslam'da mülk Allah'ındır. İnsan yalnızca emanetçidir. Malın asıl sahibi olan yaratıcının mal üzerinde tasarruf etme şekli bakımından koymuş olduğu kurallara emanetçi olan kul riâyet etmelidir. Zekât ibadeti de aslında fakir ve yoksulların hakkı olarak düzenlenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiş: "*Onların mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır.*" (Zariyat 51/19). Bir hak olarak düzenlendiği için zekât borcu üzerinden yıllar geçse dahi düşmez. Mükellefin ölmesi halinde bile terekesinde borç olarak kalır. Bu durum zekâtın yoksullar ve diğer kimseler bakımından sabit ve mutlak bir hak olduğunu doğrulamaktadır (Kardavi, s. 102,104).

Zekâtın hak olarak düzenlemiş olmasında hikmetler bulunmaktadır. Hakkı olana hakkının verilmesi zekâtı hem alan hem veren bakımından psikolojik ve toplumsal anlamda etkilemektedir. Çünkü hakkı olanı aldığını düşünen yoksul kimseler verene karşı minnet duygusu hissetmeyecektir. Veren kimse ise Allah'ın kendisine verdiği zenginlik nimeti bakımından hem şükürünü yerine getirmiş olacak hem de kul olarak üzerine farz kılınan ibadeti eda etmiş olacaktır.

Zekât var olduğu toplumda Müslümanlara sosyal güvence sağlamaktadır. Bu sebeple zekât bir sosyal güvenlik kurumu olarak nitelendirilebilir. Günümüzde bulunan sosyal güvenlik kurumlarından farklı olarak zekâtta fakirler yardım almakta ve yalnızca zenginler prim ödemektedir (Yavuz, Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât , 1992, s. 19). Zekât sosyal güvenliğin yanında sosyal sigortayı da kapsamaktadır. Çünkü zekât verenlerin fakirleşerek zekât alacak konuma düşmeleri halinde kendilerine zekât verilecektir. Bu güvence bir nevi sosyal sigorta niteliğindedir (Şeker, 1991, s. 130) . İslam, zekât nizamını, zengin emeği ve fakirin hakkı arasında denge kurarak adil bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bu düzen içerisinde fakirin ihtiyacını ve zengin yararını gözetmektedir (Kardavi, s. 107).

Zekâtı bir bütün olarak ele aldığımızda bireysel, toplumsal ve devlet idaresi bakımından birçok olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Zekâtın hikmetlerini saymakla bitmez ama kısaca özetlemek faydalı olacaktır. Öncelikle zekât, fakir ve yoksulu yakınlaştırıp ekonomik dengeyi sağlayarak huzurlu bir toplum yapısı meydana getirecektir. Çünkü zekât, veren kişiyi cimrilikten korur, Allah'a şükürünü artırır, yoksula karşı merhametli ve paylaşımcı biri haline getirir. Alan kişilere ise normal bir hayat sürme imkânı sağlar. Alan ve veren arasında muhabbetin oluşmasına vesile olur. Bu sebeple toplumu oluşturan insanlar arasında saygı, sevgi, paylaşım gibi birçok erdemi yayan bir kurum olan zekâtın toplumsal düzen üzerindeki iyileştirici etkisi yadsınamayacaktır. İnsanlar üzerindeki etkisi ve toplumu şekillendirmesinin yanında devlet idaresi üzerinde de iyileştirici ve güçlendirici etkileri bulunmaktadır. Bir nevi zorunlu vergi niteliği taşıyan zekât devlete gelir sağlamaktadır. Bu sayede devlet ekonomisi güçlenir. Güçlü bir ekonomiye sahip olan devletlerin otoritelerini ve düzeni korumaları daha kolay olmaktadır. Zekât, bizim toplumumuzda zorunlu ve kurumsal bir yapıya kavuşmadığı için bir bütün olarak hikmetleri sirâyet etmemiş olsa da Peygamber efendimiz ve halife dönemindeki İslam devletleri incelendiğinde zekâtın toplum ve devlet üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılacaktır.

2.1.2. Fitre (Sadaka-i Fıtr)

Fıtr kelimesi sözlükte “oruca son vermek ve oruç açmak” manalarına gelmektedir. Temel anlamla ilişkili olarak Ramazan bayramına Arapçada idü'l-fıtr olarak denilir. Ramazanın hayrı, bereketi ve mükâfatından yararlananların şükür olarak verdikleri sadakaya ise sadaka-i fıtr veya zekâtü'l-fıtr denilmektedir. Bu kavramların karşılığı olarak dilimizde fitre kelimesi kullanılmaktadır (Yavuz, "Fitre", 1996). Fitre fıkıh terimi olarak; Ramazan bayramına yetişen ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan her Müslümanın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için vermesi gereken sadaka şeklinde tanımlanmaktadır (Döndüren, 2005, s. 661).

Fitre ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de açık bir hüküm bulunmamaktadır. Detaylı olarak sünnet ve hadislerle açıklanmıştır. İbn Ömer'den rivâyet edilene göre “Allah Resulü köle-hür, erkek-kadın, küçük-büyük her Müslümana bir sâ' (ölçek) hurma ya da bir sâ' arpayı fıtr sadakası olarak vermeyi farz kıldı ve insanlara namaza çıkmadan önce

vermelerini emretti” (Ez-Zebidi, 1984;V/361) . Rivâyete göre fitrenin hükmü farz olarak belirlenmiş olsa da fitrenin hükmüyle ilgili olarak İslami ekoller arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Fitre; Maliki, Hanbeli ve Şafilerde farz; Hanefilerde ise vacip kabul edilmektedir.

Fitrenin bayramın birinci günü sabah namazıyla bayram namazı arasında ödenmesi gerektiği yönünde hadisler ve uygulamalar bulunmaktadır. Ancak bazı âlimlere göre fitre bayramdan bir iki gün önce verilebilir. Şafii mezhebine göre orucun son günü güneş batımıyla başlayarak, en geç bayramın birinci günü güneş batmadan önce verilmesi farzdır. Bir iki gün öncesinden de verilebilir. Hanefilere göre bayram günü imsak vaktiyle birlikte vacip olur, bayram namazından önce verilmesi gerekir, bayramdan birkaç gün önce de verilebilir. Bu sayede yoksullar bayramdan önce ihtiyaçlarını karşılayabilecektir. Bu durum maslahat açısından daha uygun olmaktadır. Bununla beraber fitre aslında ramazan ayının girmesiyle hatta ramazandan bir iki gün önce de verilebilir. Bayram gününden sonraya kalması halinde de yükümlülük düşmez ve mutlaka ödenmesi gerekir (Döndüren, 2005, s. 664).

Hadislerde fitrenin “buğday, arpa, kuru üzüm ve kuru hurma” olacak şekilde dört çeşit maldan verilebileceği rivâyet edilmektedir. Günümüzde fıkıhçılar arasında fitrenin tespiti bakımında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre fitre; hadislerde geçen gıda maddelerinden her birinin bir sa’ın (yaklaşık 3 kg) para cinsinden ortalamasının alınmasıyla tespit edilebilir. Diğer görüşe göre ise de bir kişinin bir günlük ortalama gıda harcamasının ölçü alınarak fitre miktarı hesaplanabilir. Bu iki usulün dışında kişinin şahsen veya aile olarak günlük gıda tüketim ortalamasının ölçü alınıp hadislerde zikredilen en ucuz maddenin bedelinden de aşağı düşmeyecek şekilde bir miktar tespit edilebilir (Yavuz, "Fitre", 1996). Fıtır sadakasının ibadet olarak konulmasının mahiyeti yoksulların ihtiyaçlarını gidermektir. Bu sebeple günümüzde mal üzerinden değil bir kimsenin ortalama bir günlük öğününü maddi karşılığı hesaplanarak belirlenmektedir. Çünkü maddi değer verilmesi ihtiyaçların karşılanması bakımından daha faydalı ve uygun bir yöntem olarak görülmektedir.

Fıtır sadakası da zekât gibi ihtiyaç sahiplerine verilmektedir. Tevbe suresinde sayılan 8 sınıfa da verilebilecektir. Zekâtla benzese de farklılıkları bulunmaktadır. Zekât

servet vergisi niteliği taşımakta ve nisbi olarak ödenmektedir. Fitrenin ise hane halkında bulunan herkes için maktu bir miktar ödenmesi zorunludur (Tuncay A. C., 2014, s. 869). Fitrenin hem mükellef hem yoksul bakımından faydaları bulunmaktadır. Abdullah İbn-i Abbas diyor ki: “Rasulullah (s.a.s) fitir zekâtını(sadakasını) oruçluyu boş laflardan ve çirkin şeylerden korumak ve yoksullar için de bir iki lokma olmak için farz kıldı. Kim onu bayram namazından önce verirse, makbuldür, kim de onu namazdan sonra verirse, sadaklardan bir sadakadır.” (El-Hüseyini, 2016, s. 623) . Fitre, veren kimsenin ibadetlerini ve maneviyatını korumaktadır. Alan yoksulları ise bayram öncesinde ihtiyaçlarını karışılmakta ve bayrama girerken sevinç kaynağı olmaktadır. (Maçin, 2013, s. 215). Fitrenin de zekât gibi zenginlerden alınarak sekiz sınıf fakire verilmesi sosyal adalet, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayarak yoksulluğa karşı bireyleri güvence altına almaktadır.

2.1.3. Fidyeye

Fidyeye kelime olarak “kurtuluş akçesi” anlamına gelir. Fıkhi olarak ise “ bir kişiyi esaretten veya beladan kurtarmak için verilen para, özür sebebiyle tutulamayan oruç için verilen fakirin bir günlük yiyecek ihtiyacının karşılayacak bedel, hac kurallarına aykırılık halinde tutulan oruç, kesilen kurban veya verilen sadaka” şeklinde birçok tanımı bulunmaktadır (Erdoğan M. , 2013, s. 145).

Oruç fidyesi âyet ile sabittir. “*Oruç sayılı ve belli günlerde tutulur. Ancak bu günlerde hasta olup veya yolculuğa çıkıp da oruç tutamayanlarınız, tutamadığı oruçları diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanlara ise, tutamadıkları her gün için bir fakiri bir gün doyuracak kadar fidye gerekir*”(Bakara 2/184). Âyetten de anlaşıldığı üzere aslında oruç tutamayan kimse geçerli mazereti olarak tutamadığı orucun yerine oruç tutarak ibadetini eda etmelidir. Örneğin yolculuk, gebelik veya geçici bir hastalık sebebiyle oruç tutamayan kişi bu arızı durumlar ortadan kalktıktan sonra orucunu kaza etmelidir. Fakat yaşlılık gibi sürekli acizlik halinde kişi oruç tutamayacağı ve kaza da edemeyeceği için bu kişi fidye vermelidir. Fidyeye yalnızca Ramazan orucu için verilebilir. Bunun dışında nafîle veya kefarete için tutulan oruçlar bakımından gerekmez. Fidyeye miktar bakımından fitir sadakası kadardır. Âyette de açıklandığı üzere bu miktar

fakirin bir günlük yiyecek bedelidir. Kişi bu bedeli Ramazan'ın başında veya sonunda verebilir. (Efendi, 2002, s. 85).

İhram olarak adlandırılan aslında helal olup hac ve umre sırasında kişiye haram kılınan bazı davranışların (tırış olmak, tırnak kesmek, koku sürünmek, dikişli elbise giymek, avlanmak, cinsî münasebette bulunmak gibi) yapılması halinde kişinin fidye olarak adlandırılan bir bedel ödemesi gerekir (Öğüt, 1996). Kur'an'da bu bedelin neler olabileceği belirlenmiştir: “*Haccı da umreyi de Allah için tam olarak eda edin. Eğer bunları edadan alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin. Sizden biriniz hasta olur yahut başında bir rahatsızlığı bulunursa onun fidye olarak oruç tutması, sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir*” (Bakara 2/196). Âyette fidye olarak; oruç, kurban ve sadaka sayılmıştır. Fidyeye türlerine ilişkin açıklık ise hadiste belirtilmiştir; “*Tıraş ol ve sonra da üç gün oruç tut yahut altı fakiri doyur veya bir kurban kes*” (Buhari, Muhsar,5-8; Müslim, Hac, 80-86). Kişi üçünden birini seçebilecektir. Fakirin doyurulmasında bir günlük yiyecek miktarı olan fitre esas alınacaktır.

Yoksullara verilen fidyeler; oruç ibadetinin yerine getirilememesi ve hac farizalarına aykırı davranılması hallerinde bu ibadetlerin karşılığı olarak verilenlerdir. Fitre bahsinde detaylı olarak açıklandığı üzere fidyelerde de esas olarak fakirin bir günlük yiyecek miktarı esas alınmaktadır. Farz olan bir ibadetin yerine getirilememesi veya kurallara aykırı davranışta bulunulması halinde fakiri doyurma şartının getirilmiş olması, ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermenin Allah katındaki mahiyetini de göstermektedir. Çünkü asıl yerine ikame edilen vazifeler asıl mahiyetindedir. Hac ve oruçla ilgili ihlaller karşılığında öngörülen mali ibadet türündeki fidye yükümlülüğü, ibadet yerine geçtiği gibi, aynı zamanda sosyal dayanışmaya da katkı sağlamaktadır (Erdoğan S. , 2014, s. 293).

2.1.4. Kurban ve Adaklar

Allah'a yakınlaşmak için onun adına kesilen hayvanlara kurban denilmektedir. Kurban bayramında kesilen kurbana ise “udhiyye” adı verilir (Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 2013, s. 481). Fıkıh kaynaklarında udhiyye dışında başka kurban çeşitlerinden

de bahsedilmektedir. Örneğin yeni doğan çocuklar için kesilen kurbanı “akika kurbanı” veya yeni yarulayan koyun veya devenin ilk yavrusunun kesilmesine “atira kurbanı” denilir (Zuhayli, 1990:IV/ 426).

Kurban ibadeti Kur'an, sünnet ve icma ile sabittir. Allah Teâlâ âyetlerinde şöyle buyurmuştur: “*Şimdi sen rabbin için namaz kıl ve kurban kes!*”(Kevser,108/2), “*Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Sonuç itibariyle hepinizin mâbudu tek bir tanrıdır. Şu halde yalnız O'na teslimiyet gösterin. Sen de Allah'ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseleri müjdele!*”(Hacc,22/34). Kurban kesmek âyetlerle sabit olsa da hükmüyle ilgili mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Gücü yeten bir kimsenin kurban kesmesi; Hanefilerde vacip, diğer mezheplerde ise sünnet kabul edilmektedir (Zuhayli, 1990:IV/393).

Bir seromoni şeklinde gerçekleştirilen kurban kesme ibadetinin; zamanı, kesilecek hayvanın nitelikleri ve ibadetin kabul olmasının birçok şekil şartı bulunmaktadır. Şekil şartlarından ziyade çalışmamız açısından kurbanın insanlar arasasındaki ilişkilere ve yoksullara faydası önem arz etmektedir. Kurban ibadeti, Müslümanları ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye sevk eder. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “*Biz o büyükbaş hayvanları da Allah'ın size nişânelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır. Onlar (kesim için) sıraya dizildiklerinde üzerlerine Allah'ın adını anın, cansız halde yere serildiklerinde ise onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun. İşte onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.*”(Hacc,22/36). Âyette açıkça yoksullara yardıma yer verilmiştir. Kısacası kestiğimiz kurbandan sadece kendimiz değil çevremizdeki insanlara da pay vermemiz ve onları da bu ibadetten faydalandırmamız emredilmiştir (Emsal & Şentürk, 2021, s. 86). Hz.Aişe (r.a) rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “*Asr-ı saadette kurban hazır olduğu sırada bedevilerden fakir bir topluluk Medine'ye akın ettiler. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) kurban etinin üçte birini alıkoyun, geri kalanının dağıtınız buyurdu*” (Ebu Davud, 1983: III/656) .Görüldüğü üzere ibadet niyetiyle kesilen kurbanların etlerinde hem ihtiyaç sahipleri için hem de kesen için pay bulunmaktadır. Bu sayede kurban ibadeti kişisel ve toplumsal menfaati birarada gerçekleştirmektedir.

Adak (nezr) fıkhıta “dinen mükellef tutulmadığı halde kişinin kendi vaadiyle üzerine vâcip kıldığı ibadet” şeklinde tanımlanır (Özel, 1988). Allah rızası için ibadet sayılacak bazı şeyleri adamak sevaptır. “Adağım olsun Allah rızası için oruç tutayım, sadaka vereyim ,kurban keseyim” gibi adaklar örnek olarak verilebilir. Fakat dünyalık bir işin gerçekleşmesi için yapılan adaklar makbul olmaz. Çünkü ibadetlerde ihlas esastır. Bu sebeple dünyalık bir amaç için yapılacak olan ibadetler uhrevi nitelik taşımaz. Ayrıca kader ne ise gerçekleşecektir. Vaadlerle bu değiştirilemez (Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 2013, s. 371).

Adak mahiyeti itibariyle aslında kişinin Allah rızasını kazanmak için sözler verip sevaplar kazanmasıdır. Sadaka vermek, kurban kesmek ve yoksullara yardım etmek şeklinde adaklar vesilesiyle yoksullara yardımlar yapılmış olacaktır. Dinimizde adak denilince akla özellikle adak kurbanı gelmektedir. Adak kurbanı, aslında mükellef olmayan kimsenin vaatte bulunarak üzerine vâcip kıldığı kurbandır (Güç, 2002). Adak kurbanı udhiyye ve nafil kurbanlardan farklıdır. Bu kurbanın etini, adayan kimse ve onun eşi, çocukları, anne-babası yiyemezler. Bunu fakirlere sadaka olarak vermeleri gerekir (Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 2013, s. 376).

Görünüşte büyük bir ritüeli andıran kurban ; manevi olarak Allah ve kul arasındaki ilişkiyi güçlendiren, ayrıca büyük bir ekonomik ve sosyal organizasyon şeklinde gerçekleşen bir ibadettir (Kar, 2006, s. 2). Aslında İslam dininde ihtiyaç sahipleri her zaman ön planda tutulmuş ve dini hükümlerle korunmuşlardır. Özellikle mali ibadetlere ilişkin hükümlerde yoksullara pay sahibi olarak mutlaka yer verilmiştir. Kurban ibadetinde de dağıtım aşamasında ilk sıraya yoksullar konulmuştur. Bu sayede zengin-yoksul arasında ekonomik açıdan bir denge ve dayanışma sağlanmaya çalışılmıştır (Demiroğlu, 2022, s. 143).

2.1.5. Çalışmak

İslam’da helal rızık için çalışmak her Müslüman’a farz kılınmıştır. Çalışmanın mahiyeti ve farz oluşu âyetle sabittir: *“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah’ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasip arayın.*

Allah'ı da daima çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”(Cuma,62/9-10). Âyette Allah rızık aramak için yeryüzüne dağılmayı emretmiştir.

Çalışmak ayrıca peygamber mesleğidir. Tarihe baktığımızda peygamberlerinde çalıştığını görmekteyiz. Buhari'den nakledilene göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Allah koyun gütmelik bir peygamber göndermemiştir. Sen de mi ya Resulullah dediler. Evet dedi. Mekkelilerin koyunlarını birkaç kırat otlatırdım” (Kardavi, s. 60). Her peygamberin bir meslek icra etmiştir. Örneğin; Hz. Adem çiftçilik, Hz. Nuh marangozluk, Hz. İdris terzi ve Peygamberimiz gençliğinde çobanlık, sonraları ise ticaret yapmıştır (eş-Şeybani, 2019, s. 34). Peygamberlerin dahi rızıklarını temin etmek için çalışmış olmaları Müslümanlar için çalışmanın ne kadar önemli olduğuna delalet etmektedir.

İslam çalışmanın önemini vurgularken kişiyi çalışmamaya sevk edecek zühdü, tembelliği ve dilenmeyi yasaklamıştır. Zühd, helal rızık için çalışırken kalp ve kanaat ile yapılırsa makbuldür. Dünyadan elini eteği çekip tembelliğe ve dilenmeye sebep olanı terk etmek gerekir (Karadağı, 2018, s. 75). Zübeyr bin Avvam'dan rivâyet edilene göre Peygamberimiz “ *Sizden birinizin sırtında bir bağ odun taşımaya, bir başkasından bir şey istemesinden daha hayırlıdır, istediği kişi ya verir veya vermez*” buyurmuştur (el-Buhari, 2009:III/1365). Nitekim İslam zorunlu olmadıkça dilenmeyi haram kılmıştır. Yalnızca üç hal üzere bulunan kimselerin dilenmesi helaldir. Bunlar: şiddetli fakirlik çeken, kan diyeti ödemekle yükümlü olan ve ağır borç altında bulunan kimselerdir (Karadağı, 2018, s. 158).

Helal kazanç için çalışmayı farz kılan İslam bu çalışmanın karşılığında ücreti de hak olarak düzenlemiştir. Peygamber (s.a.v) “*İşçinin teri kurumadan hakkını ödeyin*” diyerek hakkı beyan etmiştir (İbni Mace, Ruhun,4). Emeğin karşılı olan ücret kişilerin yoksullaşmasını önleyen önemli araçlardandır. Bu sebeple İslam'da ücret belli kurallara göre belirlenmelidir. Öncelikle İslam'da ücretsiz çalışmaya izin verilmemiştir. Ücret, makul derecede ve iyi yaşam standartları dikkate alınarak adil bir şekilde belirlenmelidir. İşçinin çalışmasıyla zenginleşen işverenin bunun karşılığını zamanında ve tam ödemesi onun için dini, hukuki ve ahlaki bir görevdir (Altuntepe, 2021, s. 112).

Karadavi çalışma ile ilgili şöyle demektedir: “Hakikaten çalışmak, fakirlikle mücadele de birinci silah, servet biriktirmede ilk sebep ve Allah’ın insanı halife yapip imar etmesini emrettiği yeryüzünü şenlendirmede birinci unsurdur.” (Kardavi, s. 52). Özetlemek gerekirse rızkın anahtarı çalışmak, yoksulluğun sebebi ise tembelliktir. Meşru yollardan çalışarak kazanç elde eden kişi zenginleşecek, tembellik yapan kimseler ise yoksullaşacaktır. Bu durum düzenin gereği ve değişmeyen sonucudur.

2.2.Yasaklar

İslam’da iktisadi ve toplumsal düzenin korunması için bir takım yasaklayıcı hükümler bulunmaktadır. Yasakları ihlal edenler için müeyyideler vardır. Aslında bu yasaklar İslam’ın koymuş olduğu yasaklar olarak ele alınmış olsa da aslında bunlardan bazıları (kumar, karaborsacılık vb.) modern ekonomi sistemlerinin bulunduğu düzenler bakımından da kanunlarla yasaklanmıştır. Özellikle faiz yasağı İslam ekonomisinin temel unsuru ve modern ekonomilerden en büyük farkıdır. Her ne kadar faiz günümüz ekonomilerinde yasak olmasa da bu ekonomilerde kendi içerisinde faizin ortaya çıkardığı olumsuzlukları çözmek için büyük bir çaba ve arayış içerisindeyler. Bir sorunun en iyi çözümü onu ortadan kaldırmaktır. İslam faizi ekonomik nizamında yok sayarak kendine has ekonomik bir düzen oluşturmuştur. İslam iktisat düzeni malı ve toplumsal refahı korumak için paradan para kazanılmasını, faydasız birikim yapmayı, malı zayi etmeyi yasaklamıştır. Bu yasakların dayanakları, konulmasının sebepleri, toplum ve insanlar açısından faydaları ve yoksulluk üzerindeki etkilerini başlıklar halinde detaylı olarak incelenmiştir.

2.2.1. Faiz (Riba) Yasağı

Faiz “ bir ödünç veya borç karşılığında alınan fazlalık” olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan M. , 2013, s. 134). İslam hukukunda ise faiz yerine riba kelimesi kullanılır. Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılan riba faizle ilgili âyetlerde “fazlalaştırmak, ziyadeleştirmek, çoğaltmak” anlamlarında kullanılmıştır. İslam’da faiz âyet ve hadislerle kesin olarak yasaklanmıştır. Kur’an’ın dört yerinde faizden bahsedilmektedir. Bu âyetlerin meallerine ve iniş sıralarına bakıldığında faiz yasağının da içki yasağı gibi kademeli olarak getirildiği görülür. Çünkü ilk inen âyetlerde faizin kötülüğünden

bahsedilmiş, son inen Bakara suresi (275-280) ile ise faiz kesin olarak yasaklanmıştır (Bayındır, 1984, s. 118).

Faizle ilgili âyetlerin nüzul sıraları ve mealleri şöyledir:

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.”(Rum,30/39). Bu âyet faize ilişkin inen ilk âyettir. Mekke döneminde inmiştir. Mekke döneminde faize ilişkin âyetlerin inmesi İslam’ın en başından beri haksız kazanç ve sömürü araçlarına karşı olduğu göstermektedir. Çünkü İslam haksız düzeni yıkıp adil ekonomik düzenin kurulmasını amaçlar (Kallek, 2018, s. 39) .

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.”(Nisa,4/160-161).

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”(Ali İmran,3/130). Âyette geçen “kat kat arttırılmış” ifadesi bileşik faiz olarak yorumlanmaktadır. Bileşik faiz, faize faiz yürütülmesi olarak ifade edilir. Âlimlere göre âyetle yasaklanan faiz; İslam öncesi dönemde faizli borç verenlerin borçların zamanında ödenmemesi halinde vadeyi uzatarak tekrar aldıkları faizlerdir (Tabakoğlu, 2020, s. 73).

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır. Allah, faiz malını mahveder, sadakaların ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez. Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. Ey iman edenler! Allah’a karşı

gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur. Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”(Bakara,2/275-280). Bu âyet faizin kesin olarak haram kılındığı ve yasaklandığı âyettir. Milat olarak kabul edilir. Çünkü öncesinde faiz yiyenlerin tövbe etmesi halinde onlara bir ceza yoktur. Ama faiz yemeye devam edenler açıkça cehennemlik olarak nitelendirilmiştir.

İslam’da yasaklanan faiz çeşitleri iki tanedir: Ribe’n nesie ve ribe’l fadl.

a) Ribe’n-Nesîe : Bu faiz türü veresiye faiz olarak da ifade edilmektedir. Burada mübadele edilen malların cinsi önemli değildir. Aynı veya farklı türden mallar değiştirilebilir. Diğer faiz türlerinden ayırt edici unsuru borcun vadeye bağlanmasıdır (Türkan, 2019, s. 16). İslamiyet öncesi dönemde uygulandığı için ‘cahiliye ribası’ olarak da adlandırılır. Burada verilen borç vadeye bağlanır, vade tarihinin sonunda ise belirlenmiş faize göre alınan borçtan daha fazlası ödenir. Belirlenmiş zamanda ödenmeyen borç için ayrıca belirlenecek fazlalık karşılığında yeni bir vade tarihi belirlenir. Bu yönüyle güncel hukuk sisteminde borcunu zamanında ödemeyenler bakımından öngörülen temerrüt faizine benzemektedir (Bayındır, 1984, s. 122). Bu faiz türü âyetle haram kılınmıştır. Fıkıh kaynaklarında Ali İmran suresinde “*Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin*”(3/130) getirilen yasağın bu faize ilişkin olduğu belirtilmiştir.

Peşin değiştirilmesi gereken altın, gümüş ve paranın peşin ve fiziki olarak değişimi şarttır. Aynı şekilde buğday, arpa, hurma gibi temel gıda malzemelerinin peşin ve eşit değişimi şarttır. Bedellerden biri peşin diğeri veresiye olursa riben’-nesie olur (Döndüren, 2005, s. 121). Aynı bedeller kendi içinde farklı olunca örneğin para ile gümüş veya altının değişiminde, eşitlik şart olmamakla birlikte peşinlik şarttır. Bu bedellerdeki peşinlik şartı, paranın piyasada dolaşımını sağlamakta, kurları dengelemeye yardımcı olmaktadır. Bedellerden birinin sanallaşması ve fiziki teslim şartının ortadan

kalkması durumunda vade faizi yoluyla önü alınamayan spekülâtif kur dalgalanmaları yaşanmakta bu durum yoksulluğu derinleştirmektedir.

b)Ribe’l Fadl: Aynı cins malların peşin olarak takası halinde alınan fazlalığa denilir. Hadislerle açıklanmış ve yasaklanmıştır. Peygamber (s.a.v) “*Altını altınla, gümüşü gümüşle satmayın! Ancak tartısı tartısına, misli misline, birbirlerine tamamen müsavi olurlarsa o başka*” buyurmuştur(Müslim, 1983: VIII/53). Mal değişimlerinde ve alışverişlerde faiz oluşmaması için; cinsleri, miktarları, kaliteleri ve nitelikleri aynı olan malların peşin olarak takası gerekir. Bunlardan biri diğerinden farklı olursa veya peşin değil veresiye işlem yapılırsa yapılan alışveriş faizli olacaktır. Bu konu meşhur altı ürün hadisinde açıklanmıştır. Ebu Hureyre’den rivâyet edilen göre Peygamber (s.a.v) : “*Hurma mukabilinde hurma, buğday mukabilinde buğday, arpa mukabilinde arpa ve tuz mukabilinde tuz misli misline peşin satılır. Her kim ziyade verirse veya alırsa, muhakkak riba yapmıştır. Ancak cinsleri değiştirirse o başka*” buyurmuştur(Müslim, 1983: VIII/61). Fıkıhçılara göre faiz yalnızca burada sayılan ürünlerde gerçekleşmez. Sayılanlar örnek mahiyetindedir. Ölçülen ve tartılan her çeşit malda bu faiz gerçekleşebilir. Bu faizin bir başka oluşum şekli, aynı cins ve miktarda fakat farklı kalitede ürünlerin değişmesi halinde görülecektir. Bu sebeple Peygamberimiz cinsi ve miktarı aynı olup kalitesi farklı ürünlerin değişmesini tasvip etmez. Bunun yerine eldeki malın satılarak kalitesi farklı olanın alınmasını tavsiye eder (Tabakoğlu, 2020, s. 74).

İslam’da faiz yasağının daha iyi anlaşılması için öncelikli olarak kavramsal bilgilerle konunun anlaşılması gerekmektedir. Yapılan çalışma bakımından ise faizin ekonomi, toplum ve yoksulluk üzerindeki etkileri önemlidir. Öncelikle ne geçmişte ne günümüzde var olan hiçbir görüş ve ideoloji faizin iyi bir şey olduğunu savunmaz. Faizin varlığı ve zaman içerisinde yükselmesi ekonomilerde sorun olarak nitelendirilir. Bu sorunun varlığı insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü Hristiyanlık ve Yahudilik gibi geçmişte var olmuş semavi dinlere bakıldığında da faizin yasaklanmış olduğu görülür. Fakat bu dinler tahrif edilmiş ve günümüzde faiz meşru hale getirilmiştir. Hristiyanlıkta faiz yasağı, değişen ekonomi düzenine uyum sağlamak ve ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla kaldırılmıştır. Yahudilikte ise faiz yasağı başlangıçta kısmi olarak uygulanmıştır. Yahudiler faiz yasağına kendi aralarında riâyet edip diğer insanlarla olan

borç ilişkilerinde ihlal etmişlerdir. Zamanla bu kısmi yasağa da uyulmamaya başlanmış ve faiz tamamen meşru hale getirilmiştir. Yahudiler bakımından faiz yasağının yumuşatılmış olmasının en temel sebebi tefecilik ve faizli borç ilişkilerinin onlar için temel geçim kaynağı haline gelmiş olmasıdır. Günümüzde de Yahudiler tefecilik ve bu sayede elde ettikleri gayri meşru servetleriyle Dünya ekonomisinde söz sahibidirler. İslam'da Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi bir dindir. Ekonomi sistemi ilahi emir ve yasaklardan oluşmuştur. Fakat İslam'da faiz yasağı hiçbir zaman yumuşatılmamış ve meşrulaştırılmamıştır. Tarihe baktığımızda faiz yasağını günümüze kadar koruyan tek din İslam'dır (Ustaoglu & Bayındır, 2019, s. 13).

İslam faize karşı katı tutumu sayesinde günümüze kadar bu yasağı korumuştur. Faiz yasağının uygulandığı yer ve zamanlar incelendiğinde toplumsal açıdan sosyal dengenin maksimum düzeyde olduğu görülür. Çünkü faiz, ekonomik açıdan eşitsizliklere sebep olup sosyal dengeyi bozar. Ekonomik ilişkilerde sosyal dengenin sağlanmış olması toplumsal düzenin ve huzurun korunmasında büyük etkindir. Ayrıca faizsiz borç ilişkilerinin sosyal maliyeti faizli borç ilişkilerinden daha düşüktür. Çünkü faize izin verilmesi halinde insanlar arasında faizli borç alışverişi yani tefecilik meslek haline gelecektir. Bu sebeple çalışmadan gelir elde etme amacı insanların üreticiliğini azaltacaktır. Bu durum ticareti ve ekonomiyi olumsuz etkileyecektir. Aslında şu an varsayım olarak adlandırılan aslında problemin mutlak çözümü olan faiz yasağının olumlu etkileri tarihteki İslam devletlerine bakıldığında görülecektir (Poyraz, 2019, s. 257-258).

Günümüzde ekonomiler bakımından refahın en büyük göstergesi üretim ve ticaretteki canlılıktır. İslam'da da üretimin arttırılması için birikim yerine yatırım tavsiye edilir. İslam ticaret kurallarında risk paylaşımı esastır. Kişiler ellerindeki sermayeleri dolaşıma sokarak hem gelir elde ederler hem de ticareti ve ekonomiyi canlandırırlar. Fakat faizin var olduğu ve sermayedarlara yüksek faiz oranlarıyla büyük gelirlerin vaat edildiği ekonomilerde üretim ve canlılık minimum düzeye inecektir. Çünkü parası olan kişiler risk almak yerine garanti olan faiz gelirini tercih edeceklerdir. Bu sebeple daha çok birikim amacıyla sermayelerini büyütecekler ama onları ekonomiye katmadan ve insanlarla paylaşmadan atıl bir duruma getireceklerdir. Bu şekilde sermaye yalnızca bir

kesimin elinde toplanacaktır. Geri kalan büyük çoğunluk ise daha fazla yoksullaşacaktır. Faizli ekonomilerde “para biriktir, faize yatır ve gelir elde et” mottosu insanları zamanla bencilleştirir. Çünkü kişiler sadece kendi faydalarını düşünürler ve sahip olduklarını kimseyle paylaşmazlar. İnsanların cimrileşmeye başladığı toplumlarda yardımlaşma ve dayanışma zamanla azalacaktır. Bunun sonucu olarak da insanlar ve toplum zamanla yoksullaşacaktır (Mevdudi, 2016, s. 279-280). Ayrıca faiz yoksulluğu arttıran en önemli etkenlerden olan işsizliği de arttırmaktadır. Çünkü faiz sermayenin istihdam alanına girmesine mani olarak, işsizliği derinleştirmekte, istihdam alanını daraltmakta, sermayenin istihdam için yatırım aracına dönüşmesine engel olarak yoksulluk karşısında bireyi sermaye ile sömürmeye sebep olmaktadır.

Bütün olumsuz sonuçlarına rağmen faizi gerekli görüp ekonominin zorunlu unsuru olarak dayatanlar, düzenin kurucuları ve pay alan büyük sermayedarlardır. Çünkü bu sömürü düzeninin kazananları yalnızca onlardır. İslam ekonomisinin diğerlerinden en büyük farkı faizin yasaklanmış olmasıdır. Çünkü faiz yasağının insan, toplum ve ekonomiler için birçok faydası bulunur. İnsanların sömürülmediği, adil ekonomik düzenin gerçekleşebilmesi için faizin kaldırılması zorunludur. Bu sayede ekonomi canlanır, insanlar üretim aşamasına katılarak gelir elde eder ve belli bir hayat standardına kavuşarak yoksulluktan korunurlardır. Sonuç olarak temel ideolojisi birikim-sermaye- sömürü olan maddiyatçı ve bireyci ekonomi sistemlerine karşı tek seçenek İslam’dan esinlenmiş maneviyatçı-insanşümül-paylaşımçı-dayanışmacı adil bir ekonomi düzeni oluşturmaktır (Duralı, 2010, s. 189).

2.2.2. Kumar ve Şans Oyunları

Oyunların asli amacından çıkarılıp şans ve hile katılarak emeksiz ve haksız kazanç elde etme aracına dönüştürülmesine kumar denir. Kumar İslam’da yasaklanmış ve kötü alışkanlıklardan sayılmıştır. Günümüzde oynanan milli piyango gibi şans oyunları da kumara benzediği için yasaktır. Çünkü bu oyunlarda da yalnızca şans faktörüyle elde edilmiş, hak edilmemiş bir kazanç söz konusudur (Atar, Çelebi, Erdoğan, & Yaran, 2007, s. 694). Allah Kur’an’da şöyle buyurmuştur: “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin*

sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?"(Maide,5/90-91). Âyette kumar ve şans oyunları şeytan işi olup insanları Allah'tan ve ibadetlerden uzaklaştırdıkları açıkça zikredilmiş ve bunlardan uzak durmaları telkin edilmiştir.

Çalışma bahsinde de değindiğimiz üzere Müslüman kazancını meşru yollardan ve çalışarak elde eder. Kumar ise çalışmadan elde edilen gayrı meşru kazanç kapısıdır. İnsanlar şans ve hile ile kısa yoldan zengin olmak için kumar oynarlar. Kumarı kazanç kaynağı olarak gören kişi çalışmaz ve üretmez. Bu da ekonomiyi olumsuz etkiler. Bağımlılık haline gelen bu kötü alışkanlık oynayanları ve ailelerini maddi-manevi olumsuz etkiler. Çünkü kumar oynayan insanlar bir gün kazanacakları umuduyla hem kendilerinin hem çevresindekilerin mallarını bu yolda harcayarak kendilerini ve ailelerin yoksul ve sefil bir hayata mahkûm ederler. Nihai olarak kendini kumar ve şans oyunlarına kaptırıp çalışmadan kısa yoldan zengin olmak isteyen insan zengin olmaz heba olur. İnsan, aile, toplum ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri İslam'da kumar yasağının sebeplerini izah etmektedir.

2.2.3. Karaborsacılık (İhtikâr)

Karaborsacılık (İhtikâr) “ticaret malını pahalılaştırması gayesiyle stoklayıp piyasaya arzını geciktirmek” anlamına gelir. Karaborsacılık haksız bir kazanç yoludur. Çünkü hiçbir emek harcanmadan, insanların ihtiyaçlarının sömürülmesi suretiyle gelir elde edilir (Kallek, 2018, s. 105). İslam'da karaborsacılık yasaklanmıştır. Peygamber (s.a.v) birçok hadisinde karaborsacılığın günah olduğunu rivâyet etmiştir. Hadislerde: “*Kim karaborsacılık yaparsa o asidir ve günahkârdır.*”, “*Her kim Müslümanların yiyecek maddeleri üzerine karaborsacılık yaparsa, Allah onu cüzzam hastalığına müptela kılar ve onu iflas ettirir.*” buyrulmuştur (Ez-Zebidi, 1984:VI/448-450).

Karaborsacılık, toplum ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle İslam'da yasaklanmış ve dini-dünyevi yaptırımlar altına alınmıştır. Peygamberimiz ve halife dönemlerinde de karaborsacılığa izin verilmemiş, yapanlar ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Hz. Ali Kufe'de yaşanan kıtlık üzerine bazı kabilelerin ellerindeki sermayeleri gıda maddeleri yatırıp karaborsacılık yapmaya başladıklarını haber alınca

bütün malları yaktırıştır (Kallek, 2018, s. 110). Halife bu davranışıyla insanların ders alması ve bir daha yapılmaması için hem karaborsacılık yapanı ve hem ona mal satanı cezalandırmıştır. Karaborsacılık, insanlar açısından çifte mağduriyet oluşturur. Çünkü mal sahibi ilk aşamada elindeki temel ihtiyaç mallarını saklayarak insanları muhtaç hale getirir, daha sonra bu malları arttırılmış bir fiyattan satarak ikinci kez mağduriyet oluşturur. Özetle kendi menfaati için başkalarını mağdur edip zarara uğratarak insanlara ve yaşadığı topluma haksızlık eder. (Şentürk & Yazıcı, 2009, s. 374). Karaborsacılıkta malların stok yapılarak piyasa fiyatlarının arttırılması aslında piyasaya suni bir müdahale niteliğindedir. Piyasaya yapılan bu müdahaleyle ekonomide arz talep dengesinin bozulur, fiyatlar artar ve paranın değerinin azalır (Şeker, 1991, s. 83). Nihai olarak, insanların yoksullaşmasına ve ekonominin bozulmasına sebep olan bu ticaret şeklinin yasaklanmış olması piyasanın ve insanların korunmasına hizmet eder.

2.2.4. İsrâf ve Cimrilik Yasağı

İslam'da meşru olmayan yollardan kazanç elde etmek yasakladığı gibi meşru yollardan elde edilen kazanç üzerinde israf ve cimrilik gibi davranışlar da yasaklanmıştır. Birbirini zıddı olan bu iki davranıştan; israf gereksiz harcama yapmak, cimrilik ise gerektiği halde harcamadan malı biriktirmek manasına gelir. Bunlara ilişkin birçok âyet ve hadis bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “*Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma), hem de onu büsbütün açıp saçma (israf etme); aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın.*”(İsra,17/29). Âyette iki halin de zikredilmiş olması aslında iki şekilde de davranılmaması gerektiğini gösterir. Çünkü iki halde ölçsüz davranışlardır. İslam'da ifrat ve tefrite düşmeden itidalli davranmak esastır. İnsanın ölçülü davranması gerektiği âyette de emrolunmuştur: “*Onlar, harcadıklarında ne isrâf eder ne de eli sıkı davranırlar; bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar.*”(Furkan,25/67).

İsrâf ve cimrilik sadece kişileri etkilemez. Bu davranış şekillerinin olumsuz etkileri topluma da sirâyet eder. Örneğin müsrif bir kişi malını ve parasını hesapsızca harcayarak kendisini ve ailesi yoksullaştırır. İsrâfı yalnız kişiler için değil devletler bazında düşündüğümüzde gelir kaynaklarını toplumun ihtiyaçlarını gözetmeden gereksiz harcayan devletler zamanla yoksullaşacaktır. Devletin bu şekilde yoksullaşması toplumu

da yoksullaştırır. İsrafın zıddı olan cimrilikte ise birikim hırsıyla hareket edilir. Bu kişiler için Dünya malı çok değerlidir ve asla paylaşılmaz. İnsanlar arasında paylaşımın azalması ise sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı azaltacak ve yoksulluğu arttıracaktır (Şeker, 1991, s. 75). İsraf ve cimriliğin, kişilere ve topluma etkileri bize gösteriyor ki İslam'da tavsiye edilen itidalli ve iktisatlı yaşamak hem dini hem dünyevi huzurun sağlanmasına vesile olacaktır.

2.2.5. Malı Koruma İlkesi

İslam'da mülk Allah'ındır (Maide,5/120). Mülkiyetin Allah'a ait olması, özel mülk edinilmesine engel değildir. Fakat İslam'da mal edinmenin ve kullanmanın belli ölçütleri vardır. Öncelikle mal meşru yollardan elde edilmeli ve meşru amaçlar için kullanılmalıdır. Müslüman Allah tarafından kendisine verilen malları israf etmeden, Allah rızasını gözeterek kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için Allah yolunda harcar. Kendisine verilen bu malı boşa harcamaz ve korur. Kişinin malını zayi etmesi yasaklanmıştır. Peygamber (s.a.v) kişinin sadaka için olsa dahi kendi malını zayi etmesini nehyetmiştir. Ka'b ibn Malik' dedi ki: *“Ya Resulullah, günahlarımdan tevbe ettim. Allah rızasına ve Resülü'nün sevgisine ermek için bütün malımı sadaka yaparak, malımdan tamamen soyunmam da bu tevbemdir.”* Bunun üzerine Resulullah: *“Sen malının bir kısmını kendin için alıkoy. Bu senin için hayırlı bir harekettir.”* buyurdu (el-Buhari, 2009:III/1354).

Önemi gereğince malın yetkin kişilerin elinde bulunması, çoğaltılması ve Allah yolunda harcanması gerekir. Kur'an'da da malın korunması ilkesi çerçevesinde yorumlanan bazı âyetler bulunmaktadır: *“Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin. Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Hesap sorucu olarak da Allah yeter.”* (Nisa,4/5-6). Âyette açıkça belirtildiği üzere mallar sefihlere ve belli bir yaşa gelinceye kadar yetimlere verilmemelidir. Çünkü bu kişiler

malları idare etme becerisine sahip değillerdir ve malları koruyamayıp zayi ederler. Malın zayi olması yoksulluğa sebep olur. Bu sebeple malın korunması hem mal sahibinin hem yakınlarının korunması bakımından önem arz eder. Özellikle yetimlere ilişkin âyetin devamında ihtiyaç sahibi vasiler bakımından yetimin malı gelir kaynağıdır. Bu âyetle hem yetimler hem malları korunmaktadır. Çünkü yoksul olan vasiye yetimin malından yeme ruhsatı verilmemesi halinde kimse yetimleri bakıp gözetmeyecektir. Ama ihtiyaç ölçüsünde kullanım izni verilmiş olması hem ihtiyaç sahibi olan vasi için gelir olacak hem de yetimler sahipsiz kalmayacaktır (Ertuç, 2009, s. 146).

2.3. Gönüllük ve Paylaşım Temelli Düzenlemeler

İslam dininde yardımlaşma ve paylaşma büyük önem arz eder. İslam gerek zorunlu gerek gönüllülük esaslı oluşturduğu müesseselerle büyük bir yardımlaşma düzeni meydana getirmiştir. Sadaka, vakıf ve karz-ı hasen de İslam nizamının yardımlaşma kurumlarındandır. Müslümanlara sahip olduklarını paylaşmaları âyetler ve hadislerle çokça tavsiye edilmiştir. Paylaşımında herhangi bir miktar belirtilmemiş olup herkese gücü yettiğince vermesi teşvik edilmiştir. Bu paylaşımın sonucu olarak kişilere hem maddi hem manevi mükâfatlar vaat edilmiştir. Sadaka ve vakıf gibi karşılıksız paylaşımlar yoksullara gelir aktarılmasına sağlayarak toplumsal refahı sağlar. Karz-ı hasen ise herhangi bir fazlalık almadan borç verilmesi şeklinde tarif edilir. Karz-ı hasen yoksullardan ziyade herhangi bir sebeple borca ihtiyaç duyan Müslüman'ın faize bulaşmadan bu ihtiyacını gidermesini sağlamaktadır. Sadaka, vakıf ve karz-ı hasen gönüllülük esaslıdır. En büyük amaç Allah rızasını kazanmaktır. Yardımlaşmayı, toplumsal refahı ve Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayan bu müesseseler âyetler, hadisler ve uygulamalar çerçevesinde detaylı olarak açıklanmıştır.

2.3.1. Sadaka

Doğruluk anlamına gelen “sıdk” kökünden türeyen sadaka kelimesi “Allah rızasını kazanmak için ihtiyaç sahiplerine gönüllü olarak yapılan maddî yardımları” ifade eder (Duman A. , 2008). Sadaka terim olarak maddi yardım şeklinde tanımlanıyor olsa da İslam'a göre Allah'ın rızası gözetilerek yapılan doğru ve güzel her davranış sadaka sayılmaktadır. Sadaka önemi gereği birçok âyette zikredilmiş ve Müslümanlar sadaka

vermeye teşvik edilmiştir: “*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe erişemezsiniz. Küçük büyük her ne verirsiniz, Allah onu kesinlikle bilir.*”(Ali İmran,3/92). Peygamberimiz de sadaka vermeyi çokça tavsiye etmiştir. Peygamberimiz (s.a.v) bir hadisinde : “ *Yüksek el alçak elden hayırlıdır. Çünkü yüksek el infak edici (yani verici), alçak el ise isteyici eldir.*” buyurmuştur (el-Buhari, 2009:III/1355).

Sadaka gösteriş yapılmadan açıktan verilebilir ama gizli verilmesi tavsiye edilmiştir: “ *Eğer sadakaları açıktan verirsiniz bu da iyidir. Ama onları gizler ve fakirlere gizlice verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır.*”(Bakara,2/273). Çünkü alanları mahcup etmeden onların gönüllerinin kazanılması daha hayırlıdır. Müslüman sadakayı Allah’ın rızasını kazanmak için vermektedir. Bu sebeple sadaka verirken sahip olduklarının en iyilerini seçip vermelidir. Âyette şöyle buyrulur: “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır.*”(Bakara,2/267).

Sadakanın belirlenmiş bir miktarı yoktur. Herkes sahip olduğu kadar sorumludur. Peygamberimiz Hz. Esmâ’ya hitaben: “*Sakın çömlekte para saklama! Saklarsa, Allah da sana karşı nimetini saklayıp tutar. (Ey Esmâ) gücün yettiği kadar az da olsa sadaka ver*” buyurmuştur(el-Buhari, 2009:III/1359). Hadiste de görüldüğü üzere olandan az da olsa vermek tavsiye edilmiştir. Bu sebeple Müslümanlar kapıya geleni boş çevirmemeyi düstur edinmişlerdir. Çünkü paylaştıkça mallarının bereketleneceğine ve artacağına inanırlar.

İslam’da gönüllük esasına dayalı paylaşım müesseselerinden olan sadaka, zengin ve yoksul arasında maddi ve manevi bağ kurar. Manevi açıdan Müslümanlar arasında barış, kardeşlik ve huzur ortamını oluşturur. İktisadi açıdan ise gelirin topluma yayılmasını sağlar. Âyetlerde de açıklandığı üzere sadakanın malın en iyisinden ve gizli olarak verilmesi tavsiye edilmiştir. Çünkü yoksulların minnet ve mahcubiyet duygularına kapılmadan gönüllerinin hoş edilmesi daha hayırlıdır. Sadaka çift yönlü fayda sağlamaktadır. Alanların ihtiyaçlarını gidermesine vesile olur. Verenler ise hem Allah’ın rızasını kazanırlar hem de malları bereketlenir.

2.3.2. Karz-ı Hasen

Kelime olarak “güzel borç” manasına gelen karz- hasen, fıkhî olarak “ aynı miktar veya kalite de geri alınmak üzere verilen borç” anlamındadır. Karz-ı hasen kelimesi Kur’an’da altı yerde geçmektedir. Peygamberimiz de hadislerinde imkânı olanların borç vermesini teşvik, alanların ise borçlarını güzel şekilde ödenmesini tavsiye etmiştir (Özdemir M. , 2020). Âyet mealleri şu şekildedir:

“Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızka) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz” (Bakara,2/245)

“...Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah’a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.” (Maide, 5/12)

“Kim Allah’a güzel bir borç verecek olursa, Allah onu, veren için kat kat artırır. Ayrıca onun için bol, pek değerli ve hiç eksilmeyecek bir mükâfat vardır.” (Hadid,57/11)

“Eğer Allah’a güzel bir borç verirseniz, O sizin için bunu kat kat artırır ve sizi bağışlar. Çünkü Allah, iyiliklerin mükâfatını bol bol veren; kullarına sabırla ve yumuşaklıkla muamele ederek cezalandırmada acele etmeyendir.” (Teğabün,64/17)

“... O hâlde, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. Allah’tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Müzzemmil, 73/20)

Karz-ı hasen karşılıksız bir yardım olmadığı için sadakadan ve zekâtтан ayrı zikredilmiştir. Âyetlerde mecazi olarak “Allah’a borç verme” tabirinin kullanıldığı görülür. Âyetler bu üslubuyla borç vermeyi teşvik etmektedir. Ayrıca veren kişilere dini ve dünyevi mükâfatlar vaat edilmiştir. Borç verme-alma işleminin karz-ı hasen niteliğinde sayılabilmesi için alan ve verenin bazı şartlara riâyet etmesi gerekir. Borç

veren kişinin verdiği borçtan herhangi bir menfaat temin etmemesi, yalnızca Allah rıza için vermesi, borçlunun ödeyememesi halinde ona süre tanınması hatta durumu yoksa alacağından vazgeçmesi; borç alanın ise borcunu zamanında ve tam olarak, hatta imkânı varsa daha iyi bir şekilde ödemesi bu borcu karz-ı hasen haline getirecektir (Duman S. , 2019, s. 10-12).

Karz-ı hasen İslam hukukundaki yardımlaşma müesseselerinden biridir. Bir Müslümanın karşılıksız olarak borç vermesindeki motivasyon ihtiyaç sahibinin sıkıntısını gidermektir. Bunu yaparken herhangi bir karşılık beklemeden yapar. Çünkü verilen borç karşılığında hiçbir fazlalık talep edilmez. Mükâfat tamamen Allah'tandır. Bu borcu güzel yapan en önemli nokta budur. Allah'ın rızası, manevi tatmin ve malının bereketlenmesi iyiliği karşılığında karz-ı hasen verene sunulan nimetlerdir. Alanlar ise mahcubiyet duygusu yaşamadan bu güzel borç sayesinde sıkıntılarını gidermektedir (Özdemir M. , 2020, s. 17).

2.2.3. Vakıf

Vakıf “bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah'ın kabul ederek ebediyen temlik ve temellükten men etmektir” (Bilmen, Hukuki İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, 1985: IV/284). Tanımdan anlaşıldığı üzere bir malın mülkiyetinden vazgeçilerek onu toplum yararına tahsis edilmesine vakıf denilir.

Vakıf kelimesi Kur'an da açıkça zikredilmemiştir. Aslında vakıf sadakanın bir organizasyon etrafında şekillenmiş ve kurumsallaşmış hali olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple sadaka bahsinde yer verdiğimiz iyilik yapmayı, sadaka vermeyi, infak ve paylaşmayı teşvik eden âyetler dolaylı olarak vakıflar bakımından da temel alınabilir. Hz. Peygamber'in hadis ve uygulamalarında da vakıf kavramına dayanak teşkil eden örnekler bulunmaktadır. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*İnsan ölünce şu üç şeyden başka ameli sona erer: Devam eden sadaka, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat*” (Müslim, 1983:8/182). Fıkıhçılar sadaka-i cariyeden kastın vakıf olduğu görüşündedirler (Şeker, 1991, s. 142).

İbn Ömer'den (r.a) rivâyet edildiğine göre: Hz. Ömer'in eline Hayber'den bir arazi geçti ve o yer hakkında emir almak için Peygamber'e geldi ve dediki: “*Ya Resulullah*

ben bir tarla elde ettim. Bence şimdiye kadar ondan daha kıymetli bir mal elime geçmedi, o tarla hakkında bana nasıl davranmamı emredersin? Resulullah (s.a.v) “Eğer istersen aslını alakorsun (vakf edersin) gelirini tasaddukta bulunursun” buyurdu (Ebu Davud, 1983: III/706). Peygamberimiz değerli olan malın Allah için vakfının tavsiye etmiştir. Çünkü Bakara suresi 267. âyette belirtildiği üzere sadakanın malın en iyisinden verilmelidir. Ayrıca vakıfta devamlılık şartı bulunduğu için vakfedilen malların, arsa ve arazi gibi niteliği değişmeyen gayrı menkuller ile kullanılmakla tükenmeyen hayvan, araç ve kitap gibi menkullerden olması gerekir. İslam hukukçularına göre vakıfların en faziletlisi ihtiyaca en fazla hizmet eden ve en uzun süre devam eden vakıflardır (Şeker, 1991, s. 144-145)

Vakıflar gönüllülük ve paylaşma esaslı, sosyal ilişkileri sağlamlaştıran ve ekonomik refahı topluma yaygın oluşturmalarıdır. Vakıflar aracılığıyla yalnızca nakdi yardım değil farklı yardım hizmetleri de sunulmaktadır. Özellikle barınma, yemek, sağlık gibi temel ihtiyaçların bir organizasyon etrafında şekillenmesi ve sunulması bu hizmetlerin kalitesini ve devamlılığını arttırmaktadır. Çünkü faaliyetlerin bir yapı etrafında devam etmiş olması keyfiliği minimuma indirir. Tarihteki İslam devletlerine bakıldığında özellikle Osmanlı Devleti’nde vakıfların İslam’da sosyal güvenliğin temini noktasında çok büyük katkılar sunduğu görülmektedir. Vakıflar zengin-fakir arasındaki yardımlaşmayı sağlayarak gelir-servet dağılımı konusunda sunduğu katkı sayesinde refahın tabana yayılmasını sağlamıştır (Beşer, 1987, s. 190).

2.4. Aile Hukuku Düzenlemeleri

Aile hukukunun temeli evlenmeyle atılır. İslam hukukuna göre kurulmuş geçerli bir evlilikte kadın ve kocanın birbirlerine karşı yükümlülükleri bulunur. İslam’da ailenin reisi kocadır. Evi geçindirmek ve aile üyelerinin bakımını sağlamak kocanın görevidir. Bu sebeple evliliğe ilişkin mali yükümlülükler kocanın üzerindedir. Kadın için böyle bir sorumluluk bulunmamaktadır. Evlenmeyle birlikte kocanın kadına karşı nafaka ve mehir borcu doğacaktır. Çocuklar bakımından da kocanın nafaka yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca evlenmeyle beraber kişiler birbirine mirasçı olacaktır. Evlilikle kurulan hısımlıklar ve doğan çocuklar için de mirasçılık meydana gelecektir.

2.4.1. Nafaka

İnfak kelimesinden türeyen nafaka “ beslenme, giyim kuşam ve barınma ihtiyaçları ile bunlara tabi olan şeyler” anlamına gelir (Erdoğan M. , 2013, s. 443). Kapsamlı olarak nafakayı “kişinin zaruri ihtiyaçlarını karşılaması için yapılması gereken zorunlu harcamalar” şeklinde ifade edebiliriz. İslam’da nafaka müessesesi Kur’an, sünnet ve icma kaynaklarıyla düzenlenmiştir. İslam aile hukukunda evlilik nafakası ve hısımlık nafakası olmak üzere iki tür nafaka bulunur.

a)Evlilik Nafakası

Evlilik nafakası, evlenmeyle beraber eşler arasında meydana gelen münasebetten doğar. Nafaka yükümlüsü kocadır. Koca evlilik birliği içerisinde ve iddet müddeti boyunca eşinin nafakasını temin etmelidir. Kocanın nafaka yükümlülüğü âyet ve hadislerde düzenlenmiştir (Yaman, İslam Aile Hukuku, 2009, s. 67).

Konuya ilişkin bazı âyet mealleri şunlardır:

“Erkekler, kadın üzerine idareci ve hâkimdirler. Çünkü Allah birini (cihad, imamet, miras gibi işlerde) diğerinden üstün yaratmıştır. Bir de erkekler mallarından (aile fertlerine) harcamaktadırlar. ...”(Nisa,4/34).

“Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı ancak kendisine yetecek kadar verilmiş olan kimse, Allah'ın kendisine verdiği kadar versin; Allah kimseye, verdiği rızkı aşan bir yük yüklemeyiz. Allah, güçlükten sonra kolaylık verir.”(Talak,65/7).

Âyetlerle belirlenen ve sabit olan nafaka sorumluluğuna hadislerde de yer verilmiş ve aile üyelerinin geçimini sağlamanın öncelikli olduğu vurgulanmıştır. Ebu Hureyre’den rivâyet edilene göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Sadakanın en faziletlisi, sadakanın sahibini zengin bırakan (ve fakirliğe düşürmeyen) sadakadır. Çünkü yüksek el, alçak elden hayırlıdır. (Ey mümin!) Sen nafaka vermeye, nafakası üzerinde vacip olan aile fertleriyle başla (sonra başkalarına ver). (Aile fertlerinin nafakalarını vermezsen) kadın: Ya beni doyur, ya da beni boşa! der. Hizmetçi de: Beni besle, beni çalıştır! der. Çocuk da: Beni doyur beni kime bırakırsın? der.”* (el-Buhari, 2009: 12/5452).

İslam hukukçuları âyet ve hadislere dayalı olarak evlilik nafakasının alacaklısını kadın, borçlusunu ise koca olarak belirlemişlerdir. Kocanın veya kadının maddi durumunun önemi yoktur. Yani fakir olan kocanın sorumluluğu devam eder. Zengin kadının fakir kocasının nafakasından sorumluluğu bulunmaz. Nafaka kapsamına: gıda, giyecek, konut, sağlık masrafları ve imkân varsa hizmetçi girmektedir. Nafakanın miktarı bakımından eşlerin mali durumları, örf ve adet kuralları, sosyal seviyeleri dikkate alınacaktır (Koçak, Dalgın, & Şahin, 2013, s. 217).

Evlilik nafakası iddet nafakasını da kapsar. Evlilik sona erdikten sonra kadının bir süre evlenmeden beklemesine iddet denilir (Erdoğan M. , 2013, s. 229). İddet süresi içerisinde evlenmesi yasak olan kadının ihtiyaçları devam etmektedir. Bu kadınların nafakaları iddetleri tamamlanıncaya kadar ayrıldıkları kocaları tarafından temin edilir (Karaman, 1996: I/343). İddet nafakasıyla ilgili âyette şöyle buyrulmuştur: *“Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nispetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin. Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin; aranızda uygun bir şekilde anlaşın; eğer güçlüğüle karşılaşırsanız çocuğu başka bir kadın emzirebilir.”*(Talak,65/6).

b)Hısımlık Nafakası

Hısımlık nafakası, akrabalık nafakası olarak da adlandırılır. Yakınlık derecelerine göre akrabalar arasında nafaka sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluğun dayanağı olan Bakara suresinde şöyle buyrulmuştur: *“Onlar sana neyi (kime nafaka) vereceklerini soruyorlar. De ki: “İnfak ettiğiniz mal, öncelikle ana babanın, akrabaların, yetimlerin, miskinlerin ve yolcularındır. Yaptığınız her iyiliği, hiç şüphesiz Allah çok iyi bilir.”*(Bakara,2/215).

Hısımlık nafakasında hakkın ve sorumluluğun doğması için bazı şartlar bulunmaktadır. Öncelikle olarak kişiler arasında belli dereceye kadar hısımlık bulunmalıdır. Usul ve fûru dışındaki hısımlar arasında ayrıca din birliği olmalıdır. Nafaka alan kadın ise fakir, erkek ise hem fakir hem çalışamayacak durumda olmalıdır. Nafaka verecek kişinin ise muhtaç olmaması gerekir. (Karaman, 1996: I/ 401).

Nafaka hakkı bulunan hısımlar üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar: Furu(çocuk ve torunlar), usul (anne-baba) ve diğer hısımlardır. Çocukların nafakası babalarına aittir. Erkek çocuk ergin olana kadar nafakası babasına aittir. Ergin olduktan sonra nafakası babasından çıkar. Yalnız öğrenci ve zorunlu askerlik durumları istisnadır. Kız çocuklar için evleninceye kadar nafakası babasına, evlendikten sonra kocasına aittir. Torunlar da çocuklar gibi nafaka hakkına sahiptirler. Eğer baba nafakayı kazanamayacak durumda olursa o yok kabul edilerek sorumluluk babadan sonraki en yakın akrabaya geçecektir. Usul bakımından muhtaç olan anne-babanın nafakasını çocukları temin eder. Çalışabilseler bile nafaka almaları için fakir olmaları yeterlidir. Diğer hısımlar bakımından ise Hanefilerde aralarında evlenme yasağı bulunan kan hısımlarının nafaka sorumluluğu bulunmaktadır. Ayrıca bu hısımlar arasında mirasçılık bağı ve din birliği olmalıdır (Karaman, 1996: I/403-404).

Çalışma bahsinde detaylı olarak değindiğimiz üzere İslam'da aslanan kişinin kazancını ve geçimini kendisinin sağlamasıdır. Nafaka müessesesiyle beraber kadınların, çocukların ve belli şartlara sahip akrabaların geçimleri; kocalara, babalara ve akrabalara yüklenmiştir. Nafaka hakkı sahiplerine baktığımızda bu kişilerin aslında korunmaya ve bakıma muhtaç kişiler olduğu görülmektedir. Nafaka yükümlülüğü kapsamında yalnızca temel ihtiyaçlar (yiyecek, giyecek, sağlık, barınma) zikredilmiştir. Bu şekilde yükümlülüğün sınırlandırılmış olması nafaka sorumluları için önemlidir. İslam nafaka ile beraber kişileri, aileyi ve toplumu ekonomik anlamda koruyucu hükümler getirmiştir. Nafaka alacaklısı ve mükellefi olmak için evlilik ve hısımlık gibi bir yakınlık zorunlu kılınmıştır. Bu sayede toplumsal refah daha sistemli ve çabuk yayılacaktır (Balta, İslam Hukukunda Nafaka Sorumluluğunun Sosyal Refaha Katkısı, 2022, s. 58). Şartlar gerçekleştiğinde mükellef olan kişinin nafakayı temin etmesi zorunludur. Alacaklılar bakımından ise nafaka her zaman talep edilebilecek bir haktır. Bu yönüyle nafaka bir sosyal güvenlik müessesesi değil, sosyal güvenliğe ihtiyaç bırakmayan bir müessesedir (Beşer, 1987, s. 187).

2.4.2. Mehir

Mehir, nikahla beraber kadın lehine doğan maddi haklardandır. “Nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal” anlamına

gelmektedir. Nisa suresindeki âyetlerle mehrin evlilikte mutlaka gerekli olduğu belirtilmiştir: *“Kadınlara mehrlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin.”*(Nisa,4/4), *“... Onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehrlerini verin; kararlaştırılardan başka, karşılıklı hoşnut olduğunuz hususta size bir sorumluluk yoktur. Allah Bilendir, Hâkim'dir.”* (Nisa,4/24). Mehr evliliğin şartlarından değil sonuçlarındandır. Çünkü evlenebilmek için mehr verilmez. Evlendikten sonra erkeğin karısına mehr borcu doğar (Karaman, 1996: I/338).

Mehrin kadının hakkı olduğu konusunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Onun izni olmadıkça tahsil dahi edilemez. Kadın mehr üzerinde istediği gibi tasarruf edebilir. Evi, çocukları ve kendi ihtiyaçları için harcamak zorunda değildir. Yalnızca para, maddi değeri olan mal ve menfaatler mehr olarak belirlenebilir. Ekonomik bir değeri olmayan menfaatler ise mehr olarak belirlenemez (Koçak, Dalgın, & Şahin, 2013, s. 207-208).

Mehir, bireysel ve toplumsal birçok faydayı barındıran kadına Allah tarafından verilmiş ilahi bir hediyedir. Âyet ve hadislerde önemi belirtilmiştir. Peygamberimiz muaf olmasına rağmen bütün evliliklerinde eşlerine mehr vermiştir. Mehr kadın için maddi ve sosyal bir güvencedir. Amaç kadını ekonomik olarak koruyarak maddi sıkıntı çekmemesini sağlamaktır. İslam'da kadın önemli ve değerlidir. Mehr kurumu da kadına verilen değeri göstermektedir (Gümüş Böke, 2021, s. 256).

2.4.3. Miras

İslam hukukunda mirasla ilgili bölüme “feraiz” denilir. Feraiz “ölenin terekesinden mirasçılardan her birine Kitap, sünnet ve icma ile tayin ve takdir olunan” pay anlamına gelmektedir (Bekri, 1986, s. 5). İslam miras hukuku ilahi kaynaklıdır ve değişmez. Mirasa ilişkin payların belirlendiği âyetin devamında Allah şöyle buyurmuştur: *“İşte bütün bu hükümler, Allah'ın koyduğu hükümler ve çizdiği sınırlardır.”*(Nisa,4/13). Peygamberimiz de hadislerde feraiz ilminin öneminden bahsetmiştir. Abdullah bin Amr bin As (r.a)'dan rivâyet edildiğine göre Resulullah şöyle buyurdu: *“İlim üçtür. Bunlardan başkasını öğrenmek fazladır.(Mensuh olmayan) muhkem âyetlerin ilmi veya*

Resulullah 'tan sahih olarak rivâyet edilen sünnet ilmi veya kendisiyle adalet temin edilen feraiz ilmidir.” (Ebu Davud, 1983: III/ 715).

Mirasın hükmü, miras bırakan-mirasçılar, miras payı oranları âyetlerde detaylı olarak açıklanmıştır. Miras hukukuyla ilgili âyet mealleri;

“Ana baba ile yakın akrabanın ölümden sonra bırakacakları her terike için vârisler belirledik.” (Nisa,4/33).

“Ana babanın ve akrabanın vefat edip geride bıraktığı mallarda erkek mirasçılarının bir payı olduğu gibi; ana babanın ve akrabanın vefat edip geride bıraktığı mallarda kadın mirasçılarının da bir payı vardır. Bunlar, gerek az olsun gerek çok olsun, Allah tarafından takdir edilmiş ve mirasçıya verilmesi gereken paylardır.”(Nisa,4/7).

“Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığının dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığının sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar.”(Nisa,4/11-12).

Miras hakkının akrabada olduğu Kur'an'da hüküm altına alınmıştır: *“Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir.”(Enfal,8/75), “Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha*

önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır."(Ahzab,33/6). Ayrıca Nisa suresinde belirtildiği üzere pay dağıtımı yapılırken en yakınardan başlanılmış ve terditli olarak paylaşım yapılmıştır. Öncelikli olarak ölenin çocukları ve eşi zikredilmiştir. Çünkü özellikle ölenin erkek olması halinde geçimlerini sağlamakla yükümlü olduğu eşi ve çocukları bakımından miras önemli bir gelir kaynağıdır. Onları yoksulluğa ve sefaletle düşmekten korur.

Mirasçılar olmayan ve miras paylaşımı sırasında bulunan kişilere de bir şeyler verilmesi makbuldür. Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: *"Miras paylaşılırken, mirasçı olmayan akrabalar, yetimler ve fakirler de orada hazır bulunuyorlarsa, onlara da bu mirastan bir şeyler verin ve gönüllerini alacak tatlı güzel sözler söyleyin."*(Nisa,4/8). Âyette özellikle yetim ve fakirler sayılmıştır. Bu kişilere de mirastan pay verilmesi ve güzel sözler söylenmesi tavsiye edilmiştir. Bu usule riâyet edilmesi halinde ihtiyaç sahipleri sevindirilir ve yoksul ve zengin arasındaki yakınlık artar (Berki, 1981, s. 110).

İslam miras hukukunda kadına bir erkeğe iki pay verilmesi durumu âyetteki hikmetler bilinmediği için eleştirilmektedir. Bu paylaşım her ne kadar eşitsiz olsa da adildir. Nafaka bahsinde açıkladığımız üzere erkeğin, eşinin ve çocuklarının geçimini sağlaması üzerine farz kılınmıştır. Kadına ise herhangi bir mali yükümlülük getirilmemiştir. Kadının nafakası evleninceye kadar babasında evlendikten sonra ise eşindedir. Bu sebeplerle erkeğin mali olarak daha çok desteklenmesi takdir edilmiştir. Neticenin sosyal adalete daha uygun olduğu açıktır (Berki, 1981, s. 111).

Peygamberimiz (s.a.v) bütün Müslümanlara seslendiği Veda Hutbesin 'de miras hukukuyla ilgili kuralları tekrar hatırlatmıştır. Miras hakkında " şüphesiz Allah, her varis için mirasdaki hissesini tesbit etmiştir. O halde bir varis lehine(mahfuz hissesinden fazla olarak) bir vasiyet yapmaya müsaade yoktur. Ve bir yabancı lehine yapılacak vasiyet mirasın bütününün üçte birini aşamaz" diyerek ölçüyü belirlemiştir. Adaletli bir paylaşım gerçekleştirecek bu kurallar ailenin huzuru ve barışı için önemlidir (Şeker, 1991, s. 69)

İslâm miras hukuku; ihtiyaçların ve adaletin gözetildiği, insan fitratına uygun kurallardan oluşan ilahi kaynaklı bir nizamdır. Adil bir paylaşımın gerçekleşmesini

kolaylaştıran en önemli etken mirasçılarının ve paylarının âyetlerle belirlenmiş olmasıdır. Bu durum ayrıca akrabalar arasında husumet çıkma ihtimalini de azaltmaktadır. Ayrıca murisin mal varlığının yalnızca üçte birini vasiyet edebiliyor olması tasarruf hakkının mirasçılar lehine sınırlandırılmasıdır. Nihai olarak İslam miras hukuku bir bütün olarak mirasçılarını ekonomik olarak destekleyen ve koruyan kurallardan oluşmaktadır (Özay, 2018, s. 219).

2.5. Ceza Hukuku Düzenlemeleri

İslam ceza hukukunda cezalar hâkimin taktir yetkisine göre ikiye ayrılmaktadır. Had cezaları, kısas-diyet ve kefareter naslarla sabit olup hâkim bunların uygulayıcısıdır. Hakkında Kur'an ve sünnette hüküm bulunmayan suç ve günahlar bakımından ise cezaları belirlemek yönetim ve yargı mercilerine bırakılmıştır. Tazir olarak adlandırılan bu cezalar bakımından ceza tayininde hâkimin takdir yetkisi bulunmaktadır (Koçak, Dalgın, & Şahin, 2013, s. 516).

Çalışmamız bakımından mağdurların mali kayıplarını karşılayan ve onları ekonomik açıdan koruyucu nitelikteki tazminat cezaları önem arz ettiği için yalnızca bu tür cezalar açıklanmıştır. Tazminatlar öldürme sebebiyle veriliyorsa “diyet”, yaralama sebebiyle veriliyorsa “erş” ve “hükemet-i adl” olarak adlandırılmaktadır.

2.5.1. Diyet

Diyet, “can bedeli olan mal” veya daha kapsamlı olarak “kasten öldürme veya yaralama suçunun işlenmesi halinde kısasın istenmemesi veya kasıt dışı öldürmelerde mal olarak verilmesi gereken bedel” şeklinde tanımlanmaktadır (Akbulut, 2003, s. 171), (Akşit, s. 55). Tanımdan anlaşıldığı üzere diyet; öldürme ve kasten yaralama suçlarında ceza olarak belirlenebilecektir.

İslam ceza hukukunda öldürme suçu üç şekilde tasnif edilmiştir: Kasten öldürme, kasta benzer öldürme ve hataen öldürme. Kasten öldürme ve yaralama suçlarının cezası esasen kısastır. Kısas, yapılan şeyin mislinin yapılmasıdır. Yani öldürmeye karşı öldürme, yaralamaya karşı yaralama. Kısası gerektiren hallerde maktulün velisinin veya yaralananın, faili affetmesi halinde ceza diyete dönüşecektir (Akşit, s. 55), (Cin & Akyılmaz, 2009, s. 221). Kısas ve diyet cezası âyetle belirlenmiştir: “*Ey iman edenler!*

Öldürülenler hakkında size kısas emredildi. Buna göre hüre hür, köleye köle ve kadına da kadın kısas edilir. Fakat kâtil, öldürdüğü kimsenin yakını tarafından affedilirse kısas düşer. O zaman affeden, uygun görülen diyeti kabul etmeli, affedilen de diyet borcunu güzelce ve tam olarak ödemelidir. Bu, Rabbinizin bir hafifletmesi ve merhametidir. Bütün bunlara rağmen kim Allah'ın koyduğu sınırı aşarsa, pek acı bir azabı hak etmiş olur.”(Bakara,2/178).

Kasta benzer adam öldürme ile yanlışlıkla adam öldürülmesi hallerinde ise kısas cezası uygulanmaz. Bu fiiller bakımından ceza diyet ve kefarete olarak belirlenmiştir: *“Bir müminin diğer mümini yanlışlık dışında öldürmesi asla caiz değildir. Bir mümini yanlışlıkla öldürenin, bir mümin köleyi azad etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça, ona diyet ödemesi gerekir. Eğer o mümin, size düşman bir topluluktan ise mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Şâyet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine diyet ödemek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bulamayana, Allah tarafından tevbesinin kabulü için, art arda iki ay oruç tutmak gerekir. Allah bilendir. Hâkim'dir.”(Nisa,4/92). Âyette af halinde diyet cezasının düşeceği açıkça belirtilmiştir. Kefarete ilişkin ayrı başlıkta ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.*

Diyet gerektiren bu iki hal dışında İslam ceza hukukunda “gurre” adı verilen cenin diyeti bulunmaktadır. Gurre, hamile bir kadına karşı gerçekleştirilen yaralama fiilleri neticesinde bebeğinin düşmesine sebep olunması halinde ödenir (Cin & Akyılmaz, 2009, s. 226). İslâm hukukçuları, ceninin diyetinin annenin diyetinin onda biri (tam diyetin yirmide biri), yani beş deve, 50 dinar veya 600 dirhem (Hanefiler’e göre 500 dirhem) olduğunu ifade etmişlerdir (Koçak, 1996).

İslam’da genel kural cezaların şahsiliğidir. Bu ilkenin istisnası olarak akile ve kasame kurumları bulunmaktadır. Akile, diyet cezasının söz konusu olduğu durumlarda diyeti ödeyen topluluk olarak ifade edilebilir. Akile, kastı aşan ve hata ile yapılan öldürmelerde diyetten sorumlu olacaktır. Kasten öldürmelerde ise katil kendi diyetini kendisi ödeyecektir. Akile “suçlunun da aralarında bulunduğu bir kütükte yazılı olanlardan” oluşur. Böyle bir kuruluş yoksa akile suçlunun mensubu olduğu aşiret veya kabiledir. Eğer bu da yoksa hazinedir. İlk bakışta katilin cezasının yakınlarına yüklenilmesi adalete aykırı görülebilir. Fakat akile aslında denkleştirici ve sosyal adaleti

sağlayan bir kurumdur. Çünkü yanlışlıkla adam öldüren bir kimseye yüksek miktarda diyet ödettilmesi ağır bir ceza ve ekonomik yük olacaktır. Her ne kadar hatayla da olsa masum bir kişinin ölmüştür. Bu kişini diyetinin ödenmesi gerekir. Ödenen diyetle maktulün yakınları maddi ve manevi yönden tatmin edilmiş olacaktır. Bu sayede taraflar arasında düşmanlık ve kan davası gibi husumetlerin çıkması da engellenecektir (Akşit, s. 96). Bir kısım tehlikeler sonucu meydana gelen zararları karşılayan akile, kısmi bir sosyal güvenlik müessesesi olarak nitelendirilebilir (Beşer, 1987, s. 141).

Cezai bir düzenleme olan diyet caydırıcılık fonksiyonunu gerçekleştirirken aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmayı da sağlar. Özellikle akile kurumu yakınlar arasında zorunlu yardımlaşmayı ve toplumsal olarak sosyal adaleti gerçekleştirir. Ayrıca fail ve maktulün ailesi için mali olarak sunduğu katkı bakımından günümüzdeki zorunlu sigortalara benzetilebilir. Nihai olarak diyet, sosyal ve ekonomik etkileri bulunan mali nitelikte bir yaptırım olarak tanımlanabilir (Sırım, 2023, s. 291).

2.5.2. Tazminatlar

İslam hukukunda yaralama fiilleri neticesinde tazminat cezaları öngörülmüştür. Ödenmesi gereken iki çeşit tazminat bulunmaktadır. Bunlardan ilki “erş” adı verilen ve kanun koyucu tarafından (naslarla) miktarı belirlenmiş tazminattır. Erş, “insan vücudunda birden fazla bulunan uzuvların kısmen zarar görmesi halinde ödenen kısmi diyet” şeklinde tanımlanır. İnsan vücuduna verilen zararlar bakımından diyet ve erş kapsamına girmeyen durumlarda hâkim tarafından belirlenen tazminatlara ise “hükümet-i adl” denilir. Kur’an ve sünnette belirlenmiş herhangi bir miktar bulunmazsa bu tazminata hükmedilecektir. Bu hallerde hâkim suç ve meydana gelen zararı göz önüne alarak tazminatı belirlemelidir(Karaman, 1996: II/476).

Yaralama fiilleri neticesinde herhangi bir iz kalmazsa veya yaralama niteliği taşımayan (hakaret, küfür) gibi haksız filler meydana gelirse maddi değil manevi tazminat söz konusu olacaktır. İslam hukukunda manevi zararın tazmini konusu tartışmalıdır. Ebu Hanife’nin de aralarında bulunduğu çoğunluğun görüşüne göre manevi zarar maddi tazminatın konusu olamaz. Bu sebeple manevi zarar tazminatı olmaz. Yalnız İmam Muhammed’e göre maddi zarar verilmemiş olsa bile çekilen acı

için hâkim taktiren tazminat belirleyebilir (Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, 2006, s. 643).

2.5.3. Kefaretler

Kefaret “ belirli günah ve kusurların telafisi için yapılması gereken mali ve bedeni nitelikte ibadet” şeklinde tanımlanır ("Kefaret", 2020). İslam’da kefaretlar hem ibadet hem ceza hukukunda yer almaktadır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde cezai yönü daha ağır basmaktadır. Çünkü emirlere aykırı davrandığı için cezalandırılan kimsenin affedilmesi için; tövbe etmesi ve belirlenen şekilde malından veya parasından harcama yapması gerekir. Kefaretler affedilmek için vesiledir (Şeker, 1991, s. 135). Kefaretler Kur’an ve sünnetle belirlenmiştir. Mahiyetleri gereği özel bazı kefaretlar çeşitlerinin uygulanış biçimleri âlimler tarafından detaylı olarak açıklanmıştır. Bunlar: oruç, yemin, zihar ve ölüme sebep olma (katil) kefareti şeklinde sayılabilir.

Oruç kefareti hadis ile sabittir. “*Bir bedevi saçını başını yolarak, “Mahvoldum ve mahvettim” diyerek Peygamber (s.a.v)’in yanına geldiği zaman O (s.a.v): “Ne yaptın? diye sordu. Bedevi: “Ramazan’da gündüzün, bile bile eşimle cinsel ilişkide bulundum.” dedi. Peygamber (s.a.v): “Bir köle azad et.” buyurdu. Bedevi eliyle boynuna vurup: “Şu boynumdan başka bir boyna (köleye) sahip değilim.” dedi. Peygamber (s.a.v): “İki ay peş peşe oruç tut.” buyurdu. O, “Başıma ne geldiyse hep oruçtan geldi.” dedi. Peygamber (s.a.v): “Altmış fakiri doyur.” buyurdu. O, “Bulamam.” Karşılığını verdi. Peygamber (s.a.v): “Otur şuraya” buyurdu. Bedevi oturdu. Biraz sonra Beni Züreyk kabilesinin zekâtları getirildi. Peygamber (s.a.v): “On beş sa’ al ve onu yoksullara ver.” buyurdu. Bedevi: “Onu benden ve ailemden daha muhtaç bir aileye mi vereyim? Vallahi Medine’nin kara taşlı tepeleri arasında ona benden ve ailemden daha çok ihtiyacı olan kimse yoktur.” dedi. Peygamber (s.a.v): “Öyleyse ailenle birlikte ye.” buyurdu (el-Buhari, 2009: 12/5469)Hadiste açıklandığı üzere orucunu bilerek bozan kişi için kefaretlar olarak; köle azat etmek, oruç tutmak ve fakir doyurmak şeklinde üç farklı yol belirlenmiştir. Bunlardan köle azat etmeye gücü yetmeyen kişinin iki ay üst üste aralıksız oruç tutması gerekir. Kefaretlar orucu tutulurken mazeret sebebiyle olsa bile ara verilmemelidir. Ara verilir veya eksik tutulursa kefaretlar orucu bozulur. Hasta veya yaşlı olup altmış gün oruç tutamayan kişi altmış fakiri sabah ve akşam doyurarak kefaretlarını*

yerine getirebilir. Fakirin bir günlük yiyecek ihtiyacına karşılık gelen bu miktar bir fitır sadakası kadardır. Fakirlere bunların bedelini vermek de caizdir (Efendi, 2002, s. 72-73).

Yemin, zıhar ve ölüme sebep olma kefaretları bakımından Kur'an'da açık âyetler bulunmaktadır. Bir şey yapmak için yemin eden kişi bu yeminini bozarsa eğer bunun kefareti olarak ya köle azat etmeli ya da on fakiri doyurmalı veya giydirmelidir. Fakirleri doyurmak yerine bunun karşılığı olarak bir fakire on gün olacak şekilde her gün için bir fitre de verebilir (Şentürk & Yazıcı, 2009, s. 347). Bu mali ibadetleri yerine getiremeyen kişi ara vermeden üç gün oruç tutmalıdır. Yemin kefaretiyle ilişkin olarak Maide suresinde şöyle buyrulur : *“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden 10 fakiri doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffâreti 3 gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffâreti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz”* (Mâide, 5/89).

Zıhar “kocanın, karısını annesine veya nikâh düşmeyecek yakınlarına benzetmesi” anlamına gelir (Yaman, "Zıhar", 2013). İslamiyet öncesi Araplarda zıhar bir boşanma sebebiydi. Ama Kur'an'la beraber artık bir boşanma sebebi olmaktan çıkarılmıştır. Zıhar yapan kimse kefaretiyle yerine getirerek aile hayatına dönebilir. Allah âyette şöyle buyurmuştur: *“İçinizden zıhar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. Buna imkân bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce art arda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu hafifletme, Allah'a ve Resulüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.”* (Mücadele, 58/2-4). Görüldüğü üzere zıhar kefareti de oruç kefareti gibidir. Kişinin köle azat etmesi, eğer buna imkanı yoksa iki ay aralıksız oruç tutması veya altmış yoksulu doyurması gerekmektedir. Bunlardan birini yapması ailesine dönmesi için yeterlidir.

Adam öldürmek İslam'da büyük günahlardandır. Kasten adam öldürmenin cezası kısas ve diyettir. Kasıt dışı öldürmelerde ise kısas mümkün değildir. Diyet ve kefaret yoluna başvurulabilir. Nisa suresinde hata yoluyla adam öldürmeden ve cezasından bahsedilmektedir: *“Ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet ve mümin bir köleyi azat etmesi gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah (cc) tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması gerekir.”*(Nisa,4/94). Yanlışlıkla bir Müslümanı öldüren kişi diyet yanında ayrıca bir köle azat etmeli buna imkânı yoksa iki ay art arda oruç tutmalıdır. Bunlar kişinin affedilmesi için diyet cezası dışında yerine getirmesi gereken kefaretlendir ("Katil", 2020).

Kaynaklar temel alınarak yapılan açıklamalar ve tespitler üzerine Müslümanların kefaretlere yerine getirirken; bireysel olarak affedilmek, cezadan muaf olmak ve manevî olarak temizlenmeyi amaçladıkları, diğer taraftan ise fakirlere yardım ederek topluma ve insana fayda sağladıkları görülmektedir. Günahların kefareti olarak köle azad etmek ve fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi üçüncü şahısların yararına müeyyideler öngörülmüş olması İslâm'ın insana bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca kefaretlere bir bakıma fakirler lehine malî kaynak niteliği de taşımaktadır (Sırım, İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler Ve Sosyo-Ekonomik Yönleri, 2021, s. 105). Bununla beraber kefaretlere öngörülen fakirlerin doyurulması ve ihtiyaçlarının giderilmesi davranışı İslâm'ın yoksullara sağladığı sosyal güvencelerden sayılabilir. Toplumsal refahın ve huzurun sağlanmasındaki dinamiklerden en mühimi ihtiyaç sahiplerinin refahının sağlanmasıdır. İnsanı temel alan İslam dini, hem ibadet hem ukubat alanında barındırdığı düzenlemelerle bunu sağlamaktadır(Güleç, 1989, s. 467).

2.6. Ahlaki Düzenlemeler

İslam'ın insana ve maddeye bakışı hayat nizamının temelini oluşturur. Ahlak, iktisat ve hukuk kuralları da bir bütün olarak bu temelde oluşmuştur. İnsanın yaratılış sebebi Allah'a kul olmaktır. Bunu sadece ibadetleriyle gerçekleştirmez. Müslüman, bütün davranışlarına ibadet vasfı kazandırmalıdır. Bunun için düşüncelerinde ve niyetinde sadece Allah rızası olmalıdır. Davranışlarına da kulluk bilinci yön vermelidir (Tabakoğlu, 2020, s. 19).

İslam'da insanın ahlaki olarak gelişmesine önem verilmiştir. Kur'an'da bu değerlere değinilmiş ve bu değerlerin insanlarda davranış haline gelmesi için önder ve örnek olarak peygamberler gönderilmiştir (Emsal & Şentürk, 2021, s. 82). İslam'ın insana bakışı ve kazandırmak istediği ahlaki değerler zenginlik ve fakirliğin yorumlanmasında önem arz eder. Çünkü ekonomik varlık ve yokluk insan psikolojisi üzerinde, davranışlarının ve değerlerinin şekillenmesinde belirleyici bir etkidir. İslam'da zenginin fakire üstünlüğü yoktur. Zenginlik de fakirlik de birer imtihan olarak görülür. İmtihandan en iyi şekilde çıkmaları için zenginlere şükredip infak etmeleri, fakirlere ise sebat edip kanaat etmeleri tavsiye edilmiştir (Korkut, 2019, s. 72).

Çalışmanın birçok yerinde özellikle sadaka bahsinde çokça zikredildiği üzere İslam'da yardımlaşma ve paylaşma çok önemlidir. İnfak, teşvik ve tavsiye edilmiştir. Herkes sahip olduğu kadar sorumludur. Bu sebeple zenginler bakımından infak tavsiyeden ziyade bir görevdir. Aslında zekâtı zenginler bakımından zorunlu infak olarak değerlendirilebiliriz. Bunun dışında gönüllük esaslı paylaşım birçok âyet ve hadiste zikredilmiştir. Bir insanın hiçbir gelecek endişesi duymadan, ihtiyacından geriye kalanı Allah yolunda harcamasının karşılığında Allah'ın vaadi; ahirette cennet bu dünyada ise berekettir. Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle emretmektedir: *“De ki: şüphesiz benim Rabbim, kullarından rızkı dilediğine genişletip yayar ve ona kısar da. Her neyi infak ederseniz, O (Allah), yerine bir başkasını verir; O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”*(Sebe:34/39). İslam, zenginliğin infak ve şükür gibi ahlaki değerlerle bütünleşmesini hedefler (Korkut, 2019, s. 74). Fikir ve şükür İslam'ın önemli esaslarındandır. Fikir,kişinin sahip olduğu nimetlerin kimden geldiğini düşünerek ona tefekkür etmesi; şükür, nimet verene gereğince teşekkür edilmesidir. Şükür nimetlerin devamını ve artmasını sağlar. Şükürsüzlük ve nankörlük ise sahip olunan şeylerin kaybedilmesine ve azalmasına sebep olur (Beki, 2005, s. 55). Şükür konusu önemi nedeniyle Kur'an da birçok yerde geçmekte ve Müslümanlara bolca şükür tavsiye edilmektedir. İbrahim suresi 7. Âyette: *“Andolsun eğer şükrederseniz gerçekten size (nimetlerimi) artırırveririm ve andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz benim azabım pek şiddetlidir.”* buyrulmuştur.

İslam'da zenginlik ve fakirliğin manevi açıdan üstünlüğü tartışmalıdır. Fakirliği imtihan zenginliği nimet olarak değerlendiren bazı âlimler fakirliğe sabretmenin zenginliğe şükretmekten daha faziletli olduğu görüşündedirler. Çünkü imtihana sabretmek nimete şükretmekten daha sevaptır. Ayrıca imtihan olan fakirliğin kendisi sevap, sabretmek ise ayrı sevaptır. Zenginliğin kendisinde bir sevap yoktur. Sadece şükredilmesi halinde sevap vardır. Bu sebeplerle iki yönden sevap getiren fakirlik zenginliğe tercih edilir (eş-Şeybani, 2019, s. 62). Yoksulluk karşısında sabrın tavsiye edilmesi kişiyi çalışmaktan alıkoymamalıdır. Müslüman helal rızık için çalışmalı ve kanaat etmelidir. Kanaat, bir kimsenin hukuki ve ahlaki kurallar çerçevesinde çalışarak elde etmiş olduğu kazanca rıza gösterip Allah'a şükretmesi ve çalışmaya devam etmesi demektir. Kanaatkârlık tembellikle karıştırılmamalıdır. Çünkü tembellik çalışmama durumu iken kanaatkârlık ise kişinin istek ve gayretle çalışmaya devam etmesidir. (Beki, 2005, s. 41). Sabır ve kanaatle beraber yoksulluk aslında bir sorundan ziyade nimet ve mükâfata dönüşmektedir (Karadağı, 2018, s. 155). Yokluk imtihanı olan fakirlik karşısında sabır ve tevekkül, nimet olan zenginlik için paylaşım ve şükür tavsiyesi ve bunu başarabilen Müslümanlara yapılan cennet vaadi İslam'ın fakirliği ve zenginliği yalnızca ekonomik ve sosyal boyutlarıyla değerlendirmedini manevi olarak da bir mükâfata dönüştürdüğünü göstermektedir. Sabır, şükür, infak, kanaat ve tevekkül gibi ahlaki değerler ve ilahi mükâfat Müslümanların zorluklar karşısında motivasyonunu artırır. Bu da yoksulluğun toplum üzerinde olumsuz sonuçlarını azaltır (Korkut, 2019, s. 75).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNUN YOKSULLUKLA İLGİLİ DÜZENLEMELERİ

İslam hukuku ilahi kaynaklı olduğu için kavramların insanlar tarafından tanımlanması gerekmez. Çünkü kavramların çoğu Kur'an'da açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçmeyenler bakımından ise hadisler yol gösterici olmaktadır. Anlaşılmayan veya yoruma açık bazı durumlarda ise âlimler konuları ve kavramları Kur'an ve hadisler ışığında yorumlamışlardır. Fakat Türk hukuku gibi insanlar tarafından yapılan beşeri hukuk sistemlerinde öncelikle hukuk sistemi için gereken unsurlar kavramlaştırılıp tanımlanmıştır. Bu sebeple Türk hukukundaki düzenlemelerin daha iyi anlaşılabilmesi için evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde oluşturulmuş hak, hukuk, insan hakları, sosyal hak ve adalet gibi temel kavramların açıklanması gerekmektedir.

Hak, hukukun temel kavramlarından biridir. Hukuk kelimesi ise hak kelimesinin çoğulu yani “haklar” demektir. Hak “kişilerin hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan menfaatleri” şeklinde tanımlanır (Gözler, 2013, s. 396). Haklar genel olarak kişilerin yararlarına uygun olarak özgürce davranma özerkliğine sahip olduklarını alanı yansıtır (Gürbüz, 2013, s. 198). Kişilere talep etme ve yararlanma yetkisi vermektedir. Ayrıca ihlali halinde meşru zeminde korunmasını sağlama ve herkes tarafından saygı duyulması zorunluluğu haklara hukuk tarafından sağlanan güvencedir. Bu sayede bir şeyin hak olarak sınıflandırılması kişilerin ona sahip olmalarını kolaylaştırarak onun sağladığı konfor ve imkânlarla ulaşmalarını hızlandırır. İnsan hakları ya da diğer bir ifadeyle temel hak ve özgürlükler; kişinin salt insan olduğu için sahip olduğu haklardır. Bütün insanlar bu haklara diğer kişi ve kurumlara karşı sahiptirler. Bu haklar diğer haklardan öncelikli ve üstün kabul edilir. Bu üstünlük ve öncelik insan haklarının koruduğu temel değerlerin ahlaki olarak sahip olduğu önemden kaynaklanır. İnsan hakları evrensel hukukun en temel kavramlarından olup birçok uluslararası belgenin içeriğinde yer almaktadır. Devletler, hukuk düzenlerini inşa ederken bu belgeleri temel olarak düzenlemeler yapmaktadırlar. Ulusal mevzuatlar bu temel hak ve kavramlara göre şekillenmektedir. Türk hukuk sistemi için de bu söylenebilir. İnsan hakları kavramının muhatabı öncelikle devletlerdir. Devletlerin bu hakları tanıma ve koruma yükümlülüğü

bulunur. İnsan hakları kişilere devletten kendileri için aktif olarak bir şey isteme hakkını vermez. Ayrıca devletlere pozitif bir edimi yerine getirme yükümlülüğü yüklemeyiz. Fakat istisnai olarak bazı sınıflar bakımından devletin bazı hakların gerçekleştirilmesinde temin ve tedarik yükümlülüğü bulunur. Özellikle sosyal haklar bakımından bu sorumluluk gündeme gelecektir. Örneğin geçimlerini ve bakımlarını kendileri sağlayamayan engelli, yaşlı, çocuk ve kadınlar bakımından devletlerin kurumlar ve düzenlemeler vasıtasıyla bu kişiler için yaşam hakkı olarak adlandırılan eğitim, sağlık, barınma, gıda gibi temel insan haklarını sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır (Erdoğan M. , 2013, s. 143-152). Devletlere aktif sorumluluk yükleyen ve insan hakları ilkesi kapsamında bireysel sorunlar ve ihtiyaçlar dikkate alınarak yapılan düzenlemeler günümüz hukuk sistemlerini daha insancıl hale getirmiştir.

Haklar ve hukuk düzenlerinin amacı adaleti gerçekleştirmek olduğu için adalet kavramı önemlidir. Çünkü evrensel hukuk ilkeleri soyut adalet tanımının içeriğini oluşturmaktadır (Gürbüz, 2013, s. 197). Adaletin tanımına ilişkin geçmişten beri süregelen tartışmalar olmasına rağmen günümüzde kabul görmüş bir tanımla bulunmamaktadır. En basit haliyle “hak ve hukuka uygun olma” ve “adil olan” şeklinde ifade edilebilir. Adalet daha çok hukuk literatüründe kabul gören adalet çeşitleri üzerinden açıklanmaktadır. Adaletin içeriğini dağıtıcı adalet, denkleştirici adalet, hakkaniyet ve sosyal adalet anlayışları oluşturmaktadır. Denkleştirici adalette “herkese eşit olanın verilmesi” ilkesi uygulanır ve herkes verdiğinin karşılığını alır. Çünkü daha fazlasının verilmesi başkasının hakkının alınması demektir. Denkleştirici adalette uygulanan salt eşitlik gerçek eşitlik olmaz. Çünkü herkese eşit olanın verilmesi bazı durumlarda eşitliği kaldırır. Örneğin zengin-fakir herkesten eşit vergi alınması adaletsizlik olur. Dağıtıcı adalette ise insanlar yetenekleri ve topluma kattıkları kadar nimetlerden yararlanabilirler. Kısacası insanların faydaları kadar hakları bulunmaktadır. Bu halde eşitsizlik ve imkânsızlık sebebiyle daha az katkı sunan kişilerin hakları da daha az olacaktır. Örneğin açlık sorunuyla uğraşan ve yeterli eğitim hizmeti alamayan kişilerin topluma katkısı içinde bulunduğu yoksulluk sebebiyle her zaman diğer insanlardan az olacak ve bu sebeple nimetlerden yararlanma ve talep etme hakkı da olmayacaktır. Görüldüğü üzere dağıtıcı adalet ilkesinin uygulanması halinde aslında ihtiyaç sahibi olan ve yokluk içinde bulunanlar sefaletle mahkûm olacaklardır. Bu da

hiçbir adalet sisteminin kabul etmeyeceği bir durumdur. Bu iki anlayışta da sadece dıştan görüldüğü gibi değerlendirme yapılarak karar verilir. Oysa gerçek adalet bireysel özelliklerin dikkate alınarak karar verilmesi halinde gerçekleşecektir. Hakkaniyet (nesafet) ise dağıtıcı ve denkleştirici adaletin eksikliklerini giderir. Hakkaniyet “somut özellikler ve spesifik olaylar göz önünde tutularak adaletin uygulandığı eşitlik durumudur” (Öktem & Türkbağ, 2009, s. 69-72). Zaman içerisinde meydana gelen sosyal ve ekonomik değişiklikler adaletin de yeniden yorumlanmasını ve hukuk düzenine sosyal adalet kavramının girmesine sebep olmuştur.

Sosyal adalet, tabii adalet düşüncesinin toplumsal yaşamdaki yansıması olarak ifade edilmektedir. Toplumsal adalet olarak da adlandırılan sosyal adalet evrensel hukuk ilkelerinin içeriğini oluşturur. Sosyal adalet ilkesi evrensel hukuk ilkeleri ve insan hakları ile beraber ilerlemektedir. Bu durum yaşamsal gereksinimlerini karşılama gücünden yoksun insanlar bakımından önemlidir (Gürbüz, 2013, s. 218-219). Çünkü ihtiyaç sahibi insanlar bakımından önem arz eden hakların tesisinde sosyal adalet ve temel insan hakları ilkeleri esas alınmaktadır. Kabul gören evrensel değerlere ve belirli standartlara uygunluk devletlerin hakları ve hukuk sistemlerini düzenlerken daha özverili olmalarını sağlamaktadır. Bununla beraber sosyal adaletin ve evrensel ilkelerin varlığı temel yaşam haklarının ve ihtiyaç sahibi insanların hukuk düzenleri tarafından yok sayılmasını engellemektedir. En önemlisi toplumsal adalet düşüncesini yok sayan bir hukuk düzeninin geçerliliğinden bahsedilemez. Aslında adalet temelde eşitliğe dayanan düzenleyici bir kavramdır ve toplumsal ilişkileri eşitlik esasına göre düzenler. Sosyal adaletin amaçlarından biri de adil gelir dağılımını sağlayarak eşitliği gerçekleştirmektir. Bunun için eğitim, sosyal güvenlik, ücret ve fırsatlar gibi birçok konu da eşitliğin sağlanması gereklidir (Şenkal, 2021, s. 248) . Nihai olarak hukuk ve haklar adaletin ve sosyal yaşamın sürdürülmesine hizmet eden araçlardır. Özellikle hakları barındıran sistematik bir düzen olarak “hukuk” sosyal adaletin ve toplumsal huzurun gerçekleştirilmesinde büyük etkindir.

Kelime olarak “haklar” anlamına gelen hukuk Jhering’e göre “Hukuk, kelimenin en geniş anlamında dış zorlama aracılığıyla devlet gücü tarafından teminat altına alınmış olan sosyal yaşam şartlarının bütünüdür” şeklinde tanımlanmaktadır (Aktaran Beysan, 2015, s. 152). Sosyal bir varlık olan insan diğer insanlarla ve eşyayla ilişki içerisinde.

Toplumu oluşturan her bir ferдин istekleri ve ihtiyaçları farklıdır. Bunların farklılaştığı ve yarıştığı durumlarda çatışmalar çıkmaktadır. Bu da toplumsal düzenin bozulmasına sebep olur. İşte hukuk bu toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve düzenin devamı için otoriteler tarafından konulmuş ve işletilen kurallar bütünüdür. Bu kurallar insanlar tarafından insanlar için oluşturulmuştur. İnsanların hukuktan en önemli beklentisi adaleti gerçekleştirmesidir. Bununla beraber hukuk, düzeni sağlama ve ihtiyaçları karşılama fonksiyonlarını da gerçekleştirir ki, düzen adaletin gereğidir. Adalet ise toplumsal ilişkilerin ve ihtiyaçların eşitlik esasına uygun düzenlenmesiyle gerçekleşecektir (Aral, 2012, s. 9). Özellikle kanunlar önünde eşitlik adil bir toplumsal düzenin oluşturulmasında önemlidir. Çünkü dezavantajlı konumda bulunan ihtiyaç sahiplerinin içinde buldukları eşitsizlik durumlarının giderilerek asgari refah standartlarını sahip bir yaşama kavuşmaları, ekonomik-sosyal hak ve güvencelerden yararlanmaları ve korunmaları sosyal adalet esas alınarak oluşturulmuş hukuk kuralları sayesinde mümkün olacaktır (Çalış, 2022, s. 112). Hukuk kurallarının bu düzenleyici ve yararlandırıcı işlevi sosyal yaşam standartlarının yükselmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için önemlidir. Bu kapsamda hukukun amacı ve temeli; sosyal yaşam kurallarının ve toplumsal refahın güvence altına alınmasıdır (Özcan, 2007, s. 152).

Türk hukuk sisteminin temelini oluşturan ve yukarıda bahsedilen hak, hukuk, adalet, eşitlik ve sosyal adalet gibi kavramlar yoksulluk konusuyla da yakından ilgilidir. Yoksulluk, yaşamak için herkesin sahip olması gereken temel ihtiyaçlardan ve imkânlardan yoksunluk hali olarak ifade edilir. Aslında yoksulluk insanlar arasındaki eşitsizlik durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Her insanın sahip olması gereken bazı hakların sağlanamaması ve ihtiyaçların giderilememesi halinde yoksulluk ortaya çıkacaktır. Uluslararası temel metinlerde de yaşam hakkı olarak adlandırılan bu haklar İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi 25. maddesinde “Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.” şeklinde sıralanmıştır. Bunlardan bazıları devletler tarafından yalnızca düzenleneme altına alınır. Bazıları ise özellikle sosyal açıdan dezavantajlı olan gruplar (çocuklar, engelliler, yaşlılar, kadınlar)

bakımından yapılması gerekenler hem hukuk kuralı olarak düzenleme altına alınır hem de devlet aktif olarak kurum ve kuruluşlar aracılığıyla bunları sağlamakla yükümlüdür. Özellikle sosyal politikalar ve sosyal yardımlar yoksulluğa karşı koruyucu etkiye sahiptir. Bunların yasalar aracılığıyla düzenlenmesi uygulanabilirliğini ve faydasını arttıracığından devletin sosyal güvenlik alanındaki kanun çalışmaları yoksulluk ve ekonomik düzen bakımından önem arz etmektedir (Şenkal, 2021, s. 287).

Türk hukukunda yoksulluğa karşı yapılan düzenlemeler iki başlık halinde ele alınabilir. Bunlar mevzuat kapsamında kalan yazılı düzenlemeler ile bakanlık ve kurumlar tarafından yürütülen politikalarlardır. Mevzuat kapsamında ilk olarak Türk hukukunun temel kaynağı olan 1982 Anayasa'sında sosyal ve ekonomik haklar başlığı altında düzenlenmiş olan maddeler yoksulluk konusu kapsamında değinilmesi gereken önemli bir bölümdür. Bunun dışında kanunlar kapsamında kalan düzenlemelerin bir kısmı yoksullukla doğrudan ilişkili olmakla beraber bir kısmı ise aslında yoksulluk problemine karşı önleyici olarak konulmuş maddeler olarak nitelendirilemese de bu maddelerin muhtevası ve uygulanması sırasında kişilerin ekonomik varlıklarını koruyucu etkisi görülmektedir. Adaleti gerçekleştirirken kişilerin ekonomik olarak koruyan bu düzenlemeler de yoksullukla ilişkilendirip açıklanmıştır. Bununla beraber kanun ve yönetmeliklerle düzenlenmiş ve devletin aktif yükümlülüğüne binaen Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ihtiyaç sahiplerine yönelik yürütülen sosyal politikalar da yoksulluk problemi açısından sahip olduğu öneme binaen ayrı başlık altında incelenmiştir.

3.1. Yoksullukla İlgili Mevzuat Düzenlemeleri

Mevzuat, bir ülkede yürürlükte bulunan anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik ve kararname gibi hukuk kurallarının tümüne verilen isimdir (Erdoğan M. , 2013, s. 374). Türk hukuk sisteminde mevzuat; Anayasa, kanunlar, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve yönetmeliklerden oluşur. Normlar hiyerarşisi ilkesinin geçerli olduğu Türk hukuk sisteminde Anayasa temel kaynak kabul edilir. Kanun ve diğer düzenleyici işlemlerle Anayasa'ya aykırı kurallar konulamaz. Çalışmanın temel konusu olan yoksullukla ilgili olarak kişileri ekonomik olarak koruyan mevzuat düzenlemeleri öncelikle Anayasa ve daha sonra çeşitli kanunlar çerçevesinde açıklanmıştır.

3.1.1. Anayasa

Anayasa “Devletin kuruluşunu, niteliğini, yapısını, hükümet şeklini, organlarını ve bu organlar arasındaki ilişkileri ve kişilerin temel hak ve hürriyetlerini düzenleyen kurallar bütününe” verilen addır. Anayasaların bulunduğu hukuk sistemlerinde çoğunlukla anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi benimsenmektedir. Türk hukuk sisteminde 1982 Anayasası’nın 11. maddesiyle “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.” anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı kabul edilmiştir. Madde metninden de anlaşıldığı üzere Anayasa hükümleri temel kurallar olduğundan kanun maddesi gibi doğrudan uygulanabilecektir. Ayrıca normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunduğu için diğer kurallar (kanunlar, yönetmelikler vb.) Anayasa’ya aykırı şekilde düzenlenemeyecektir (Atar Y. , 2013, s. 4).

Anayasal düzenlemelerin içeriğini daha çok temel hak ve hürriyetler oluşturmaktadır. Temel hak ve hürriyetler çeşitli ve kapsamlı olduğu için belirli sınıflandırmalar yapılarak düzenlenmesi tercih edilmiştir. Jellinek sınıflandırması, en çok bilinen ve 1982 Anayasasında da kullanılan yöntemdir. Burada haklar üçe ayrılmaktadır: Negatif statü hakları (kişisel haklar), pozitif statü hakları (sosyal ve ekonomik haklar), aktif statü hakları(siyasal haklar).

Negatif statü hakları, devlet tarafından dokunulamayan, özel alanının sınırlarını çizen haklardır. Bu haklar kişiyi devlete ve topluma karşı korur. Yaşama hakkı, din-düşünce hürriyeti, konut dokunulmazlığı ve mülkiyet hakkı örnek verilebilir. Pozitif statü hakları ise sosyal ve ekonomik haklardır. Bu haklar kişilere isteme hakkı verir. Devlete de aktif hizmet sunma yükümlülüğü yükler. Çalışma-sağlık-konut-sosyal güvenlik hakları en önemli sosyal haklardandır. Aktif statü hakları da devlet yönetimine katılmayı sağlayan siyasi haklardır. Seçme-seçilme hakkı, parti kurma, dilekçe verme hakları bu kategoriye girer (Gözler, 2013, s. 404-405). 1982 Anayasasında temel hak ve hürriyetler bu sınıflandırma esas alınarak üç başlık halinde: “kişinin hakları ve ödevleri(m.17-40), sosyal ve ekonomik hak ve ödevler(m.41-65), siyasi haklar ve ödevler(m.66-74)” düzenlenmiştir.

Çalışmanın temel konusu olan yoksulluk; Anayasanın genel esaslar kısmında birden çok maddede geçen “sosyal hukuk devleti” ve “temel hak ve hürriyetler” başlığı altında düzenlenen “sosyal ve ekonomik hak ve ödevler” kısmı ile bağlantılıdır. Çünkü sosyal devletler, sosyal haklar temel alınarak oluşturulmuş sosyal politikalar aracılığıyla sosyal adaleti ve toplumsal refahı sağlamaya çalışırlar (Çalış, 2022, s. 113). Yoksulluk da sosyal adalet ve toplumsal refah kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Sosyal devlet ve sosyal hak kavramları birbirleriyle ve yoksullukla bağlantılı kavramlardır. Bu sebeple yoksullukla ilgili düzenlemelerin açıklanması bakımından bu kavramlar beraber ele alınmalıdır.

Anayasanın ikinci ve beşinci maddelerinde “sosyal hukuk devleti” ilkesi açıkça düzenlenmiştir. Sosyal devlet, “sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak ve herkes için insan haysiyetine yaraşır asgari bir hayat düzeyini gerçekleştirmekle yükümlü devlet” olarak tanımlanır. Sosyal devletin en önemli unsuru kişilere sosyal haklar tanınması ve bunları gerçekleştirmesidir. Bunun yanında sosyal devletler vatandaşların durumlarıyla ilgilenip asgari yaşam koşullarının oluşmasında aktif rol oynarlar. Özellikle gelir dağılımının adil bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan araçlar ve sosyal yardım politikalarıyla toplumsal refahı sağlamaya çalışırlar (Özbudun, 2013, s. 140-145). Hukuk sistemimizde yargı kararlarında da sosyal devlet tanımlarına yer verilmiştir. Anayasa Mahkemesi bir kararında sosyal devletin tanımını ve şartlarını şöyle özetlemiştir: “Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa'nın özüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar. Hukuk devletinin amaç edindiği kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir... Anayasa'nın, Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer verdiği sosyal hukuk devletinin dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel esas ve ilkeleri uyarınca toplumda yoksul ve muhtaç insanlara Devletçe yardım edilerek onlara insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması, böylece, sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesine elverişli ortamın yaratılması gerekir...”(E.1988/19,K.1988/33,K.T. 26.10.1988,AMKD,Sayı 24,s.451-452).

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere sosyal devletin amacı herkese insan onuruna yakışır asgari hayat düzeni sağlamaktır. İnsanların ve toplumun asgari refah düzeyi; herkese çalışma imkânlarının oluşturulması, adil ücret politikaları, çalışamayanlar ve dezavantajlı gruplar için sosyal güvenlik uygulamaları ile sağlanabilir. Bu ancak hukuk kuralları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Çünkü sosyal hak kategorisinde olan koruyucu ve önleyici imkânların hukuki düzenlemelerle yazılı hale getirilmesi sosyal devlet anlayışı bakımından zorunludur (Özbudun, 2013, s. 144). Türk hukuk sisteminde sosyal devlet anlayışı kapsamında ekonomik ve sosyal haklar ilk defa 1961 Anayasası'nda düzenlenmiştir. 1982 Anayasasında ise temel hak ve hürriyetler kısmının üçüncü bölümünde “sosyal ve ekonomik hak ve ödevler” başlığıyla genişçe yer verilmiştir.

Toplam 25 madde (m.41-65) olarak düzenlenen bu bölümün madde başlıkları şu şekildedir: Ailenin korunması ve çocuk hakları (m.41), eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi (m.42), kamu yararı (m.43-47), çalışma ile ilgili hükümler (m.49-52), toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt (m.53-54), ücrette adalet sağlanması (m.55), sağlık,-çevre ve konut (m.56-57), gençlik ve spor (m.58-59), sosyal güvenlik hakları (m.60-62), tarih-kültür ve tabiat varlıklarının korunması (m.63), sanatın ve sanatçının korunması (m.64), devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları (m.65).

Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Anayasanın genel esaslar kısmında ve sosyal haklar başlığı altında vatandaşları ekonomik olarak koruyan ve bir takım haklar veren maddeler yer almaktadır. Yoksulluk konusu kapsamında önleyici düzenlemeler olarak nitelendirebilecek bu maddelerden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Anayasanın giriş kısmında her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu, topluca Türk vatandaşlarının nimet ve külfetlerde ortak olduğu belirtilmektedir.
- Genel Esaslar kısmındaki cumhuriyetin nitelikleri başlıklı düzenleme sosyal güvenlik yönünden şöyledir: “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk Devletidir” (m.2). Böylece, 1982 Anayasası, birincisi insan haklarına saygılı devlet,

ikincisi hukuk devleti ve üçüncüsü sosyal devlet olmak üzere, sosyal güvenlik yönünden önem taşıyan üç niteleme yapmakta ve ayrıca toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışının esas olduğunu belirtmektedir.

- Devletin temel amaç ve görevleri başlıklı düzenlemenin sosyal güvenlik yönünden önem taşıyan kısmı şöyledir: "...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır." (m.5).
- Dezavantajlı gruplar bakımından yapılan ayrıcalıklı düzenlemelerin eşitliğe aykırı olmayacağı ayrıca belirtilmiştir: "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."(m.10/III).
- Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir (m.17/I).
- Anayasa'ya göre aile toplumun temelidir ve ailenin refahı ve çocuklara ilişkin koruyucu düzenlemeler devletin görevlerinden sayılmıştır: "Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar."(m.41/II). Ayrıca her çocuk koruma ve bakımdan yararlanma hakkına sahiptir(m.41/III).
- Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz(m.42/I). İlköğretim zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır (m.42/V). Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar; durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır (m.42/VII).
- Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışanları ve işsizleri korumak ve işsizliği önlemeye elverişli bir ekonomik ortam sağlamak için gerekli tedbirleri alır (m.49/II).
- Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır (m.55/ II). Asgari

ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur (m.55/III).

- Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir (m.56/1). Devlet, herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak amacıyla sağlık kuruluşlarını planlar ve hizmet vermesini düzenler (m.56/III). Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder (m.59/1). Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler (m.57).
- Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar (m.60). Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur (m.61).

Anayasa da düzenlenmiş olan ve yukarıda da yer verdiğimiz “sosyal ve ekonomik haklar” devlete aktif sorumluluklar yüklemektedir. Bu durum Anayasada şu şekilde ifade edilmiştir: “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” (m.65).Kısacası devletin bu kapsamda kalan hakları yasal olarak düzenlemesi yetmez. Ayrıca bu alanda pozitif faaliyet yapma yükümlülüğü ve sorumluluğu bulunmaktadır (Erdoğan M. , 2013, s. 167).

3.1.2. Kanunlar Çerçevesinde Yapılmış Düzenlemeler

Kelime olarak “yasa veya kural” anlamalarına gelen kanun ; “yetkili organlar tarafından çıkarılan uyulması zorunlu, genel, sürekli ve soyut hukuk kuralları” şeklinde tanımlanan hukuk terimidir (DİA). Kanunlar kişilere haklar sağlayıp bunların ihlali halinde yaptırımlar öngören düzenlemelerdir. Bu koruyuculuk özelliği yalnızca düzenlemelerin içeriğini oluşturan mutlak haklar için geçerli değildir. Çünkü kanunlar

hakların yanında hak olmayan ekonomik menfaatleride korurlar. Bu durum dolaylı koruyuculuk etkisi olarak ifade edilmektedir. Şahıs veya mal varlığına zarar verilmesi halinde diğer mal varlığı değerlerinde meydana gelecek olan ekonomik kayıpların korunması amacını taşıyan kanuni düzenlemeler bu koruyuculuğa sahiptir (Abik, 2010, s. 377-378). Örneğin çeşitli kanunlarda düzenlenmiş olan ve kişilerin mal varlıklarında veya gelirlerinde eksilmeye sebep olan bazı hallerde kişilere tanınan tazminat ve nafaka alma hakları bu kapsamda değerlendirilebilir. Bazı kanunların sağladığı dolaylı koruyuculuğun yanında Türk hukuk sisteminde kişileri salt ekonomik açıdan korumak için yapılmış yoksulluğu önleyici düzenlemeler de bulunmaktadır. Özellikle sosyal güvenlik hukuku kapsamında yapılmış olan sosyal sigortalar ve sosyal yardım kanunları yoksullukla doğrudan ilişkilidir. Çünkü bu kanunlar kişilerin mal ve şahıs varlıklarını ekonomik olarak koruyan düzenlemelerdir. Ayrıca kişilere barınma, eğitim, sağlık hizmetleri sunan sosyal hizmet düzenlemeleri de yoksullukla ilişkilendirilir. Çünkü yoksulluk çoğunlukla nakdi gelir eksikliği olarak tanımlansa da sadece bir gelir yetersizliği değil hem hak yetersizliği hem de imkân yetersizliğidir (Doğan & Şenkal, 2012, s. 68). Kişilere hak, hizmet ve nakdi gelir imkânı sunan ve doğrudan-dolaylı olarak yoksullukla ilişkili olan kanuni düzenlemeler başlıklar halinde incelenmiştir.

3.1.2.1. Sosyal Güvenlik Hukuku Kapsamındaki Kanuni Düzenlemeler

İnsanlar yaşarken kazançlarının veya mal varlıklarının eksilmesine veya giderlerinin artmasına sebep olacak durumlarla karşılaşabilirler. Örneğin hastalık, kaza, doğum, evlilik, ölüm gibi olaylar kişilerin ekonomik kayıplara uğramasına sebep olan olaylardır. İnsanlar bu tarz olaylar karşısında kendilerini ve ailelerini korumak ve yoksulluğa düşmemek adına çeşitli önlemler almışlardır. Tarihsel açıdan bakıldığında “sosyal güvenlik” kavramı ve kurumları da insanların kendilerini ve çevresindekileri güvence altına alma ve ekonomik olarak koruma fikrinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenlik ;“belli sayıdaki sosyal risklerin yol açabileceği gelir kayıplarına ve gider artışlarına karşı bir ülkede yaşayan insanların ekonomik güvenliklerinin sağlanması” şeklinde tanımlanabilir (Tuncay & Ekmekçi, 2013, s. 3). Yoksulluk sorunu sosyal güvenlik hukukunun alanına girmektedir. Çünkü sosyal güvenlik hukukunun temel amacı, yoksullukla mücadeledir. Yoksullukla bağlantılı olarak sosyal güvenlik

hukukunun diğerk amaçları; çalışamaz durumda olanlara asgari bir yaşam düzeyini sürdürebilmeleri için gelir sağlamak, hastalık veya kaza sebebiyle çalışma gücü azalan veya kaybeden kişilere sağlık yardımları sunmak ve çalışma hayatına dönmeleri için rehabilitasyon hizmetleri sağlamak, ailelerin masraflarını arttıran evlenme, doğum gibi konularda yardım sağlamak şeklinde sıralanabilir (Özdemir H. , 2023, s. 3).

Türk hukuk sisteminde sosyal güvenlik hakkı Anayasada düzenlenerek vatandaşlara tanınmış en önemli sosyal haklardandır. Sosyal güvenlik hakkı ve kurumları çerçevesinde oluşmuş sosyal güvenlik hukuku kamu hukuku içerisinde yer almaktadır. Çünkü sosyal güvenlik hakkı bütün vatandaşların sahip olduğu temel haklardan olup sağlayıcısı devlettir. Sosyal güvenlik hukuku; sosyal sigortalar, sosyal hizmetler ve sosyal yardımları içeren bir hukuk dalıdır. Türk hukuk sisteminde sosyal güvenlik alanında yapılmış birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. Özellikle sosyal sigortalar alanında yürürlükte bulunan 5510 Sayılı Kanun, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ve farklı alanlarda çeşitli düzenlemeler içeren sosyal yardım kanunları yoksulluk kapsamında yapılmış düzenlemelerdir.

3.1.2.1.1. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

31.05.2006 tarihli 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanun sosyal güvenlik hukukunun ana kaynağıdır. Çünkü ülkemizde var olan sosyal güvenlik sistemlerinin ana çatısını sosyal sigortalar oluşturmakta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler ikinci planda kalmaktadır (Gökçeoğlu Balcı, 2002, s. 479). Sosyal güvenlik hukuku gereğince “sigortalı-işveren-kamu kurumu” arasında kurulan sigorta ilişkisi kendiliğinden oluşmaktadır. Bu nedenle bir işçi işe başladığı zaman bildirim şartı yerine getirilmemiş olsa bile sigortalı sayılmaktadır. Çünkü sigortalı çalışma hakkı herkesin sahip olduğu kamusal bir haktır.

Kanun amacını birinci maddesinde; sosyal sigortalar ile genel sağlık sigortası bakımından kişileri güvence altına almak; bu sigortalardan yararlanacak kişileri ve sağlanacak hakları, bu haklardan yararlanma şartları ile finansman ve karşılama yöntemlerini belirlemek; sosyal sigortaların ve genel sağlık sigortasının işleyişi ile ilgili usul ve esasları düzenlemek şeklinde belirtmektedir. Kanunda kapsamında sigortalar kısa-uzun vadeli sigortalar ve genel sağlık sigortası şeklinde düzenlenmiştir. Kanunen

adına prim ödenmesi gereken veya kendi adına prim ödemesi gereken kişi sigortalı sayılmaktadır. Sigortalı olmanın sağlamış olduğu gelir ve maaşlardan yararlanma hakkı ise sigortalının kendisine ve ölümü halinde ise eşi, çocukları ve anne-babasına tanınmıştır (m.3).

Kişilerin çalışmalarını ve dolayısıyla kazançlarını olumsuz etkileyen bazı durumların yaşanması hallerinde kısa vadeli sigortalar kapsamında kendilerine nakdi gelir sağlanmaktadır. Kısa vadeli sigortalar çalışmaya başlar başlamaz ortaya çıkabilecek riskleri karşılayan yardımları kapsamına almaktadır. Kanunda kısa vadeli sigorta kolları olarak, iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası sayılmıştır(m.3). Sigortalı çalışanın işverenin otoritesi altında veya kendi işinde çalıştığı sırada meydana gelen kazalar sebebiyle uğramış olduğu zararlar iş kazası olarak tanımlanmaktadır. İcra ettiği meslek sebebiyle oluşan hastalıklar ise meslek hastalığı olarak adlandırılmaktadır. İş kazası ve meslek hastalığı kategorisine girmeyen geçici nitelikteki iş göremezlik durumu ise sosyal sigortalar açısından hastalık olarak nitelendirilmektedir(m.13,14,15) (Özdemir H. , 2023, s. 8-9). Sigortalılık şartların gerçekleşmesi halinde iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortasından sağlanan haklar kanunda sıralanmıştır; sigortalıya günlük geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi, sigortalıya sürekli iş göremezlik geliri bağlanması, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması, gelir bağlanmış olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi, iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölen sigortalı için cenaze ödeneği verilmesi(m.16).

Uzun vadeli sigorta kolları ise fon biriktirme esasına dayanan ve çalışmaya başladıktan belli bir süre sonra gerçekleşen risklere karşı koruyuculuk sağlayan sigorta kolları uzun vadeli sigorta olarak adlandırılmaktadır. Kanunun 25 ile 39. Maddeleri arasında düzenlenen uzun vadeli sigorta kolları; malullük, yaşlılık ve ölüm sigortasıdır. Malullük çalışma gücünün sürekli biçimde kısmen veya tamamen kaybedilmesi sonucunu doğuran sağlık bozukluğudur. Sağlığı bozulduğu için çalışamayan sigortalıya malullük aylığı bağlanacaktır (Özdemir H. , 2023, s. 11). Yaşlılık sigortasında ise belli bir yaşa gelip(kadınlarda 58, erkeklerde 60) ve belirli gün sayısınca prim ödeyen yaşlılara kanunen yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. Talep edilmesi halinde aylık bağlanması yerine toptan ödeme de gerçekleştirilebilir(m.28). Ölüm sigortasında ise

sigortalının ölümü halinde geçimini sağladığı geride kalan aile bireylerinin ihtiyaçları karşılanmakta ve güvence altına alınmaktadırlar. Ölüm sigortasında sağlanan haklar; ölüm aylığı bağlanması, ölüm toptan ödemesi yapılması, aylık almakta olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi, cenaze ödeneği verilmesi şeklinde düzenlenmiştir(m.32).Ölüm sigortasından yararlanılabilmesi için sigortalının ölmüş olması, belli gün prim ödemiş olması ve sigortalının hak sahiplerini kuruma başvurmaları gerekmektedir. Kanuni hak sahipleri; eş, çocuklar ve anne-babadır (Üçışık , 2015, s. 218).

Genel sağlık sigortası ise kişilerin ekonomik gücüne ve isteğine bakılmaksızın ortaya çıkacak hastalık riskine karşı, toplumun tüm bireylerinin sağlık hizmetlerinden yararlanmasını sağlayan sağlık sigortasıdır. Bu sigortada sistemine dahil olanlar sağlık hizmetleri için belirli bir prim ödeyecek, prim ödeme gücü olmayanların primleri devlet tarafından ödenecektir. Çünkü bu sigorta kapsamına girmek isteğe bağlı değil zorunludur. Bu haktan sigortalı ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler yararlandırılır. Bu sigorta türünden ödenen prim miktarının ve gününün önemi yoktur. Herkesin sağlık hizmetlerinden eşit ve etkin bir biçimde yararlandırılması sağlanmaktadır(m.62). Ülkemizde 01.01.2012 tarihinde yeşil kart uygulaması sona erdirilmiş ve herkes bu tarih itibarıyla genel sağlık sigortası kapsamına alınmıştır (Özdemir H. , 2023, s. 16).

3.1.2.1.2. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu

Sosyal hizmet, bireylerin yoksul ve ihtiyaç sahibi olmaları halinde asgari yaşam standartlarında hayatlarını devam ettirmeleri için devlet ve kamu kurumları tarafından gerekli tedbirlerin alınması ve hizmetlerin sağlanması esasına dayanır (Özdamar & Çakar, 2015, s. 169). Sosyal hizmetlerin temel hedefi insanların ve toplumun yaşam kalitesini arttırarak refahı sağlamaktır. Hukuk kurallarının da amacı bireysel ve toplumsal refahı ve barışı sağlamaktır. Toplumun refahını sağlama konusunda ortak payda da buluşan bu iki alanın ortak çalışmaları bulunmaktadır (Çalış, 2022, s. 108). Bu kapsamda yapılan kanunlar ve sunulan hizmetlerden en kapsamlısı 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'dur. Bu kanunun; korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmekle görevli teşkilata ilişkin esasları belirlemek amacıyla düzenlenmiştir(m.1).

Kanun kapsamında koruma kapsamında kalan dezavantajlı gruplardan “korunmaya ihtiyacı olan çocuk, ihtiyacı olan engelli ve ihtiyacı olan yaşlıya” sosyal hizmetlerden yararlanma da öncelik tanınır(m.4/I-c). Bu hizmetler Bakanlığa bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri ve ilgili müdürlükler tarafından yürütülmektedir. SHM kanunda; “İhtiyaç sahiplerinin tespit edilerek sosyal hizmet müdahalesinin ve takibinin gerçekleştirilmesi, çocuk, genç, kadın, erkek, engelli, yaşlı bireylere ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetler ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin bir arada ve en kolay ulaşılabılır biçimde...” sunulmasından ve bu hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu kuruluşlar olarak tanımlanmıştır(m.3/f-16). Sosyal hizmet merkezleri dışında korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler Bakanlığın Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir. Bu çocuklara yönelik koruma kararları çerçevesinde bakım ve barınma(m.22), koruyucu aile(m.23), eğitim-meslek edinme(m.25), istihdam(Ek-1), evlenme yardımı(m.32) gibi birçok hizmet sunulmaktadır. Kanun kapsamında bakıma ihtiyacı olan engellilere, rehabilitasyon merkezlerinde veya sosyal yardım yapılmak suretiyle evde bakımına destek verilmektedir(m.Ek-7). Evde bakım hizmetinden 65 yaşını doldurmuş ihtiyaç sahibi yaşlılarda yararlanabilmektedir(Ek m.11). Bunlar dışında aslında sosyal hizmet adı altında ve bu kanun esas alınarak hazırlanmış yönetmeliklerle koruma kapsamında sayılan gruplara yönelik farklı hizmetlerde sunulmaktadır. Bunlar daha detaylı ve özel düzenlemeler oldukları için açıklanmamış olup yalnızca kanun kapsamındaki düzenlemelere değinmek yeterli görülmüştür.

3.1.2.1.3. Sosyal Yardımların Düzenlendiği Bazı Kanunlar

Sosyal yardım, ihtiyaç sahibi kimselere kurum ve kuruluşlar aracılığıyla karşılıksız olarak verilen aynı veya nakdi yardımlar şeklinde tanımlanabilir (Ceren & Erdem, 2018, s. 9). Sosyal yardımlar sosyal sigorta sistemindeki eksiklikleri giderici özellik taşımaktadır. Çünkü yalnızca sosyal sigortalar vasıtasıyla toplumun her kesiminde ekonomik refahı sağlamak güçtür (Yuvalı, 2019, s. 51). Sosyal yardımlar kanun ve yönetmeliklerle düzenlenmekte ve genellikle hak temelli sunulmaktadır. Hak olarak sınıflandırılan yardımlar ihtiyaç sahibi kişilere talep hakkı verdiği için yararlanma oranını ve sağlanan faydayı arttırıcı etki göstermektedir. Bu sebeple sosyal yardımların

kanunlarla düzenlenmiş olması aslında ihtiyaç sahibi kişileri ve sistemi koruyucu nitelik katmaktadır. Özellikle toplumda dezavantajlı olan yaşlılar, engelliler, çocuklar, öğrenciler, şehit aileleri gibi gruplara yönelik yapılan özel düzenlemelerden bazıları aşağıda açıklanmıştır.

a) 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu

İş bu kanun 1986 yılında “fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir” (m.1) amacıyla kabul edilmiştir. Kanunun amacı kapsamında sosyal yardım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kurulmuştur. Kanun kapsamında kurulan fon ve vakıfların işleyişi günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir (ASHB, 2024, s. 9).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kendisine bağlı vakıflara ve yapılacak sosyal yardım projelerine kaynak oluşturmak ve kanunda da açıkça belirtildiği üzere “ Bu Kanunda öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi için...”(m.3) kurulmuştur. 1986 yılında bu kanunla kurulan fon 2004 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) Başbakanlığa bağlanmıştır. 2011 tarihinde yayınlanan 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlığa bağlanmış ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) adını almıştır. Fon günümüzde ASHB bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir (İncedal, 2013, s. 74). Yoksullukla mücadele de etkin rol oynayan SYGM'nin amacı sosyal yardımlarla ilgili ulusal projeler belirleyerek bunların koordinasyonunu gerçekleştirirken yoksulluğu azaltmaktır. Ayrıca sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının denetimi de yapmak SYGM'nin görevleri arasında sayılmıştır (ASHB, 2024, s. 18).

Vakıflar “kanunun amacına uygun faaliyet ve çalışmalar yapmak ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdî ve aynî yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede sosyal

yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulur...” (m.7) . Kanuna göre (m.7/IV) bu vakıflar Türk Medeni Kanunu’na hükümlerine göre kurulacaktır. Bakanlığın yayınladığı son faaliyet raporuna göre 81’i il 922’si ilçe merkezinde olmak üzere Türkiye’de toplam 1003 adet SYDV bulunmaktadır. SYDV tarafından yapılan birçok sosyal yardımın kanun kapsamında yasal bir dayanağı bulunmamaktadır. Yardımlar çoğunlukla idari kararlarla gerçekleştirilmektedir. Çeşitli kategorilere ayrılmış bu yardımlardan bazıları şunlardır: Aile yardımları(doğum yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yardım, öksüz-yetim yardımları vb.), sağlık yardımları(tedavi destekleri, kronik hastalık yardımları, sigorta primleri ödeme, şartlı sağlık yardımları vb.), barınma ve gıda yardımları (aşevleri, gıda yardımları, sosyal konut projeleri, yakacak yardımları vb.), eğitim yardımları(öğrenci barınma-taşıma-yemek yardımı, yurt yapımı, ücretsiz ders kitapları vb.), engelli ve yaşlı yardımları (ASHB, 2024, s. 138-139).

b) 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun

01.07.1976 tarihinde Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe giren bu kanun; finansmanı doğrudan kamu kaynaklı olan ve kapsamı belirli modern nitelikli sosyal yardım uygulamasına ilişkin ilk hukuki düzenlemedir. Bu düzenleme halk arasında “65 Yaş Aylığı” olarak da bilinir. Zaman içerisinde birçok değişiklik yapılan kanunun son halinde yaşlı ve muhtaç kimseler, muhtaç durumdaki engelli vatandaşlar ve belirli şartlar dâhilinde muhtaç engellilere bakanlar yardımlardan yararlananlar kapsamında sayılmıştır. Bu kanun toplumda gerçekten ihtiyaç sahibi olan ve korunmaya muhtaç kişilere kapsamlı bir koruma sağlamaktadır (Yuvalı, 2019, s. 71).

65 yaşını doldurmuş olup aylık alabilecek olanlar kanunun ilk maddesinde belirlenmiştir. “Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar, nafaka bağlanmış veya nafaka bağlanması mümkün olanlar veya 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu hükümlerine göre harçlık ödenenler hariç olmak kaydıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarına, muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (4.387) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık

bağlanır.”(m.1). Kanun maddesinden de anlaşılacağı üzere aylık bağlanmasının tek şartı 65 yaşını doldurmak değildir. Muhtaç ve kimsesiz olan 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarına aylık bağlanacaktır.

Kanunun ikinci maddesinde engellilere aylık bağlanmasına ilişkin düzenleme yapılmıştır. 65 yaşını doldurmamış olsalar bile;

a) Başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını ilgili mevzuatı çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile kanıtlayan, 18 yaşını dolduran Türk vatandaşı engellilerden; sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilenlere muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (4.860) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda

b)İlgili mevzuatı çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile engelli olduklarını kanıtlayan, 18 yaşını dolduran ve talebine rağmen Türkiye İş Kurumu tarafından işe yerleştirilememiş olan Türk vatandaşlarından; sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilenlere muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (3.240) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda, aylık bağlanır(m.2/I)

“Türk vatandaşı olan, 18 yaşını tamamlamamış ve ilgili mevzuatı çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile engelli oldukları kanıtlanmış durumundaki engelli yakınlarının bakımını üstelenen Türk vatandaşlarına”(m.2/II) da aylık bağlanması kanunen öngörülmüştür. Engelli yakınına bakan kişiler çoğunlukla başka işlerde çalışmamaktadır. Bu açıdan bağlanan bu aylık bakan kişiler bakımından geçim kaynağı olmaktadır. Engelliler bakımından ise evde bakım hizmetinin sağlanmasını sağlayan bu yardım ayrıca engelli vatandaşlar için koruyuculuk sağlamaktadır. Bu sayede engelli kimselerin bakım ihtiyaçları aile ortamında ve belirli standartlarda sağlanabilecektir.

Bakan kişiye nakdi bir ödeme yapılması bu ödemenin onun açısından 2022 sayılı kanun kapsamında bir sosyal yardım olarak nitelendirilmesini gerektirse de engelli kişi açısından bakım hizmeti olarak nitelendirileceği için sosyal hizmet kategorisinde kalmaktadır (Özdamar & Çakar, 2015, s. 180).

Aylık alabilmek için; Türk vatandaşı olmak, 65 yaşının üzerinde veya engelli olmak, kimsesiz ve muhtaç olmak gibi kanunen belirlenmiş şartlara sahip kişilerin ikametgâh adreslerinin bulunduğu sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına yazılı başvuru yapmaları gerekmektedir(m.3/I). Kanun kapsamında aylıkların bağlanması, ödenmesi ve kesilmesi gibi işlemler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir(m.3/II).

c) 2330 Sayılı Nakdi Yardım ve Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun

Bu kanunla şehit yakınları ile malul ve gazilere yapılan nakdi yardımlar ve sağlanan bazı hizmetler düzenlenmiştir. Bu kanun dışında da birçok yasal düzenleme ile terörle mücadele sırasında şehit veya malul olanlara ve bunların yakınlarına birtakım haklar tanınmıştır. Bu haklar terörle mücadele dolayısıyla mağduriyet yaşayanların acılarını bir nebze hafifletmekte, hayatlarını idame ettirmelerinde kayda değer bir katkı sağlamaktadır. Terörle mücadele de başarılı olabilmenin en önemli unsuru bu konuda özverili ve motive olmuş personellerle hareket edebilmektir. Bu sebeple bu mücadelede yer alanların motive edilmesi önemlidir. Bu da kendilerine ve yakınlarına yönelik tanınmış bir takım haklarla sağlanmaktadır (Uyar, 2008, s. 47). Motivasyon sağlamanın yanında terör eylemleri sebebiyle yaralanıp malul olan kişiler işlerini kaybedecekler, bunların ve şehit olanların yakınları ise maddi gelirlerinde eksilme yaşayacaklardır. Bu kişilerin muhtaç olmadan ve yoksulluğa düşmeden yaşamlarını idame ettirmeleri için tazminat ve maaşlarla maddi gelir sağlanması ve bazı temel yaşam hizmetlerinden ücretsiz faydalanma haklarının tanınması sosyal devlet anlayışının gereklerindedir. Bu sebeple Devletler bu düzenlemelerle toplumun huzurunu ve insanların temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamalıdır.

Kanunun amacı birinci maddesinde şu şekilde açıklanmıştır; “ ...barışta güven ve asayişini korumak, kaçakçılığı men, takip ve tahkikle, trafik ve yol güvenliğini veya tutuklu ve hükümlülerin sevk ve nakillerini sağlamakla görevli olanların; Türk Silahlı

Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Teşkilatında bulunan patlayıcı maddelerin incelenmesi, muhafazası, nakli, imha edilmesi ve zararsız hâle getirilmesi işlemlerinde görevlendirilenler, orman yangınlarını söndürme çalışmalarında fiilen görevli olanlar ile yetkililerce kendilerine bu kapsamda görev verilen kamu görevlileri ve gönüllüler bu görevlerinden dolayı ya da görevleri sona ermiş olsa bile yaptıkları hizmet nedeniyle derhal veya bu yüzden maruz kaldıkları yaralanma veya hastalık sonucu ölmeleri veya engelli hâle gelmeleri hâlinde ödenecek nakdi tazminat ile birlikte bağlanacak aylığın ve bu yüzden yaralanmaları hâlinde ödenecek nakdi tazminatın esas ve yöntemlerinin düzenlenmesidir.”(m.1).

Kanun kapsamında haklardan yararlanabilecek kamu görevlileri ikinci maddede sayılmış olup ayrıca “saldırıya maruz kalan eş, fûru, ana, baba ve kardeşleri”(m.2/i) kapsama dahil edilmiştir. Bu kişilere belli esaslara göre hesaplanacak olan “nakdi tazminat”(m.3) ve “aylık”(m.4) alma hakkı tanınmıştır. Bu nakdi yardımların yanında bu kimseler ve yakınlarının sağlık ve eğitim haklarına ilişkin özel düzenleme yapılmıştır. Öğrenim ve sağlık yardımı şeklinde düzenlenen ilgili maddeyle şehit ve gazi çocuklarının eğitim hakkına ilişkin; “Bu Kanunda yazılı hallerde ölenlerin veya çalışamayacak derecede engelli hâle gelenlerin çocukları, devlete ait yatılı okul ve eğitim kurumlarında yönetmelikte tespit edilecek esaslara göre ücretsiz olarak okutulurlar. Bunlardan, yükseköğrenim yapmakta olanlar Devlete ait yurtlar ile yükseköğrenim kredilerinden (yürürlükteki mevzuata göre) öncelikle yararlanırlar.”(m.7/I-II) yurt ve burs hakkı tanınmıştır. Ayrıca sağlık hizmetleri kapsamında ücretsiz tedavi hakkı tanınmıştır; “Bu Kanunun kapsamında bulunanlardan, tedavi giderleri kamu kurum ve kuruluşlarınca karşılanamayanların tedavileri; Devlet, üniversitesi, Sosyal Sigortalar Kurumu hastaneleri ile askeri hastanelerde ücretsiz olarak yapılır.”(m.7/IV).

3712 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nda da şehitler, şehit yakınları ve malul olanlar bakımından 2330 sayılı kanuna atıf yapılarak düzenleme yapılmıştır. Anılan kanuna göre; “kamu görevlilerinden yurtiçinde ve yurtdışında görevlerini ifa ederlerken veya sıfatları kalkmış olsa bile bu görevlerini yapmalarından dolayı terör eylemlerine muhatap olarak yaralanan, engelli hâle gelen, ölen veya öldürülenler hakkında 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümleri

uygulanır.”(m.21). Bu nakdi yardımların yanında 3713 sayılı kanunda ayrıca; konut ve kira yardımı (m.21/I-b), sağlık hizmetlerinden yararlanma ve ücretsiz tedavi hakkı(m.21/I-e), istihdam hakkı (Ek madde-1) gibi haklar da düzenlenmiştir. Bu kanun kapsamında kamu personeli olmayan ama terör eylemlerinden zarar gören kişilerde korunmaktadır. İlgili madde uyarınca terör eylemleri sebebiyle ölen ve yaralananların tedavileri Devlet tarafından yapılacak ve SYDF tarafından yapılan yardımlarda bu kişilere öncelik verilecektir. Ayrıca şehit çocuklarının ilk-orta öğretim çağındaki çocuklarının eğitimi bu fondan karşılanacaktır(m.22).

d) 2684 Sayılı İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun

19.06.1982 tarihinde Resmi Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe giren bu kanunla; Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilköğretim ve ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilere ihtiyaca göre parasız yatılı okuma veya burs alma imkânları sağlanmıştır. Kavramlar kanunun üçüncü maddesinde şu şekilde: “Parasız yatılı okuma; kanunda belirtilen şartları taşıyan öğrencilerin ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında karşılıksız olarak barındırılmak, beslenmek, giydirilmek ve kendilerine harçlık verilmek suretiyle okutulmaları; ”, “Burslu okuma; kanunda belirtilen şartları taşıyan öğrencilerin ilköğretim ikinci kademe ve ortaöğretim kurumlarında Cumhurbaşkanı kararı ile tespit edilecek miktarda karşılıksız olarak para yardımı yapılması suretiyle okutulmaları” tanımlanmaktadır.

Parasız yatılı ve burslu öğrenci kontenjanları illerin gelişmişlik durumları ve öğrenci sayıları dikkate alınarak her yıl Milli Eğitim Bakanlığınca tespit edilmektedir(m4/II). Bu öğrencilerin sayısı, seçilmeleri, sınavları ve kabulleriyle ilgili esaslar Milli Eğitim Bakanlığınca her yıl ilan edilir(m.4/IV). Ayrıca bazı şartları taşıyan öğrenciler sınavsız şekilde de parasız yatılı imkânından yararlanabilmektedir(m.5). Ama burs alma imkânından yalnızca sınav girip başarılı olanlar yararlanabilecektir. Parasız yatılı öğrencilerine barınma hizmetinin yanında; eğitim araç ve gereçleri, yiyecek, giyecek, harçlık ve diğer ihtiyaçları ile ilgili sosyal yardımlar da yapılmaktadır. Bunun yanında bu öğrencilerin tedavi ve muayene giderleri de Milli Eğitim Bakanlığınca karşılanmaktadır(m.10). Öğrencilerin bu imkânlardan yararlanma hakları ortaöğretime bitirinceye kadar devam etmektedir(m.6).

Eğitimin yoksullukla olan ilişkisini ortaya koyan birçok çalışmada düşük eğitim düzey ile yoksulluk arasında doğrudan orantılı bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır (Kayalidere & Şahin, 2014, s. 62). Çalışmamızın ilk bölümünde de değinildiği üzere eğitim yoksulluğunun hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu kanuni düzenlemeyle beraber eğitimin ilk basamağından itibaren ihtiyaç sahibi öğrencilere nakdi yardım, barınma, beslenme, sağlık gibi alanlarda da hizmetler sağlanarak bu öğrenciler eğitim hakkından ve diğer sosyal haklardan bir bütün olarak yararlandırılmaktadır. Bu sayede yoksul öğrencilerin ihtiyaçları karşılanmakta ve eğitim hakkı hizmet olarak sunulmaktadır. Bu düzenlemelerle yapılan nakdi yardımlar ve sunulan hizmetler kısa ve uzun vadede yoksulluğu azaltıcı etkiler göstermektedir.

e) 351 Sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurt Hizmetleri Kanunu

1982 Anayasasında maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin burs ve diğer ihtiyaçları bakımından yardımlar yapılması ve öğrenimlerini devam ettirmelerini sağlamak Devletin görevleri arasında sayılmıştır. Konuya ilişkin yasal düzenleme ise 1961 tarihinde kabul edilip yürürlüğe giren 351 sayılı kanunla yapılmıştır. Üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılama görevi günümüzde Gençlik Spor Bakanlığına bağlı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü (KYK) tarafından yerine getirilmektedir. Bu kurum 351 sayılı kanun kapsamında “Yurt içinde ve dışında yükseköğrenim gören öğrenciler için yurtlar yapmak ve bunların işletmesini sağlamak, beslenme yardımı yapmak, eğitim, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle milli ve manevi gelişmelerine katkı sağlamak, yükseköğrenim öğrencilerine kredi veya burs vermek, öğrencilerin yükseköğrenimlerini kolaylaştırmaktır.”(m.2) amacıyla kurulmuştur. Madde metninden de anlaşıldığı üzere öğrencilere; barınma- beslenme hizmetleri ve kredi-burs destekleri verilmektedir.

Burs, yönetmelikte de tanımlandığı şekliyle; “...başarılı ve ihtiyaç sahibi öğrencilere eğitim desteği için karşılıksız verilen...” para yardımlarıdır(Burs Yönetmeliği m.4/I-ç). Geri ödenmek üzere verilen nakdi yardımlar ise kredi olarak ifade edilmektedir. Öğrenim Kredisi, “yükseköğrenim öğrencilerine devam ettikleri öğretim kurumunun normal öğrenim süresince verilen, zorunlu hizmet yükümlülüğü bulunmayan borç para” şeklinde tanımlanır (ÖSYM, 10.05.2024). Öğrenim kredisi öğrenim gören ve 351 sayılı kanuna göre yapılacak yönetmeliklerle belirtilen esas ve şartlar içinde

yeterlikleri ve ihtiyaçları tespit edilen öğrencilere verilir(m.14). Düzenlemenin yapıldığı kanunun madde metninin gerekçesinde yapılan yardımın geri alınmasına ilişkin açıklama şöyledir: “...bedavacılık zihniyetine son vermek için... bu para yardımı, hayata atıldıktan sonra kendisinden tahsil edilmelidir. Bu suretle para döner sermaye halinde yıllarca üniversite gençliğinin ihtiyacını karşılamalıdır” (Aktaran Üçışık , 2015, s. 105). Bu krediler faizsiz olarak verilir. Alan öğrenciler öğrencilikleri bittikten iki yıl sonra aldıkları süre kadar aylık taksitler halinde olarak geri ödemesini yapacaklardır(m.16).

Üniversite öğrencilerinin barınma ihtiyaçlarının karşılanması için KYK kendi bünyesinde yurtlar yapmaktadır. Bu yurtlara ilişkin esaslar 09.04.2021 tarihinde yayımlanan 32169 sayılı Gençlik ve Spor Bakanlığı Yurt Hizmetleri Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Yönetmeliğin üçüncü maddesinde 351 sayılı kanun dayanak gösterilmektedir. Bu yönetmelik kapsamında öğrencilerin yurtlarda kalabilmesi örgün eğitim veren bir yükseköğretim kurumunda öğrenci olmak, ailenin başvuru yurdu sınırları dışında ikamet etmemesi, belli suçlardan ceza almamış olmak gibi bazı şartlara tabi tutulmaktadır(Yönetmelik m.6). Ayrıca yurtlarda kalan öğrencilerden belirli bir ücret alınmaktadır(Yönetmelik m.11). Alınan bu ücret karşılığında öğrencilere hem barınma hem beslenme hizmetleri sunulmaktadır. Bu ücretler verilen hizmet ve diğer özel kurum ve kuruluşlarla kıyaslandığında düşük ücretlerdir. Şehit ve gazilerin eşleri ve çocuklarından, anne ve babası vefat etmiş 25 yaş altı öğrencilerden, çocukluklarını devlet koruması altında geçirmiş olanlardan yurt ücreti alınmamaktadır(Yönetmelik m.14).

3.1.2.2. Diğer Alanlardaki Kanuni Düzenlemeler

Bazı kanunların yapılmasındaki asıl amaç yoksulluğu önlemek olmasa da bu kanunlar içeriğindeki asıl hakların yanında kişilerin ekonomik menfaatlerini de korumaktadır. Dolaylı koruyuculuk etkisi olarak adlandırılan bu durumun kişilik ve mal varlığı hakları üzerindeki ekonomik koruyuculuğu bu düzenlemelerin yoksullukla ilişkilendirilmesinin sebebidir. Aslında bu hukuki düzenlemelerin sosyal güvenlik hukuku ile ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle borçlar, medeni ve iş hukuku alanında yapılmış olan bazı düzenlemeler incelendiğinde bunların sosyal güvenlik hukuku ve

yoksullukla ilişkisi göze çarpacaktır. Yoksullukla bağlantıyı kurabilmek açısından bu bağlantıları açıklamak da fayda vardır. Öncelikli olarak sosyal güvenlik hakkının sonucu olarak ortaya çıkan sosyal sigorta ilişkisi her ne kadar kamusal bir borç olsa da bir sözleşme ilişkisidir. Sözleşmelerin temelini ise borçlar hukuku ilkeleri oluşturmaktadır. Bunun yanında iş hukuku kapsamında düzenlenen işçi-işveren ilişkisi ile sosyal güvenlik hukuku kapsamında düzenlenen çalışanların zorunlu olarak sigorta yapılması şartı, iş kazaları ve meslek hastalıklarında sigorta kapsamında yapılan zorunlu ödemeler iş hukuku ve sosyal güvenlik hukukunun ortak noktalarını oluşturmaktadır. Medeni kanun kapsamında düzenlenen aile hukuku ve miras hukuku düzenlemeleri de sosyal güvenlik hukukunda uygulama alanı bulmaktadır. Örneğin sosyal güvenlik hakkından faydalanan kişinin aile üyeleri de bundan faydalanacak ve kişinin ölümü halinde ise bu haklar miras yoluyla devredek olup bu sayede geride kalanların korunması medeni hukukun sosyal güvenlik hukuku ile ilişkisini göstermektedir (Tuncay & Ekmekçi, 2013, s. 97).

Kişilerin gelirlerini veya mal varlıklarını koruyucu ve arttırıcı etkiye sahip, ekonomik koruyuculuk sağlayan ve yoksulluk kapsamında değerlendirilebilecek bazı kanuni düzenlemeler daha açıklayıcı olması sebebiyle bulunduğu alanlara göre ele alınmıştır.

3.1.2.2.1. Medeni Hukuk

Türk hukukunda yürürlükte olan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu; kişiler, aile, miras ve eşya hukuku şeklinde dört kitaptan oluşmaktadır. Kanunda kişileri ekonomik olarak koruyucu ve destekleyici kanuni düzenlemeler bulunmaktadır. Konuyla ilgisi bakımından yoksullukla ilişkilendirilen; nafakalar, tazminatlar, miras hukuku, vakıf-dernekler ve malın korunması ilkesinin düzenlenmiş olduğu maddelerinden bahsedilmiştir.

Aile hukuku kısmında düzenlenmiş olan nafaka ve tazminatlar ile çocuklar, eşler ve hısımlara yönelik ekonomik anlamda koruyucu ve destekleyici düzenlemeler bulunmaktadır. Korunmaya ihtiyaçları bakımından çocuklara ilişkin birçok düzenleme vardır. Öncelikli olarak çocukların bakım ve gözetim yükümlülüğü ebeveynlere yüklenmiştir. Evliliğin doğal bir sonucu olarak çocuk sahibi olunması halinde eşler "...çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle

yükümlüdürler” (m.185). Çocukların bakım ve eğitim giderlerinin karşılanmasıyla ilgili maddeye göre; “ Çocuğun bakımı, eğitimi ve korunması için gerekli giderler ana ve baba tarafından karşılanır.”(m.327) çocuğun giderlerine iki tarafta katlanmak zorundadır. Bu yükümlülüğün erginlikle son ereceği düzenlenmişse de eğitimine devam eden çocuklar bakımından eğitim süresince devam edecektir. Ebeveynler imkânları ölçüsünde sorumludurlar. Koruyuculuğu arttırması için sorumluluğunu yerine getirmeyen kişiye karşı bakım görevini yerine getiren diğer taraf veya çocuğa dava açma hakkı tanınmıştır(m.329). Evlilik birliği içerisinde çocukla ilgili giderlere katlanmayan eşe diğer eş çocuk adına dava açabilecektir. Bu halde hâkim tarafından hükmedilecek nafaka “tedbir nafakası” olarak adlandırılmaktadır. Eşlerin boşanması halinde ise kendisine velâyet hakkı verilmeyen tarafın çocuğu için “iştirak nafakası” ödemesine hükmedilecektir. Ergin olmuş ama eğitim hayatı devam eden çocuklar bakımından bu nafaka “yardım nafakası” olarak devam edecektir. Hâkim çocuğun ihtiyaçlarını ve ödeyecek tarafın mali gücünü dikkate alarak nafaka miktarlarını belirleyecektir. Çünkü çocuğun üstün yararı korunurken karşı tarafında yoksulluğa düşmemesine dikkat edilmelidir (Sözer, 2020, s. 14).

Evliliğin kanunda düzenlenmiş çeşitli sebeplerle ve hâkim kararıyla sona ermesi hali olan boşanmanın beraberinde getirdiği bazı mali yükümlülükler bulunmaktadır. Çünkü boşanma sonucunda eşlerden birinin ekonomik olarak zarara uğrayarak yoksulluğa düşmesi ve bazı hallerde kişilik haklarının zedelenmesi söz konusu olmaktadır. Boşanmada kusuru bulunmayan eşin bu gibi sonuçlara katlanması hakkaniyete aykırı olacaktır. Bu kapsamda TMK’da kusursuz veya daha az kusurlu olan eşe, kusurlu bulunan diğer eşten olarak tazminat ve nafaka isteme hakkı tanınmıştır (Köprülü & Kaneti, 1989, s. 191). Tazminat isteme hakkı maddi ve manevi tazminat olarak düzenlenmiştir. Koşulların gerçekleşmesi halinde boşanan eşler; “Mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddî tazminat isteyebilir. Boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevî tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir”(m.174). Boşanan eşler bakımından nafaka hakkı ise “yoksulluk nafakası” olarak düzenlenmiştir: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için

diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz.”(m.175). Madde metninden de anlaşıldığı üzere yoksulluk nafkasına hükmedilebilmesi için kişinin yoksulluğa düşmesi gerekir. Her ne kadar süresiz olarak hükmedilebilse de lehine nafaka hükmedilen kişinin evlenmesi, başkasıyla evli gibi yaşaması ve yoksulluk durumunun ortadan kalkması gibi nedenlerle kaldırılabilir. Hâkim nafaka miktarını belirlerken karşı tarafın mali gücünü dikkate alarak karar verecektir. Nafaka miktar zaman içerisinde tarafların maddi durumunun değişmesi ve hakkaniyet gerektirdiği ölçüde arttırılıp azaltılabilecektir (Sözer, 2020, s. 84).

Medeni kanun eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile dışında kalan bazı akrabalar için nafaka hakkını düzenlemiştir. Yardım nafkası veya hısımlık nafkası olarak adlandırılan kanuni düzenlemeye göre; “ Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür” (m.364/I). Burada nafaka talep etme ve dava açma hakkı; eş, çocuklar, anne-baba ve kardeşlere tanınmıştır. Kardeşler bakımından nafaka ödeme yükümlülüğün doğabilmesi için kişinin maddi durumu refah seviyesinde olmalıdır(m.364/II). Hâkim davacının geçinmesi ve karşı tarafın mali gücü oranında bir nafaka belirleyecektir(m365/II).

Mali ve iktisadi nitelikte ve yoksullukla ilişkilendirilecek diğer bir düzenleme olan “miras hukuku” TMK’nın üçüncü kitabı olarak düzenlenmiştir. Aslında Türk hukukunda miras hakkının temel dayanağı 1982 Anayasasınının 35. maddesidir. İlgili maddeye göre; “Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.” Mülkiyet hakkıyla beraber düzenlenen miras hakkı miras bırakan ve mirasçı bakımından malvarlığının devri ve korunması için önem arz etmektedir (Kaneti, 2011, s. 237). TMK’nın 495-682 maddeleri arasında ise mirasın nasıl paylaşılacağına ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir. Türk hukukunda miras düzenlemeleri aileyi, mülkü ve kişileri koruyucu nitelik taşımaktadır (Dede, 2021, s. 487). Kanunlar çerçevesinde belirlenmiş yasal mirasçılar; altsoy(çocuklar, torunlar), anne-baba, büyükanne-baba, sağ kalan eş, evlatlık çocuk ve devlettir. Birinci derece mirasçılar altsoylardır. Yani murisin çocuk veya torunlarının bulunmaması halinde üstsoy mirasçı olabilecektir. Eşin ise her halükarda miras hakkı bulunmaktadır. Yasal mirasçılarının ölmüş olması halinde onların yerini kendi altsoyları alacaktır. Yasal mirasçı olarak kişinin en yakınlarının belirlenerek ölmüş

kişinin malvarlığının ailesine devredilmesi onları yoksulluğa karşı koruyucu nitelik taşımaktadır. Yasal mirasçılara tanınmış olan kanuni miras hakkı murisin malvarlığı üzerindeki tasarruf hakkını ortadan kaldırmamakla beraber sınırlamaktadır. Muris altsoy, anne-baba ve eşinin miras hakkının korunması bakımından malvarlığının yalnızca bir kısmında tasarruf edebilecektir(m.505). Saklı paylı mirasçı olarak adlandırılan bu mirasçıların miras paylarının belli bir kısmı korunmuştur. Muris bunlar üzerinde serbestçe tasarruf edemeyecektir(m.506).

Yoksullara yardım faaliyetlerinin belli bir organizasyon etrafında gerçekleştirilmesine hizmet eden ve tüzel kişiliği bulunan dernek ve vakıfların kuruluş, işleyiş ve yönetimlerine ilişkin esaslarda TMK kapsamında düzenlenmiştir. Dernekler “... en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları”(m.56) kişi toplulukları olarak tanımlanmaktadır. Vakıflar ise kişileri “...yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan ...”(m.101) mal topluluklarıdır. Ülkemizde TMK kapsamında “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma” ön adıyla kurulmuş dernek ve vakıfların sosyal yardım faaliyetlerini gerçekleştirilmesinde ve yoksullara ulaşılmasında sahip oldukları konum ve önem sebebiyle ilgili maddeler yoksullukla kapsamındaki düzenlemeler kategorisinde değerlendirilmiştir.

TMK’da düzenlenmiş olan vasilik ve kayımlık müesseselerini de yoksullukla ilişkilendirilen düzenlemeler çerçevesinde ele alınabilir. İlgili kanun maddesine göre; “Vasi, vesâyet altındaki küçüğün veya kısıtlının kişiliği ve malvarlığı ile ilgili bütün menfaatlerini korumak ve hukukî işlemlerde onu temsil etmekle yükümlüdür. Kayyım, belirli işleri görmek veya malvarlığını yönetmek için atanır.”(m.403/I-II). Çünkü bazı hal ve şartlarda zorunlu bazen de isteğe bağlı olarak atanan vasi ve kayyımların atandıkları kişilerin malvarlıkları üzerinde koruma ve idare etme yükümlülükleri bulunmaktadır. Mal varlığını koruyamayan kişiler için kanuni olarak başkalarının görevlendirilmesi, kişileri ve yakınlarını ekonomik olarak koruyacak ve onların muhtaç duruma düşmesini önleyecektir. Ayrıca kamu görevi olarak da adlandırılan vasilik ve kayımlık görevini icra edenlerin malvarlığını özenle yönetmek ve hesap verme

sorumluluklarının bulunması kişiler ve devlet bakımından ekstra koruyuculuk sağlamaktadır(m.454).

3.1.2.2.2. Borçlar Hukuku

04.02.2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda borcun üç kaynağı düzenlenmiştir. Bunlar; sözleşmeden doğan borçlar, haksız fiilden doğan borçlar ve sebepsiz zenginleşmeden doğan borçlardır. Haksız fiilden kaynaklanan borçlar TBK'nın 49-76 maddeleri arasında düzenlenmiştir. Haksız fiil, kusurlu ve hukuka aykırı bir eylemle başkasına zara verilmesi olarak tanımlanır. Türk hukuk sisteminde haksız fiili düzenleyen kurallar “sorumluluk hukukunu” oluşturmaktadır. Sorumluluk hukukunun konusu zarar verenin, zarar görenin uğramış olduğu zararı gidermektir. Amaç zarar görenin mal ve şahıs varlığında meydana gelen eksilmelerin karşılanmasıdır. Bu kapsamda sorumluluk hukukuna “tazminat hukuku” da denilmektedir (Eren, 2017, s. 537).

TBK'nın 49/1. Maddesine göre kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren kişi bu zararı gidermekle yükümlüdür. Kanun lafzından da anlaşılacağı üzere haksız fiilin sorumluluğunun unsurları; fiil, zarar, illiyet bağı, kusur ve hukuka aykırılık şeklinde sayılabilir. Zarar özellikle tazminat sorumluluğunun en önemli unsurudur. Zarar, kişinin mal veya şahıs varlığında meydana gelen maddi ve manevi eksilmeler olarak ifade edilebilir. Maddi zararlar, haksız fiil sonucunda kişinin mal varlığında meydana gelen azalmalardır. Bunlar fiili kayıplar olabileceği gibi yoksun kalınan karlılar da maddi zarar kapsamında kalmaktadır. Manevi zararlar ise haksız eylem sonucunda kişinin yaşadığı elem, acı ve ıstırapın tazmini için düzenlenmiştir. Haksız fiil neticesinde bu eylemin yöneldiği kişiler dışında başka kişilerin de zarar uğraması söz konusu olabilir. Haksız fiil sebebiyle maddi ve manevi zarara uğrayan üçüncü kişilerin uğramış olduğu zarar literatürde “yansıma zarar” olarak adlandırılır. Kural olarak yansıma zararların karşılanması sorumluluk kapsamında değildir. Ama TBK'da bu kuralın iki istisnası bulunmaktadır. Kanuna göre; TBK/53 de düzenlenmiş olan ölüm halinde “ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin bu sebeple uğradıkları kayıplar” maddi tazminat kapsamında kişilere ödenecektir. TBK'nın 56. maddesine göre ise “ağır

bedensel zarar veya ölüm hâlinde, zarar görenin veya ölenin yakınlarına” manevi tazminat ödenmesine karar verilebilir (Kılıçoğlu, 2018, s. 398-401).

Eşyaya ilişkin verilen zararlar, malvarlığının olayın gerçekleşmesinden önceki durumu esas alınmak suretiyle belirlenip tazmin edilmektedir. Kişilere verilen zararlar meydana gelen fiil neticesinde ölüm veya bedensel zararın gerçekleşmesine göre değişmektedir. Haksız fiil neticesinde ölüm meydana gelmesi halinde; “cenaze giderleri, ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ve ölenin desteğinden yoksun kalan kişilerin bu sebeple uğradıkları kayıplar” zarar olarak hesaplanacak ve tazmin edilecektir(m.53). Yalnızca bedensel zarar meydana gelmesi halinde ise “tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ve ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar” giderilecek zarar olarak belirlenmiştir(m.54). Ayrıca bedensel zarar halinde olayın özelliklerine göre hâkim manevi tazminata hükmedebilecektir. Ölüm ve ağır bedensel zarar halinde ise manevi tazminat hakkı kişinin yakınlarına geçmektedir(m.56)

Sosyal güvenlik hukukunun ortaya çıkmasında kişilerin karşılaştıkları ve ekonomik varlıklarını olumsuz etkileyen olayların etken olduğuna değinilmişti. Haksız eylemler neticesinde meydana gelen zararlar, kişileri ekonomik olarak olumsuz etkileyen olaylar olarak nitelendirilebilecektir. Yukarıda bahsettiğimiz TBK kapsamında kalan kanuni düzenlemelerin haksız eylemler sonucunda kişilerin ve yakınlarının uğradıkları maddi-manevi zararları tazminatlarla giderici nitelikte olması bu düzenlemelerin yoksullukla ilişkilendirilmesini gerektirmiştir. Çünkü bu tazminatlar hem malvarlığını koruyucu nitelikte olup hem de mağdurun desteğinden faydalanan kişileri ekonomik olarak koruyucu nitelik taşımaktadır. TBK da düzenlenmiş olan bu kanunlar aslında diğer hukuk dalları bakımından da meydana gelecek olaylar için de kanuni dayanak teşkil etmektedir. Nihai olarak haksız fiil sonucunda meydana gelen zararın tarafları ve ilişkinin hukuki niteliği ne olursa olsun sorumluluk ve talepler TBK kapsamında gerçekleşecektir.

3.1.2.2.3. İş Hukuku

Kanunlar ekonomik ve sosyal anlamda zayıf olanların korunması amacına da hizmet etmektedir. İş hukuku da işçi, işveren ve çalışma piyasalarını düzenleyici ve koruyucu birçok kanuni düzenlemeyi barındırmaktadır. Özellikle iş ilişkisinin zayıf tarafı olan işçiler iş kanunları çerçevesinde yapılan düzenlemelerle korunmaktadırlar. Örneğin kanunlarla işçilere tanınan ücret ve tazminat hakları onları ekonomik olarak korumakta ve yoksulluğa düşmelerini önlemektedir. Ayrıca işsizliği önlemek adına hizmet veren kurumlarda yoksulluk bakımından koruyuculuk sağlamaktadır.

Öncelikli olarak iş hukukunun temel amacı işçiyi korumaktır. Bu kapsamda ilk koruyuculuk Anayasa tarafından sağlanmıştır (Çelik N. , 2013, s. 17). Anayasa madde 49'da çalışma hem hak hem ödev olarak düzenlenmiştir. Devamında ise devlete; çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alma görevi yüklenmiştir. Ayrıca işçinin geliri ve emeğinin karşılığı olan ücret alma hakkı ve asgari ücrete ilişkin düzenlemelerde Anayasa'da yer almaktadır.

10.06.2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanunu günümüzde yürürlükte bulunan ve iş hukuku alanında uygulanan en kapsamlı kanundur. Bu kanuna göre iş sözleşmesine göre çalışan gerçek kişiler işçi, işçi çalıştıran gerçek ve tüzel kişiler ise işveren olarak tanımlanmaktadır(m.2). İşçilere tanınan ekonomik haklar; ücret, ihbar tazminatı, resmi tatil- hafta tatili- yıllık izinde çalışılması halinde alınacak ücretler ve fazla mesai ücretleridir. İşçinin emeğinin karşılığı olan ücret işçinin en temel hakkı, işverenin ise en temel borcudur. Ücretin miktarı ve ödenmesine ilişkin esaslar kanununun 32. maddesi ve devamında düzenlenmiştir. İşçinin hayatını devam ettirmesi için gerekli olan bu kazanç aslında kişileri yoksulluğa karşı koruyan temel gelir kaynağıdır. Bu sebeple kanunda detaylı olarak yer almaktadır. İşçileri korumak ve keyfi olarak işten çıkarmasını önlemek adına iş güvencesi kapsamında işçilere ihbar tazminatı alma hakkı tanınmıştır. Bu tazminat işverenin işçiyi işten çıkarması halinde işçinin korunması için belli bir süre önceden yapması gereken bildirim yükümlülüğüne aykırı davranması halinde işçiye ödenecektir (Berberoğlu Yenipınar, 2020, s. 21-24).

1475 sayılı İş Kanununun 14. Maddesinde düzenlenmiş kıdem tazminatı hakkı da işçiler bakımından güvence sağlayan haklardandır. Kıdem tazminatı, belirli bir süre çalıştıktan sonra işten ayrılan işçiye çalıştığı süre ve aldığı maaş hesaplanarak ödenen para şeklinde tanımlanmaktadır (Akbiyık & Koç, 2011, s. 254). Kıdem tazminatı işçilere gelir getirici bir müessese olup işverenlerin işçiyi işten çıkarması halinde işçinin gelir kaybını ve karşılaşacağı olumsuz durumları giderici nitelikte bir güvencedir. Ayrıca işçinin yıpranması karşılığında verilen bir ödül olarak da düşünülebilir.

Yoksulluğun en önemli sebebi olan işsizliğin önlenmesi için çalışan ve kişilere aktif istihdam olanaklarını sağlayan Türkiye İş Kurumu'nun faaliyetleri de İş Hukuku kapsamındaki düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilebilir. Kurum ihtiyaç sahibi işsizlere daha çabuk ve kolay ulaşılabilme için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile ortak projeler yürütmektedir. Bunlardan biri olan "Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı" çerçevesinde, işsiz olup sosyal yardım başvurusu yapan kişiler İŞKUR'a yönlendirilerek danışmanlardan hizmet alıp iş bulmaları kolaylaştırılmaktadır (Akyıldız, 2019, s. 111).

3.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Sosyal Yardımlaşma Araçları

Türkiye'de sosyal yardımlar çoğunlukla devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Özellikle merkezi yönetim kendisine bağlı bakanlık ve kurumlar aracılığıyla yardım faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bunun dışında yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla da ihtiyaç sahibi kişilere ulaşılmaktadır. Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sosyal hizmet ve yardımları gerçekleştirme görevini üstlenmiştir. ASHB; "toplumun temel yapı taşı olan ailenin korunması, bireylerin sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesi ve sosyal hizmetlere erişiminin sağlanmasına yönelik sistemli çalışmaların hayata geçirilmesi amacıyla teşkilatlandırılmıştır". Toplumun sosyal yardım ve korumaya ihtiyaç duyan kesimlerine yönelik yardım faaliyetlerini düzenli ve etkin biçimde yürütmek ve yoksullukla mücadeleye ilişkin projeler gerçekleştirmek bakanlığın görevleri arasında sayılmıştır (ASHB, 2024, s. 5). Faaliyetlerini bünyesinde bulunan müdürlükler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. İhtiyaç sahibi ve korunmaya muhtaç kişilere hizmet veren bu müdürlükler aile, çocuk, kadın, şehit-gazi, engelli-yaşlı hizmetleri şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bu sayede yardım ve

hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine daha organize ve etkin bir Şekilde ulaştırılması için çalışılmaktadır.

Özellikle ASHB bünyesinde bulunan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Türkiye’de yoksullukla mücadele de en önemli kurumlardan biridir. SYGM’nin görevi yoksullukla ilgili projeler yapmak ve bunları koordine ederek yoksulluğu azaltmaktır. Bunun yanında 3294 sayılı kanunun çerçevesinde de Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakıflarının faaliyetlerini yürütülmesi de görevleri arasındadır (ASHB, 2024, s. 18). SYGM’nin faaliyetlerine kanunlar bahsinde geçen 3294 sayılı kanun kapsamında da değinilmiştir.

ASHB farklı gruplarda birçok ihtiyaç sahibine ayni veya nakdi yardım hizmetleri sunmaktadır. Bunlar ana kategoriler halinde; aile yardımları(doğum, ölüm, terör vb.), barınma-gıda (konut, yakacak, gıda), engelli-yaşlı yardımları (aylık, bakım hizmetleri), sağlık yardımları (prim ödemleri, şartlı sağlık yardımları) ve eğitim yardımları (ücretsiz kitap, barınma-taşıma-yemek) sınıflandırılmıştır (ASHB, 2024, s. 139). Bakanlığın yapmış olduğu yardımların hepsine değinmek çalışmamız açısından pek mümkün olmadığı için yalnızca bunlardan bahsedilmiştir. Nihai olarak kuruluş amacı yoksulluğu gidermek olan bu kurum bünyesinde yapılan bütün faaliyetler yoksulluk düzenlemeleri ile ilişkilendirilebilecektir.

SONUÇ

Yoksulluk zaman ve mekân fark etmeksizin var olan sosyoekonomik bir olgudur. Yapılan çalışmalar bize zenginliğin az bir kesimin elinde toplandığını göstermektedir. Bunların dışında kalan çoğunluğun muhtaç duruma düşmesini önlemek ve yoksulları korumak birey, toplum ve devletlerin ortak sorumluluğundadır. Devletler bunu hukuk kuralları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Çünkü hukuk kuralları kurucu, önleyici ve koruyucu etkisiyle yoksulluk sorununa çözümler sunabilecektir. Her hukuk sisteminin kendine özgü düzenlemeleri bulunmaktadır.

İslam hukuku ve Türk hukuku sistemlerinde de yoksullukla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Benzer düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir;

- İki hukuk sisteminde de insanların çalışmasına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. İslam hukukunda kişinin farzları eda etmek ve haram yoldan kazanmamak şartıyla helal rızık elde etmek için çalışması ibadet olarak nitelendirilmiştir. Haram ve haksız yollardan kazanç elde etmek yasaklanmış, nafakayı temin etmek üzere çalışmak hukuki bir yükümlülük olarak kabul edilmiş, çalışmadan kazanmak ve dilenmek ise tasvip edilmemiştir. Türk hukuk sisteminde ise çalışmak Anayasa'da hem hak hem ödev olarak düzenlenmiştir. İşsizliği önlemek ve iş imkânları sunmak devletin aktif yükümlülükleri arasında sayılmıştır. Maslahat kapsamında aynı yükümlülük İslam devletlerinde de birey, toplum ve devlet bazında var olagelmıştır.
- İslam aile hukukunda evlilik ve boşanma hallerinde eş ve çocuklar için öngörülen nafaka yükümlülüğü Türk Medeni Kanunu'nda yoksulluk, iştirak ve tedbir nafakası olarak düzenlenmiştir. Ayrıca iki hukuk sisteminde de belli dereceye kadar yakınlıkta bulunan akrabaların yoksulluk içerisinde bulunmaları halinde imkânı olan yakınlarının nafaka yükümlülüğü bulunmaktadır. Nafakaya ilişkin İslam hukukun en önemli farkı boşanma halinde eş için süresiz nafakaya hükmedilemeyecek olmasıdır. Çünkü İslam boşanma hukukunda eş nafakası iddet süresi ile sınırlıdır.
- Miras hakkı iki hukuk sisteminde de düzenlenmiştir. Esasları ve usulleri farklılıklar içerse de miras hakkı, murisin yakınları bakımından ekonomik katkılar sunarak yoksulluğa karşı koruyuculuk sağlamaktadır. Türk hukuk sisteminde miras

vefat edenin eşi ve çocuklarını merkeze alırken; İslam hukuku anne, baba, eş, çocuk başta olmak üzere pay sahipleri yelpazesini daha geniş tutmakla, miras dağılımını yoksulluğa karşı daha geniş bir alanda işlevsel hale getirmekte ve nafaka sorumluluğunu erkeğe yükleme bakımında adil bir dağılım sağlamaktadır.

- İslam hukukuna göre mallar sefihlere ve belli bir yaşa gelinceye kadar yetimlere verilmemelidir. Çünkü malları idare etme becerisine sahip olmayan bu kişiler malları koruyamayıp zayi edeceklerdir. Malın zayi olması ise yoksulluğa sebep olur. Bu nedenle yetimlerin ve sefihlerin mallarını koruma görevi veli, vasi ve kayyımlara devredilmiş; bu mal üzerindeki tasarrufları ise yarar ve maslahat ilkesine bağlanmış, zarar verici nitelikteki tasarruflar yasaklanmış ve bazı hallerde yok sayılarak hukuki yaptırımlara bağlanmıştır. Türk Medeni Kanununda küçükler, akıl hastaları ve kısıtlılar için öngörülen vasilik ve kayyımlık müesseseleri de bu amaca hizmet etmektedir. Vasi ve kayyımların atandıkları kişilerin mallarını yönetme hakkı ve buna ilişkin kurumlara hesap verme yükümlülüğü bulunmaktadır.

- İslam ceza hukukunda kısas, diyet ve tazminatlar yoksulluğa karşı önleyici ve giderici düzenlemelerdir. Diyet ve tazminatların Türk hukukundaki yansıması ise maddi ve manevi tazminatlardır. Her ikisinde de haksız bir fiil sonucunda meydana gelen zararların mağdurlarının ve bunların yakınlarının yaşadığı ekonomik kayıplar maddi olarak karşılanmaktadır. Ancak İslam hukuku alanındaki diyet miktarı, pozitif hukuktaki maddi tazminattan alabildiğine fazladır.

- İslam hukukunda gönüllük esaslı düzenlenen vakıf, sadaka ve karz-ı hasen gibi infak düzenlemeleri Türk hukukunda sosyal yardımlaşma ve dayanışma dernekleri ve vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Yoksullukla mücadelede önemli bir yere sahip olan vakıflar iki hukuk sisteminin ortak unsurudur.

İki hukuk sistemi arasındaki en önemli fark faizdir. İslam hukukunda faiz, âyet ve hadislerle kesin olarak yasaklanmıştır. Türk hukuk sisteminde ise faiz yasal zeminde hak olarak düzenlenmiştir. Faiz, kanun ve mevzuatlarda açıkça düzenlenmiş olup Merkez Bankası buna öncülük etmektedir. İslam'ın faizi yasaklamasında büyük hikmetler vardır. Her ne kadar günümüzdeki ekonomilerde ve hukuk sistemlerinde faiz var olsa da faizin varlığı modern ekonomiler bakımından da olumsuz bir durum olarak

değerlendirilmektedir. Çünkü garanti gelir gözüyle bakılan faiz geliri sermayeleri atıl duruma getirmektedir. Yatırım yapılmadan sermayenin elde tutulması ekonomi ve ticaret piyasalarını durağanlaştıracaktır. Faizin olduğu yerde kazanan yine zenginliği elinde bulunduran sermayedarlar olmaktadır. Kısacası faiz zengini zenginleştirirken yoksulları daha fazla yoksullaştırmaktadır. Özellikle enflasyonu arttırarak paranın değer kaybetmesi ve alım gücünün düşmesine sebep olan faiz, orta sınıf ve yoksulları olumsuz etkilemektedir.

Faiz yasağına ilişkin düzenlemeler yapılması Türk hukuku açısından bir öneri olarak sunulabilir. Çünkü faizin ekonomiler ve insanlar üzerindeki olumsuz etkisi açıktır. Faizin ekonomilerin vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilmesi bundan gelir elde edenlerin zaman içerisinde oluşturdukları algı ve düzenin sonucudur. İslam'ın uygulandığı İslam devletleri incelendiğinde halkın refah seviyesinin günümüzdeki birçok modern devlete göre daha yüksek olduğu tarihi kaynaklarda mevcuttur. Peygamber ve halifeler dönemindeki İslam devletleri bizim için en güzel örneklerdir. Faiz yasağı sadece Müslümanlar için değil bütün ekonomiler ve toplumlar için yarar sağlayacak bir düzenlemedir. Bunun gerçekleşme ihtimalini bilmemekle beraber gerçekleşmesini arzu etmekteyiz.

Yoksulluk probleminin azaltılmasına yönelik Türk hukuku açısından sunulacak diğer bir öneri zekâtın kuramsallaştırılması olacaktır. Zekâtın, çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin hukuk nizamında düzenlenip bir organizasyon etrafında gerçekleştirilmesi uygulanabilirliğini ve sağladığı faydayı arttıracaktır. Çünkü günümüzde zekâtını veren birçok kişi bunu kendi ulaşabildiği kişiler vasıtasıyla yapmaktadır. Bu halde zekât çoğunlukla aynı kişilere verilmekte ve gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmamaktadır. Buna aracılık eden dernekler ve vakıflar bulunsa da bunlar yetersiz kalmaktadır. Devlet eliyle büyük bir yardım organizasyonuna dönüştürülebilecek zekât kurumu yoksulluğun azalmasında büyük bir etkiye sahip olacaktır. Zekât; gelir dağılımında adaleti sağlayarak sosyal adaleti gerçekleştiren, bireyi ve toplumu yoksulluğa karşı koruyan, ahlaki değerleri yerleştiren, güçlendiren ve topluma egemen kılacak olan en güçlü araçtır. Ayrıca günümüzde gönüllük esasıyla yerine getirilen ama aslında şartların gerçekleşmesi halinde her Müslümana farz olan zekât ibadetinin vergiler kapsamına alınarak zorunlu hale getirilmesi ve devlet eliyle

gerçekleştirilmesi için ekonomistler, hukukçular ve ilahiyatçuların aynı masa etrafında toplanması gerekmektedir. Nihai olarak bugün Müslümanlara düşen insan merkezli İslam iktisadı doktrininden hareketle adil bir iktisadi sistem kurmaktır.

KAYNAKÇA

- Abik, Y. (2010). Normun Koruma Amacı Teorisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(3), 345-448.
- Acar, H. İ. (2017). Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar Ve Nisab Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(18), 129-141.
- Açıkgöz, R., & Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76-117.
- Açıkgöz, R., & Yusufoglu, Ö. Ş. (2018). Yoksullukla Mücadele İçin Alternatif Bir Yaklaşım Önerisi:Çoklu Yaklaşım. G. Cerev , & B. Yenihan içinde, *Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla* . Bursa: Dora .
- Adak, N. (2010). Sosyal bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 105-116.
- Akbiyık, N., & Koç, M. (2011). Kıdem Tazminatı ve Kıdem Tazminatı Fonunun İktisadi ve Sosyal Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 253-284.
- Akbulut, İ. (2003). İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(1), 167-181.
- Akşit, M. C. (tarih yok). *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*. Kültür Basın Yayın Birliği.
- Aktan, C. C. (Dü.). (2002). Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri. *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*,Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Akyıldız, Y. (2019). İşsizlik ve İŞKUR’ un Aktif İstihdam Politikaları. *Akademik Bakış Dergisi*(71), 94-119.
- Altuntepe, N. (2021). İslam Ekonomisinde İşgücü Piyasasında Ücret. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 87-118.

- Aral, V. (2012). *Toplum ve Adaletili Yaşam* (2 b.). İstanbul: Legal.
- ASHB. (2024). 2023 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara. <https://www.aile.gov.tr/media/159025/faaliyet-raporu-2024.pdf> adresinden alındı
- Atar, F., Çelebi, İ., Erdoğan, M., & Yaran, R. (2007). *İslam İlmihali* (2 b.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Atar, Y. (2013). *Türk Anayasa Hukuku* (8 b.). Konya: Mimoza.
- Atatanır, H., & Karataş, K. (2019). Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım. *İnsan ve İnsan*, 6(21), 453-475.
- Aytaç, Ö. (2016). Kent Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli. *Mukaddime*, 7(1), 135-155.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Balta, Y. (2016). Belli Başlı Kaynaklar Havaic-i Asliyye Listeleri. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 227-239.
- Balta, Y. (2022, Nisan). İslam Hukukunda Nafaka Sorumluluğunun Sosyal Refaha Katkısı. *Din Sosyolojisi Araştırmaları*, 2(2), 35-62.
- Bayındır, A. (1984). İslam'da Faiz Mefhumu ve Unsurları. *Para, Faiz ve İslam* (s. 117-143). içinde İstanbul: İSAV.
- Beki, A. (2005). *İslam'da Ticaret Ahlakı*. Kayseri: Bekke.
- Bekri, A. H. (1986). *İslam Hukukunda Feraiz ve İntikal*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Berberoğlu Yenipınar, F. (2020). *İşçilik Alacakları ve Tazminat Davaları* (2 b.). Ankara: Seçkin.
- Berki, Ş. (1981). Kur'an'da Miras Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 38(1), 107-132.
- Beşer, F. (1987). *İslamda Sosyal Güvenlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Beysan, N. (2015). *Hukuk Kavramının Hukuk Felsefesi Açısından Analizi* (1 b.). İstanbul: On İki Levha.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Bilmen, Ö. N. (2013). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Tereke Yayınevi.
- Ceren, A., & Erdem, T. (2018). Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 6-24.
- Cin, H., & Akyılmaz, G. (2009). *Türk Hukuk Tarihi* (3 b.). Konya: Sayram.
- Çakır, F., & Ağcakaya, S. (2022). İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamaya Yönelik Mali Politikalar. 474-798.
- Çalış, N. (2022). İnsan Hakları Ve Hukuk Bağlamında Adalet Sisteminin Sosyal Boyutu: Adli Sosyal Hizmet. *The Journal of Social Science*, 6(11), 107-124.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 284-308.
- Çayıroğlu, Y. (2014). İslam İktisadının Karakteristik Özellikleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(24), 149-183.
- Çeken, H., Ökten, Ş., & Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Dergisi*, 9(2), 79-95.
- Çeker, O. (1997). *"Havaic-i Asliyye"*. İstanbul: TDVİA.
- Çelik, N. (2013). *İş Hukuku Dersleri* (26 b.). İstanbul: Beta.
- Çelik, R., & Aslan, I. (2018). Göç ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama. *Journal of Social Policy Conferences*(74), 65-75.
- Dede, N. (2021). Miras Hukukunda Cari İlkeler Bağlamında Türk Mir'î Hukuku Ve İslam Hukuku. *Dergiabant*, 9(1), 482-500.
- Demiroğlu, K. (2022, Haziran). Kurban İbadetinde Maddî Durumun Etkisi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(39), 143-164.

- DİA. (03.05.2024). "Kanun". TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun--hukuk> adresinden alındı
- Dilber, C., & Hatipoğlu, M. (2022). Enflasyon ve Gelir Dağılımındaki Nedensellik İlişkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 342-347.
- Doğan, M., & Şenkal, A. (2012). Sosyal Politika Ve Sosyal Haklar; Vatandaşlık Haklarının Yeniden Kavrasallaştırılması Arayışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 63-80.
- Döndüren, H. (2005). *Delilleriyle İslam İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Duman, A. (2008). "Sadaka" (Cilt 35). İstanbul: TDVİA.
- Duman, S. (2019). Karz-ı Hasenin Fikhi Boyutu. S. Kaya, M. Özdemir, & A. T. Genç (Dü) içinde, *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması* (s. 9-21). İstanbul: Ensar.
- Duralı, Ş. T. (2010). *Çağdaş Küresel Medeniyet:Anlamı,Gelişimi,Konumu* (4 b.). İstanbul: Dergah.
- Duru, T. (2010). *Varsıllık-Yoksulluk Kavramları ve Mali-Dini Yükümlülükler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dülger, M. (2020). *Hukuka Ekonomik Yaklaşımın Toplumsal Dayanakları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Ebu Davud, S.-E.-S. (1983). *Sünen-i Ebi Davud ve Tercemesi*. (İ. Koçalışlı, Çev.) İstanbul: Milli Gazete.
- Efendi, M. Z. (2002). *Oruç ve Zekât İlmihali*. İstanbul: Darulhadis- Başucu Kitapları.
- el-Buhari, E. (2009). *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*. (M. Sofuoğlu, Çev.) Ötüken Neşriyat.
- El-Hüseyni, M. A. (2016). TAC Tercemesi ve Şerhi. 1. (A. Öztürk, Çev.) İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Emiroğlu, K., Danışoğlu, B., & Berberoğlu, B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. ANKARA: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emsal, M., & Şentürk, H. (2021). Kur'an ve Sünnette Empatik Yaklaşımın Yeri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 77-92.

- Erdem, T. (2003). Yoksulluk Kimin Sorunudur? *Ekonomik Yaklaşım*, 14(49), 130-149.
- Erdoğan, M. (2013). *Anayasal Demokrasi* (10 b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2013). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (4 b.). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erdoğan, S. (2014). İslam Hukukunda Kişisel Ve Toplumsal Hak İhlalleri Karşılığında Öngörülen Cezalar İle İbadet Kapsamındaki Cezaların Mukayesesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(24), 285-289.
- Eren, F. (2017). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (22 b.). Ankara: Yetkin.
- Erkal, M. (2007). "Nisab". 03.08.2023 tarihinde TDVİA: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nisab> adresinden alındı
- Erkal, M. (2013). "Zekât" (Cilt 44). İstanbul: TDVİA.
- Erkal, M. (2013). "Zenginlik" (Cilt 44). İstanbul: TDVİA.
- Erkan, E. (2007). Poverty and Turkish Labor. *METU Studies in Development*(34), 137-172.
- Erken, B. (2013). Anayasal Çerçeve de Türkiye’de Çalışma Hakkı. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 66-84.
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fıtri İktisat ve İktisadi Yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi/Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF)*, 1(1), 37-64.
- Ertuç, H. (2009). İslamda Yetimlerin Hukuki Statüsü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(31).
- Eskicioğlu, O. (1995). "Fakir". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 129-131). içinde İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi* (1 b.). İzmir: Anaadolu Yayınları.
- eş-Şeybani, İ. M. (2019). *Kitabü'l Kesb:İslam İktisadında Helal Kazanç* (1 b.). (M. Baktır, Çev.) İstanbul: Albaraka Yayınları.

- Evcim, N., Güneş, S., & Karaalp Orhan, H. (2019). Yoksulluk, Eşitsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Düzey-1 Örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 17(4), 145-164.
- Ez-Zebidi, Z. A. (1984). *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*. (K. Miras, Çev.) Ankara: DİB.
- "Fakir". (2020). Temel İslam Ansiklopedisi (Cilt 2). içinde Ankara: İSAM.
- Friedmann, J. (2001). Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları. *Doğu-Batı*, 4(17), 141-158.
- Gazete, R. (20/04/2023). Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yurt Hizmetleri Yönetmeliği.
- Gemicioğlu, S. (2022). Hanehalkı Tipinin Yoksulluk ve Ekonomik Zorluk Çekme Riski Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(2), 121-142.
- Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2002). Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri Ve Çözüm Arayışları. Y. Özdek içinde, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (s. 478-500). Ankara: TODAİ.
- Gözler, K. (2013). *Hukuka Giriş* (10 b.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güç, A. (2002). *"Kurban"* (Cilt 26). Ankara: TDVİA.
- Güleç, H. (1989). İslam'da Kefaretler. *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*(VI), 449-473.
- Gültekin, S. (2015). Etik Yönetim Yolsuzluk ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme . *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 14, 400-422.
- Gümüş Böke, E. (2021). İslam Aile Hukuku Açısından Mehir. *2nd International Conference on Social Sciences & Humanities* (s. 246-257). Ankara: ISPEC.
- Gürbüz, A. (2013). *Hukuk ve Meşruluk: Meşru Hukukun Temel Unsurları* (3 b.). İstanbul: Beta.
- Habergetiren, Ö. F. (2020). Bakara Suresi 273. Âyet Bağlamında Kur'an'da Gerçek Fakirlerin Nitelikleri. *Econder International Academic Journal*, 4(2), 504-517.
- Hatipler, M., & Ataç, A. (2011). *Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

- "Havaic-i Asliyye". (2020). *Temel İslam Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 420). içinde Ankara: İSAM.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun--hukuk>. (tarih yok). "Kanun".
- İncedal, S. (2013). Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları:Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları. Ankara: Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.
- İncedal, S. (2013). Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları:Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.
- Kabakçı Karadeniz, H. (2017). Yoksulluğun Nedenleri. Ç. M. Özdemir, & E. İslamoğlu (Dü) içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Kavram-Teori-Uygulama* (s. 161-182). Ankara: Seçkin.
- Kabaş, T. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Kallek, C. (2018). *Sosyal Servet: İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi* (2 b.). İstanbul: Klasik.
- Kallek, C. (2020). "Miskin". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 30, s. 183-184). içinde Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kaneti, S. (2011). Türk Miras Hukukunun Anayasal Temelleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(1-4), 237-244.
- Kansu Karadağ, A. (2019). Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 485-498.
- Kar, A. (2006). Kurban İbadetinin Sosyo- Ekonomik Analizi. *16. Ulusal Sosyoloji Kongresi*. Malatya.
- Karadağı, A. M. (2018). *İslam İktisadına Giriş*. (A. Kahraman, Çev.) İstanbul: İktisat Yayınları.
- Karaman, H. (1996). *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları.

- Karaman, H. (2006). *Anahatlarıyla İslam Hukuku* (11 b.). İstanbul: Ensar.
- Karamızrak, B., & Karaca, C. (2018). Savaşların Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi* (s. 161-170). İTOBİAD.
- Karayılmazlar, E., & Güler, A. (2015). Yoksulluk, Yoksulluğun Nedenleri, Sosyo-Ekonomik Etkileri, Türkiye ve Dünyada Yoksulluğun Boyutları. *Vergi Raporu*(193), 24-44.
- Kardavi, Y. E. (tarih yok). *Fakirlik Problemi Karşısında İslam*. Ankara: Nur Yayınları.
- "Katil". (2020). *Temel İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s. 75-79). içinde Ankara: İSAM.
- Kayalidere, G., & Şahin, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 57-75.
- "Kefaret". (2020). *Temel İslam Ansiklopedisi* (s. 106). içinde Ankara: İSAM.
- Khan, M. A. (2021). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Kılıçoğlu, A. M. (2018). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (22 b.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kocatepe, H. (2011). Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu: Yalova İli Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yalova.
- Koçak, M., Dalgın, N., & Şahin, O. (2013). *İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar.
- Korkut, R. (2019, Aralık). İslam İktisat Düşüncesinde Yoksulluk Problemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 61-97.
- Köprülü, B., & Kaneti, S. (1989). *Aile Hukuku* (2 b.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Maçın, H. (2013). Güncel Fıtır Sadakası (Fitre) Miktarının Tespitine Dair Bir Değerlendirme. *JOURNAL of the FACULTY of DIVINITY*, 211-229.
- Matthew, B. (2013). *A'dan Z'ye Ekonomi Sözlüğü*. (Ş. Akın, B. Akın , & C. Yıldız, Çev.) Ankara: Liberte.

- Mevdudi. (2016). *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri* (2 b.). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Müslim. (1983). *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. (A. Davudoğlu, Çev.) İstanbul: Sönmez.
- Nursi, B. S. (2019). *Ramazan İktisad-Şükür Risaleleri*. İstanbul: Sözler Neşriyat.
- Öğüt, S. (1996). "*Fidyeye*" (Cilt 13). İstanbul: TDVİA.
- Öktem, N., & Türkbağ, A. U. (2009). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet* (4 b.). İstanbul: Der Yayınları.
- Öney, A. (1978). *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü* (3 b.). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özay, H. (2018). İslam Miras Hukukunun Özellikleri. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 203-224.
- Özbudun, E. (2013). *Türk Anayasa Hukuku* (14 b.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özcan, M. T. (2007). *Hukuk Sosyolojisine Giriş* (3 b.). İstanbul: Kavim Yayıncılık.
- Özdamar, M., & Çakar, E. (2015). Muhtaç Yaşlılar ile Engellilere Aylık Bağlanması Ve Bunların Bakımını Üstlenenlere Evde Bakım Ücreti Ödenmesinin Şartları. *İş ve Hayat*, 1(2), 169-183.
- Özdemir, H. (2023). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Ankara: Türkiye Adalet Akademisi.
- Özdemir, M. (2020). *40 Soruda Karz-ı Hasen* (1 b.). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Özel, A. (1988). "*Adak*" (Cilt 1). İstanbul: TDVİA.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 127-145.
- Öztürk, M., & Çetin, B. I. (2009). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar. *Journal of Yasar University*, 4(16).
- Pala, K. (2019). *Yoksulluk ve Sağlık*. TORAKS Bülteni.
- Poyraz, G. (2019). Modern Bankacılığın Kökleri ve İslam Medeniyetlerinde Finansal Enstrümanlar. *Faiz Meselesi: Tarihte Örnek Uygulamalar* (s. 251-269). içinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Sancaklı, S. (2001). Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 331-378.
- Sanlı, K. C. (2017). Hukukve Ekonomi Yönetiminden Haksız Fiil Hukukuna Bakış. B. Baysal (Dü.) içinde, *Sorumluluk Hukuku:Seminerler-Makaleler* (s. 3-22). İstanbul: Onikilevha.
- Serahsi. (2011). *Mebcut*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- Seyyar, A. (2007, Nisan). *Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü- İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri* . İstanbul: Değişim Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (1999). "*İbadet*" (Cilt 19). İstanbul: TDVİA.
- Sırım, V. (2021). İslâm Dininde Uygulanan Mâlî Keffâretler Ve Sosyo-Ekonomik Yönleri. *JIEF*, 1(7), 89-110.
- Sırım, V. (2023). *Tevilat*, 4(1), 251-269.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları*. (09.05.2024). <https://www.aile.gov.tr/sygm/genel-mudurluk/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/> adresinden alındı
- Sözer, A. N. (2020). *Türk Sosyal Hukuku* (2 b.). İstanbul: Beta.
- Stapenhurst, R. (2000). The Media's Role in Curbing Corruption. *World Bank Institute*, 1-34.
- Şeker, M. (1991). *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şen, M. (2012). Kur'an'da Övülen Zenginler. *Humanities Sciences*, 7(4), 255-268.
- Şener, Ü. (2010, Şubat). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik,Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Şenkal, A. (2021). *Yoksulluğun Politik Ekonomisi* (1 b.). Ankara: Nobel.
- Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Şentürk, L., & Yazıcı, S. (2009). *İslam İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2020). *İslam ve Ekonomik Hayat* (5 b.). Ankara: DİB.
- TDK. (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2011, Eylül). *İktisat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Temiz, H. E. (2008). Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*(2), 61-100.
- Toker, Ö. (2020). Hukuk ve İktisat İlişkisi. *Ahi Evran Akademi*, 1(2), 33-52.
- Tuncay, A. C. (2014). İslam'da Sosyal Güvenlik. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 851-874.
- Tuncay, A. C., & Ekmekçi, Ö. (2013). *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri* (16 b.). İstanbul: Beta.
- Türkan, Y. (2019). *33 Soruda İslami Finans ve Bankacılık*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ustaoğlu, M., & Bayındır, S. (2019). Faiz Meselesine Giriş. *Faiz Meselesi:Tarihte Örnek Uygulamalar* (s. 1-16). içinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uyar, T. (2008). Terörle Mücadele Nedeniyle Şehit ya da Malül Olanlara Sağlanan Haklar. *Sayıştay Dergisi*(69), 37-48.
- Üçışık , H. F. (2015). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. İstanbul: Ötüken.
- Yaman, A. (2009). *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları .
- Yaman, A. (2013). *"Zihar"* (Cilt 44). İstanbul: TDVİA.
- Yar, F. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı & Yoksulluk. *Global Politika ve Strateji Analiz*(2), 1-30.
- Yavuz, Y. V. (1983). *İslamda Zekât Müessesesi* (5 b.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Yavuz, Y. V. (1992). *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât* . İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- Yavuz, Y. V. (1996). "*Fitre*" (Cilt 13). İstanbul: TDVİA.
- Yuvalı, E. (2019). 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanunun Değerlendirilmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(37), 51-73.
- Yüksel Arabacı, R. (2017). Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi. M. Ç. Özdemir, & E. İslamoğlu (Dü) içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Kavram-Teori-Uygulama* (s. 143-159). Ankara: Seçkin.
- "Zengin". (2020). *Temel İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 492-493). içinde Ankara: İSAM.
- Zuhayli, V. (1990). *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*. İstanbul: Risale.
- (10.05.2024). ÖSYM: <https://www.osym.gov.tr/TR,1384/yuksekogretim-kredi-ve-yurtlar-kurumu-yurtkur-hakkinda-genel-bilgiler.html> adresinden alındı
- 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun (Resmi Gazete 01.07.1976).
- 2330 Sayılı Nakdi Yardım ve Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun (Resmi Gazete 06.11.1980).
- 2684 Sayılı İlköğretim Ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı Veya Burslu Öğrenci Okutma Ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun (Resmi Gazete 19.06.1982).
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (Resmi Gazete 27.05.1983).
- 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (Resmi Gazete 14.06.1986).
- 351 Sayılı Yüksek Öğrenim Kredi Ve Yurt Hizmetleri Kanunu (Resmi Gazete 22.8.1961).
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (Resmi Gazete 08.12.2001).
- 4857 Sayılı İş Kanunu (Resmi Gazete 10.06.2003).

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (Resmi Gazete 31.05.2006).

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu (Resmi Gazete 04.02.2011).